

"Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Політологія" – рецензований науковий журнал відкритого доступу, що публікує результати фундаментальних і прикладних досліджень у галузі політичних наук. До 2016 року журнал видавався під назвою "Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія". Як самостійне видання журнал перереєстровано у 2016 році.

Друкується чотири рази на рік.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

"Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Political Science" (formerly known as "Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy. Political Science") is a peer-reviewed open access journal in the field of Political Science. As an independent journal was re-registered in 2016.

Published four times per year.

For researchers, practitioners, teachers and students.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	А.Є.Конвєсрський, академік НАН України, доктор філософських наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	П.П.Шляхтун, доктор філософських наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) В.Ф.Цвях, доктор політичних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) О.В.Батрименко, доктор політичних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); Ф.М. Кириллюк, доктор філософських наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); В.В.Коліух, доктор політичних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); Д.В. Неліпа, доктор політичних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); Г.М.Малкіна, доктор політичних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); О.І.Салтовський, доктор політичних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); О.І.Ткач, доктор політичних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); М.І.Хилько, доктор філософських наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); І.І.Петренко, кандидат політичних наук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
Адреса редколегії	01033, Київ-33, вул. Володимирська, 60, філософський факультет ☎ (38044) 239 32 81
Затверджено	Вченою радою філософського факультету 22.12.17 (протокол № 5)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22070–119710Р від 16.05.2016 р.
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43; ☎ (38044) 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ

Stefan Dudra Культурна та інтегративна роль Польської автокефальної православної церкви у розвитку лемків після Другої Світової війни.....	4
Микола Каращук Легітимність політичної влади: специфіка сучасного осмислення.....	8
Валерій Колюх Інституалізація парламентської коаліції у Верховній Раді України.....	12
Анатолій Павко Зовнішньополітична "доктрина Ніксона" в контексті політології модерну.....	15
Ігор Петренко Історія розвитку та особливості аналітичних центрів Китаю.....	23
Олександр Салтовський Формування ідеологічних засад політики козацької старшини напередодні національної революції 1648 року.....	27
Сергій Сьомін, Ігор Ткаченко Політичні аспекти міжнародної практики постконфліктного врегулювання: уроки для України.....	29
Анатолій Ткач, Олег Ткач М'яка сила в політиці США щодо ЛАКБ як фактор управління міжнародними процесами.....	35
Ігор Ткаченко Проблемні питання формування та реалізації державної антикорупційної політики на сучасному етапі розвитку політичної системи України.....	38

ДИСКУСІЯ

Dariusz Miszewski Президент Чеської Республіки Мілош Земан – російський агент впливу в російсько-українському конфлікті?.....	43
--	----

CONTENTS

RESEARCH ARTICLES

Stefan Dudra The Cultural and Integrative Role of the Polish Autocephalous Orthodox Church in the Lemkos' Activity after the Second World War	4
Mykola Karaschuk Legitimacy of Political Power: the Features of Comprehension.....	8
Valeriy Kolyukh Institutionalization of the Parliament Coalition in the Verkhovna Rada of Ukraine	12
Anatolii Pavko The Foreign Policy "Nixon's Doctrine" in Context of Modern Political Science	15
Igor Petrenko History of Development and Characteristics of the Analytical Centers of China.....	23
Olexandr Saltovsky Formation of the Cossacks' Elite Ideology before the National Revolution of 1648.....	27
Serhii Syomin and Ihor Tkachenko Political Aspects of International Transaction of Postconflict Regulation: Experience for Ukraine	29
Oleg Tkach and Anatoliy Tkach Smart Power in Policy of Usa in LAC as a Factor of Political Processes.....	35
Ihor Tkachenko Problematic Issues of Formation and Implementation State Anti-Corruption Policy at The Present Stage of Development the Political System of Ukraine	38

DISCUSSION

Dariusz Miszewski President of the Czech Republic Miloš Zeman – Russian Agent of Influence in the Russian-Ukrainian Conflict?.....	43
---	----

**THE CULTURAL AND INTEGRATIVE ROLE
OF THE POLISH AUTOCEPHALOUS ORTHODOX CHURCH
IN THE LEMKOS' ACTIVITY AFTER THE SECOND WORLD WAR**

After the Second World War, the Polish Autocephalous Orthodox Church played a relevant role in the cultural-creation process as well as the integration of the Lemko population. This was true of both the Orthodox Lemkos resettled in 1947 as part of the "Vistula Operation" on the Recovered Territories, as well as those who returned to the Lemko region after 1956. Around the creation of Orthodox parishes, the organizational life of the Lemkos was resurrected after the resettlement. In the beginning, it took the form of parish meetings, involving the need to create new pastoral centers. Orthodox youth joined in cultural activities, which later took the form of the Orthodox Youth Society. An analogous process has been taking place since the second half of the 50s of the 20th century in the Lemko region.

Keywords: Lemkos, Operation "Vistula", Orthodox Church.

Introduction. Till the second half of the forties of the twentieth century Lemkos lived in the territory defined in Polish *Łemkowszczyzna* (Lemkivshchyna), and in *LemkoLemkiwszczyzna* or more *Lemkovyna*. It covered the northern and southern slopes of the Carpathian Mountains, lying in Poland and Slovakia. Relations between populations living on both sides of the mountains were strong. They concerned both language, and material and spiritual culture (15, p. 167-181). These considerations will apply only to Lemkovyna on the north side of the Carpathians. I identify the area with the territory, which is bounded by watersheds of the Oślawa and Laborca rivers and the line of the Poprad river. The length of the wedge is approx. 150 km, the width at the base of approx. 60 km. The furthest west situated Lemko village is Osturňa (southern Lemkovyna), on the north side farthest westernmost is called "SzlachtowskaRuś" which are the four villages in the Szczawnica area: BiałaWoda, CzarnaWoda, Jaworki and Szlachtowa (4, p. 7; 11, 39-47). Ending World War II was the beginning of an ordeal of the Lemko people. With the nascent communist system they were subjected to forced deportations, initially, on the grounds of the USSR (1944-1946), then as part of the Operation "Vistula" on the so-called Recovered Territories (1947)¹.

The aim of the article is to analyze the role of the Polish Autocephalous Orthodox Church in the process of the integration of Lemkos after World War II, proving that till the fall of communist rule in Poland (1989) it was the only institution within which this population could shape identity or fulfill and develop its own culture. Apart from the cultural-forming element, the church fulfilled an important integrative role. Around the Orthodox parishes the organizational life of the Lemkos was developing after the resettlement to the so-called Recovered Territories as well as the partial return to Lemkovyna after 1956.

The role of the Orthodox Church in communist Poland. The resettlement operations in the years 1944-1947 led to disorganization of formed in the interwar period administrative structures of the Orthodox Church in Lemkovyna. The method of carrying out the evictions, the accompanying repressions and significant spread of the faithful contributed to the decrease of the number of believers (changing religion, secularization processes). In the material field the Church lost most of its property. It destroyed many, often historic temples. At the same time the clergy and the faithful were

forced to build up parish structures in the extreme conditions in new areas of settlement (13, p. 153,172).

After 1947 the Orthodox Church carried out the cultural and integration functions among Lemkos on the western territories and as a result of partial returns to Lemkovyna since 1956. The first Orthodox institutions created in the western territories were erected at the end of 1947 (e.g. Buczyzna, Jawor, Jelenia Góra, Studzionki and ZimnaWoda). Then Lemks co-created the parishes, among others, in Legnica, Lipiny, Koźuchów, Przemków, Rudna, Lubin, LesznoGórne, Ługi, Brzoza, Malczyce, Michałów, Torzym and ZielonaGóra. Administratively they were a part of the Diocese of Wrocław and Szczecin formed in September 1951².

The integration and cultural role of the Orthodox Church was huge in the initial period. Orthodox parishes with the newly established parish councils and church choirs became the first forms of organized activity among the Lemko population after the resettlement. They were focused on these issues primarily related to the maintenance and activity. They were also the site of the first attempts of organized cultural activities among the displaced. The square at the church building became a meeting place for the faithful. It fulfilled an important social and organizational function. It was just before and after the liturgy when the talks were held on the possibility of return to their homes, exchanging information about missing family members and the conditions of life in the new land. They discussed about the future. They also had the first plans for the construction of religious life in a new place of residence. Later, they also commented on the important of socio-political and economic events taking place in the country. For most forcibly displaced Lemkos the Orthodox Church took on special significance. It became a mainstay of identity, primarily religious, but also cultural and ethnic one.

As a result of the resettlement the cultural life of Lemkos was drastically inhibited. The disappearance of rites and customs was often due to the hostile attitude of Polish society. "Merged into the places with the predominance of Polish settlers they eliminated those elements of their tradi-

² To 1951 the administrative structure of the Orthodox Church in the western territories was based on Administration for Orthodox Parishes in the Recovered Territories and the Diocese of Recovered Territories established on 15 July 1946. In 1948 deaneries of Wrocław and Szczecin were included in the newly erected diocese of Łódź and Wrocław. Most of the Lemko people lived in the deaneries of Wrocław and ZielonaGóra, see more: P. Gerent, *Prawosławieni Dolnym Śląsku w latach 1945-1989*, Toruń 2007; S. Dudra, *Cerkiew w diasporze. Z dziejów prawosławnej diecezji wrocławsko-szczecińskiej*, Poznań 2009.

¹ So-called Recovered Territories are the areas of Western and Northern lands given to Poland after the World War II.

tional culture that expose them to ridicule new neighbors. At the same time they acquired local cultural patterns" (1, p. 313). Undoubtedly, folk tradition passed on in the form of songs, tales, customs, holidays linked very strongly with the Orthodox Church made it possible to preserve their autonomy and identity.

In the first period the cultural life of the Lemko people went primarily in the closed family circle. Singing songs of "those brought from the mountains" would keep the spirits. At the same time appearing all kinds of religious celebrations (weddings, baptisms and even funerals) became a social occasion for a joint "experiencing their own past" and an attempt to build and develop their own, often adapted to the new reality, culture in the new surroundings.

Parishes Church Committees played an important integrating role in the initial period of existence of the Orthodox. They together with clerics organized religious life in villages. Often called "committees of construction" they prepared the handed over temples to working condition (most sacred buildings were destroyed and required significant repairs). The question of the organization of places of worship was an important element in the functioning of the Church. In many cases, the first church services were celebrated in private homes, hospital and cemetery chapels. The entire parish communities were involved in renovations of the destroyed and devastated temples. Due to the lack of state aid the faithful themselves incurred the costs mostly. In special cases (costly overhauls, a small number of the faithful in the parish) metropolitan and diocesan collections were carried out. Measures were also undertaken to equip them properly (icons, liturgical books). Utensils necessary to celebrate Orthodox worships came from the areas where the Orthodox Lemko population had been displaced from, eg. in Ługi (deanery Zielona Góra) from the temple in Regetów (district Gorlice). Also icons adorning the walls of temples often came from the churches in Lemkovyna. They were for many years the only elements connecting Lemkos with their "little homeland".

In most cases, the creation of various Orthodox parishes was a grassroots initiative of Lemko people. The process of formation of the Orthodox church in Torzym was described by the newcomer from Florynka: "Lemko families settled here were a small community. There were about 85 people of us [...]. Greek Catholics somehow one by one, then more boldly, went to the Roman Catholic Church. The Orthodox had a better resistance. Banded together, they decided that in Torzym on the former German cemetery there is a small chapel, which can be done on the model of an Orthodox chapel [...]. It was repaired quickly. With houses they brought the icons carried from Florynka. This is how a small temple was created in the likeness of a small Orthodox church" (18, p. 49).

The first liturgies were a big event for the deported Orthodox community. "A lot of people gathered, because the news went to the area that Orthodox God's service will be in Torzym. People expected already long before the start of the service. They came, how they could, even from a distance of forty kilometers (from Glisno, Wielowieś, Łagów and many others). The God's service began, and with it sobbing and crying started. [...] People prayed and sang in their own way, as in the past on their land in Florynka [...]. Thus began the re-integration, or re-building of a community in exile" (18, p. 51).

Pastoral work was an important integration and at the same time culture-creating element of the Orthodox Church among young Lemko people. Basically, until 1989 it focused mainly on issues related to catechesis. The issue of the Orthodox religious education was important especially in the western territories. It became an important factor in

preserving their own identity. Often carried out in difficult conditions with unfavorable external conditions it was a carrier and an element of building a new life among the youngest generation of the Orthodox community.

Significant spread of the Lemko people, due to the nature and principles of the Operation "Vistula" ruled out in practice the teaching of religion at schools. Also, the church authorities were critical of the teaching of religion at schools in relation to diaspora posts, due to the extremely low level of interfaith tolerance (17, p. 282). An important factor was also the reluctance of parents and the children themselves to organized catechism classes at school (insults, threats, cases of fisticuffs were not separate phenomena). For these reasons, the teaching of religion was carried out at points in parishes and, especially in the first years after resettlement, in private homes, then, in the years 1956-1960 partly at schools. The lessons were taught by priests caring for a given parish. Since 1961, catechesis was carried out and flourished in catechetical centers located in parishes. In many cases, the return of religion to the points in parishes influenced on the greater interest of children and young people at learning it. This was due to various factors, among which less pressure exerted by the surroundings was the main factor. Classes were often held after Sunday liturgies, which facilitated the children, because of difficulties with transport, to take part in the classes. During the religious education children could freely outside the home, communicate in their own language. Also they often received extra lessons on the complex history of their ancestors. Since 1991, children and Lemko youth have got the teaching of religion in state schools. Besides religious education they also have had a series of catechetical meetings. They have been held in most Orthodox parishes. In addition to religious issues important social issues (including the problem of drug addiction, alcoholism, and secularization) have also been discussed.

The turning point, changing the form of participation of the Orthodox youth was the creation of the Brotherhood of Orthodox Youth (BMP) in 1981¹. In 1982, the first charter of the organization was approved. The main lines of action of the organization were involving more youth in the organized activity of the brotherhood and organization of central actions (including a pilgrimage to the monasteries at St. Mount Grabarka and St. Onufry in Jabłeczna), summer camps and winter quarters and establishing international contacts. In the first half of the 80s its structures were established also in the western territories (diocese of Wrocław and Szczecin). This was connected with vigorous activity, started already in the late 60s, by Dr. Jan Anchimiuk, later Diocese Bishop Jeremiasz (Anchimiuk). In 1984, officially Diocesan Youth Council began its work (the equivalent of the Brotherhood in the diocesan structure). Its task was to inspire and coordinate the work of the Brotherhood circles operating in its territory. It was also involved actively in actions to organize pilgrimages, summer and winter camps for children and youth. In 1987 there were three circles of Brotherhood on territory of the diocese. One of the activities was to organize retreat-pastoral conferences for the youth.

As a result of the partial liberalization in government policy towards national minorities after 1956 the gradual revival of the Orthodox religious life in Lemkovyna began.

¹ First it was called the Theologians Circle of Orthodox Theological Schools, Laity and Secular Youth. In 1982 the first charter was adopted. The guardian on behalf of St. Council of Bishops was Bishop Sawa, and the first president was elected Eugeniusz Czykwini. Under the Act on the Relation of the State to PAKP of 4 July 1991, The Brotherhood gained legal status in the church and found themselves in the organizational structure, about the genesis and activity of BMP.

This was due to the fact that part of the displaced people got the possibility of returning to their homeland. Returning Lemkos started to campaign for restoration of the parishes or creating new ones (8, p. 11). Already in 1956 they began the celebration of worship in Bartne and Wysowa. In 1957 the parish was established in Bodaki, and since 1958 they celebrated services in Blechnarka and Hańczowa. Then pastoral posts were erected, among others, in Bielanka, Gładyszów, Zagórz, Pielgrzymka, Morochów, Leszczyny, ZdymiaKoniczna, Regetów, Zydranowa, Rozdziele, Gorlice and Kwiatów. In 1983, the Lemko Orthodox parishes were incorporated into the newly created Diocese of Przemysł-NowySącz. Joint work on the reconstruction and the restoration of temples re-integrated local communities. The first services "in the mountains" were an important event in the life of Lemkos. The Orthodox Church again became an important culture-creating element. Among others the reconstruction of the parish cemeteries began thanks to its organized activities. They recovered a lot of valuable and historic orthodox icons and accessories.

Until 1989, the Orthodox Church, despite the limited ability to act under the policy of state authorities, was an important factor integrating Lemkos and at the same time an important culture-creating element in the history of this community. An Orthodox church was the only one of the few places where apart the liturgy, they could hear the sermon and singing in "their language". In churches and presbyteries they sang traditional Christmas Orthodox carols. This enabled them to survive the difficult period in which the government policy was not conducive to the development of national minorities.

Cultural and integration role of the Orthodox Church after 1989. As a result of the democratic changes taking place in Poland after 1989 the Orthodox Church began a new period in its activities. In addition to the integration elements, due to the emerging opportunities, it could fulfill a wider range of its culture-creating function. This concerned both the western territories and Lemkovyna as well. Temples and presbyteries became the site of numerous speeches and lectures devoted to the history and culture of Lemkos and Lemkovyna. They focused mainly on those elements that, because of the political situation and censorship, were in the postwar period outside the mainstream circuit (including UPA activity on Lemkovyna, causes of the Operation "Vistula", the matter of the camp in Jaworzno).

On the western territories the intensified activity of The Brotherhood of Orthodox Youth of the Diocese of Wrocław and Szczecin, which Lemko youth formed the backbone of, was conducted since mid-80s. Its functioning was extended, among others, with programs: ecumenical, ecological, foreign language courses, learning to write icons and retreat activities (2, p. 33; 10, p. 46). Lemko youth movement actively participated in the pilgrimage movement. They were also involved in church charity¹. In January 1990 the Orthodox Association of St. St. Piotr and Paweł at Wrocław Cathedral parish began its activity. In the framework of the Association the science and education, catechesis, charity, international cooperation and publishing sections were established. Also its branch offices work in Szczecin and Lubin. The organization's activity is focused on educational issues (symposia in Cieplice, Thursday meetings in Wrocław), charitable and youth work (organization of summer and winter camps). Furthermore, it is the organizer of "Eve" for Singles, pilgrimages (domestic and foreign) and

ecumenical meetings. Holiday stays for pensioners held at a resort in Cieplice have become very popular (16, p. 26-28).

The Orthodox Church Nursing Home of St. Stefan in Cieplice has held a broad range of culture-creating activities since 1991. It directs its activities primarily towards children and young people. Besides resting (winter and summer holidays) its program includes the Orthodox religious education, church singing lessons, games and competitions helping understand the history and traditions of the Orthodox Church. Foreign language courses have also been organized there, among others, by representatives of the World Student Christian Federation. The funds were provided by the World Council of Churches and the Orthodox Youth Federation "Syndesmos". Many initiatives were directed also to adults. Conferences dedicated to the history of Christianity, discussion meetings on current life problems of the Church in Poland became an indelible part of the calendar of activities of the resort.

In the last two decades the Nursing Home in Cieplice has been, among others, the place of: conferences of representatives of the clergy and laity of the diocese of Wrocław and Szczecin, conventions of diocesan brotherhoods of the Brotherhood of Orthodox Youth and theological courses for members of parish councils. The resort has also hosted foreign delegations (including the Orthodox Church in Kenya, children and youth from Ukraine and Belarus in the framework of the "Czernobyl" action). The Singing School of the Orthodox Diocese of Wrocław and Szczecin also has its headquarters in the resort. Cieplice has become an institution that meets an important role, both religious as well as cultural and educational in the life of the faithful of the diocese of Wrocław and Szczecin and the entire Orthodox community in Poland. It has also become an important center for integrating diasporal Orthodox community in the western Poland.

After 1989, many Orthodox parishes have also joined the activities of a cultural nature. In November 1992 at the initiative of Fr. Artur Graban (parish priest in Ługi and Brzoza – deanery Szczecin) the Association of Lovers of Lemko Culture in Ługi was formed. Its aim is to nurture, develop and disseminate Lemko spiritual and material culture, integration of Lemko people regardless of religious views and beliefs and shaping youth social and cultural elites. The objectives of the above are implemented, among others, by organizing cultural and educational activities (performances and ensembles meetings, concerts, theater performances, lectures, seminars), conducting classes for children and youth with the knowledge of the history and culture of the Lemko people, the creation of artistic groups and centers to promote Lemko culture and art (clubs, libraries, museum and ethnographic chambers) and issuing their own magazines and books².

A music band "Chwylyna" works at the Association, an outdoor event "LemkoWatra in Ługi" is also organized. In 2003, the Association received its own premises in an old, disused water tower (the building was called the "Lemko Tower"). This building was renovated till mid-2006, but at the same time the meetings, exhibitions and shows of bands and choirs took place there. The Association also conducts ensembles, publishing activity and is the executor of several cultural and educational projects, including "Spicy house" – trips for children and youth to Lemkovyna and "encounters" with contemporary Lemko culture); "Autumn in the Carpathians" – preparation and presentation in the Lemko language of a play by Piotr Trochanowski; "Summer School of Lemko culture" – a project carried out

¹ Charitable activities were carried out within the framework of Orthodox Charity Center "Eleos" of Diocese of Wrocław and Szczecin founded in 2001.

² The charter of the Association of Lovers of Lemko Culture in Ługi (in author's archives).

in collaboration with the *Society Lemkiwszczyna and Young Lemkiwszczyna* from Ukraine); "From Nikifor to Warhol" – creative and educational workshops, the school of writing icons, photography and theater and music workshops; "Rus twilight" – poetry readings and Lemko songs, and "Our Book" – a project for collecting and compiling of memoirs of Lemko residents of district Strzelce-Drezdenko (9, p. 109-111; 11. p. 476). In 2011, Fr. Artur Graban was awarded by President Bronisław Komorowski with Silver Cross of Merit for his contribution to the protection, preservation and development of cultural identity of Lemkos.

On a smaller scale cultural activities are also conducted in other centers. Among others the orthodox parish of the Holy Trinity in Lubin hosts regular workshops of writing icons for children and adolescents. They are led by iconographer Jan Grigoruk, a graduate of School of Iconography in BielskPodlaski. Moreover, with a division of the Association of Orthodox St. Piotr and Paweł in Lubin is also the organizer of outdoor integration event "Lemko welcome summer". Among others concerts Lemko youth teams, recitation competitions and sporting events take place during its course. Workshops devoted to the writing of Easter eggs are very popular. In many ways, they refer to the tradition of Lemkovyna. In addition, workshops of painting icons were organized (parish Świdnica), "Nativity Christmas play" (Rudna, Ługi) and popular St. Nicholas and Christmas meetings (Legnica, Przemków, Szczecin, Zielona Góra). Many parishes have joined cyclical actions of lectures on the history and culture of the Orthodox Church and the role of Lemkos in the life of the Church. In some of the institutions teaching of the Lemko language is also held. It is conducted, among others, by Orthodox clergy in Brzoza, Lubin, Ługi and Zielona Góra.

The Orthodox Sports Organization of the Republic of Poland established in 1994 plays an important role in the integration and activating process of Lemko Orthodox youth (5, p. 289). The development of competitive sports, recreation, tourism and the organization of youth camps were outlined as the main tasks. In 1995 its structures were formed in the Diocese of Wrocław and Szczecin. In addition to organizing many sports and recreation events, it has been co-organizer together with the Lutheran Sports Organization of "Ecumenical rally" on the route Sokołowsko-Wałbrzych since 1999. Its participants are involved in numerous church services and visit the temples of various faiths on the way. Tourist Hiking Tours are also very popular (including Sokołowsko-Rock City in the Czech Republic) and a regular sports and recreation event for children and youth "All together in sport and recreation", organized during the Lemko "Watra" in Michałów.

The political changes in Poland after 1989 also contributed to the recovery in activity of Lemkos in the Diocese of Przemyśl-Nowy Sącz. Since 1992 the Brotherhood of Orthodox Youth of the Diocese of Przemyśl-Nowy Sącz has been working. It has, among others, organized cycling tours on the routes of: "The Destroyed churches" and "St. Maksym Gorlicki" and pilgrimages to St. Mount Jawor and to the monastery in Ujkowice. It has also been actively involved in actions to organize summer and winter camps for children and youth. Similarly, as in the case of the western territories, the Diocesan Sports Organization created in 1996 enjoys great popularity among the youngest Lemko. The diocesan events were organized as part of its activities. In 2001 the Orthodox Student Sports Club "Karpaty" was founded, which functions at the parish in Gładyszów. Fr. Arkadiusz Barańczuk serves as the president. According to the assumptions the club is to specialize in several sports and tourism disciplines (table tennis, chess and horse riding).

In 2000, the Diocesan Centre of Orthodox Culture "Elpis" was created in Gorlice. Its mission is to spread Orthodox culture through the religious and educational upbringing activities. As part of the centre there are specialized departments: Department of Catechesis, the Diocesan Library, the Diocesan Museum and the Carpathian Archives. They also continue publishing activity. The editors of the quarterly "Antyfon" and "Almanach Diecezjalny" are located in its headquarters¹. Lemko issues are presented on their pages. The periodic National Competition for Recitation of Lemko Poetry is also carried out in The Orthodox Cultural Center building in Gorlice. The participants are young Lemkos (students of primary and secondary schools), representing the institutions and the teaching points of the Lemko language from the whole Poland. The Diocesan Centre of Orthodox Culture "Elpis" was also the initiator of inventory and restoration of Lemko cemeteries. The first works started in 2001 in the commune Sękowa in district Gorlice within the project "Memory stronger than death". Among others, cemeteries in the non-existent villages in Radocyna, Długie, Lipna and Hyrowa were renewed. The activity is ecumenical, young people of different faiths and nationalities (Poles, Lemkos, Slovaks, and Ukrainians) were involved in the work. These are, among others, cleaning crosses, plumbing the inclined monuments, tacking broken and cracked parts and general restoration work. There are plans to restore further post-Lemko cemeteries and roadside crosses.

Major secular Lemko organizations: Lemko Association (formed in 1989) and Union of Lemkos (1990) also started collaboration with Orthodox parishes. An important element of integration are Lemko "Watra" (Zdynia, Michałów, Ługi). Although it is a secular initiative it received the support of the Orthodox hierarchy and clergy who actively participate in this "festival of Lemko culture". "Watras" meet the important culture-creating and cognitive elements: the popularization of culture and art, numerous contests on history of Lemkos and Lemkovyna. In a similar context *kermesse* must also be placed – the patron saint's day of a Lemko Orthodox church, referring to the traditional celebration of patronal feasts on the interwar Lemkovyna. They have religious, cultural and ecumenical dimensions. During these meetings, outside the liturgical part, many cultural events are held (performances of Lemko ensembles, exhibitions of photography and painting, presentation of regional products).

An important culture-creating and at the same time integration role plays the mentioned earlier cult of St. Maksym Gorlicki among the Orthodox Lemkos, both in the western territories and in Lemkovyna. The priest-martyr Maksym Gorlicki is today a symbol of martyrdom of Lemkos ongoing with their traditions and the Orthodox faith of their forefathers. One of the tangible manifestations of the cult among Lemkos are icons with his image found in many churches Lemko and temples dedicated to him. The parish feasts are celebrated with due ceremony on the day of the patron.

In 2007, the Orthodox Church was the organizer of nationwide celebrations for the 60th anniversary of the Operation "Vistula". The main celebration was held in the parish Przemków (province Dolny Śląsk). This had symbolic importance because it was created by people displaced from Lemkovyna (among others from the Bieliczna, Florynka, Piorunka, Stawisza), and the town itself due to the significant concentration of this community was called "the capital of Lemkos".

¹ The first issue of "Antyfon" (no 1-2) was in 1997, and the first volume of "Almanach Diecezjalny" in 2005.

Conclusions. In conclusion, the Orthodox Church has played an important culture-creating and integration role among Lemkos. As Michał Łesiów emphasized, writing about the culture-creating role of the Ukrainian Greek Catholic Church: religion is an important part of the culture of the nation. Form and content of religion comes often into the national consciousness, it contributes greatly to the development of national culture, or at least should support this development (14, p. 11). In the case of Lemkos the issue was complex. This is because they belong to two churches: the Greek Catholic and Orthodox. In addition to differences of identity: part of Lemkos identifies with the Ukrainian people, while some rejects the Ukrainian national consciousness. The Orthodox Church is of the primacy of faith in relation to the diversity of nationalities and national situation of believers, they do not differentiate them ethnically (3, p. 12). Although it has not become a base for social or political minorities who create it (including Belarusians and Ukrainians) it has played an important role in the culture-creating and integration process of Lemkos. It has played a positive role in the development of their language and cultural identity. In many churches sermons were (and still are) said in the Lemko language. They are also a place where you can buy newspapers and publications devoted to this group of people.

References:

1. Blin-Olbert D., Rok obrzędowy u Łemków, [in:] Łemkowie w historii i kulturze Karpat, ed. J. Czajkowski, Sanok 1994, vol. 2.

Stefan Dudra, habilitований доктор наук, професор
Зеленогурський університет, Зелена Гура, Польща
stefan.dudra@wp.pl

2. Charkiewicz J., Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce, Białystok 1995.
3. Czykwin E., Między ziemią a wiarą, "Przegląd Prawosławny", 1995, no 7.
4. Duć-Fajfer H., Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, Kraków 2001.
5. Dudra S., Kościół prawosławny na ziemiach zachodnich i północnych po II wojnie światowej, Zielona Góra 2004.
6. Dudra S., Cerkiew w diasporze. Z dziejów prawosławnej diecezji wrocławsko-szczecińskiej, Poznań 2009.
7. Gerent P., Prawosławie na Dolnym Śląsku w latach 1945-1989, Toruń 2007.
8. Gerent P., Proces powstawania parafii prawosławnych na Podkarpaciu po 1956 roku, "Antyfon", 2006, no 1.
9. Graban A., Działalność społeczno-kulturalna Łemków na terenie powiatu strzelecko-drezdeneckiego, [in:] Łemkowie. Historia i kultura. Sesja naukowa Szreniawa 30 czerwca-1 lipca 2007, Szreniawa 2007.
10. Hajduczenia O., Wychowawcze oddziaływanie wybranych form działalności Bractwa Młodzieży Prawosławnej, Białystok 1990.
11. Horbal B., Lemko Studies: A Handbook, New York 2010.
12. Inwentaryzacja łemkowskich cmentarzy w nieistniejących wsiach na terenie gminy Sękowa. part 1. Banica, Długie, Lipna (stan na 31.10.2002)", ed. R. Dubec, Gorlice 2003.
13. Kuprianowicz G., Akcja "Wisła" a Kościół prawosławny, [in:] Akcja "Wisła", ed. J. Pisuliński, Warszawa 2003.
14. Łesiów M., Rola kulturotwórcza Ukraińskiej Cerkwi Greckokatolickiej, Lublin 2001.
15. Reinfuss R., Związki kulturowe po obu stronach Karpat w rejonie Łemkowszczyzny, [in:] Łemkowie w historii i kulturze Karpat, ed. J. Czajkowski, Rzeszów 1992, vol. 1.
16. Rydzanicz A., Stowarzyszenie ma przyszłość, "Przegląd Prawosławny", 2011, no 1.
17. Urban K., Kościół prawosławny w Polsce 1945-1970 (rys historyczny), Kraków 1996.
18. Zwoliński J., Rapsodia dla Łemków, Koszalin 1994.

Надійшла до редколегії 11.10.17

КУЛЬТУРНА ТА ІНТЕГРАТИВНА РОЛЬ ПОЛЬСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ У РОЗВИТКУ ЛЕМКІВ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЦЕРКВИ

Після Другої світової війни Польська Автокефальна Православна Церква відіграла важливу роль в процесах культуротворення та асиміляції лемківського населення. Дана теза справедлива щодо двох груп православних лемків: переселених у 1947 році внаслідок операції "Вісла" та тих, хто після 1956 року повернувся у лемківський регіон. Навколостворених православних парафій було відновлено окремі форми організації життя Лемків. На початку, це відбувалося у вигляді парафіяльних зібрань, що зумовило появу нових пасторських центрів. Православна молодь об'єднувалася з метою здійснення культурної діяльності. Такі об'єднання пізніше призвели до появи Товариства православної молоді. Аналогічний процес мав місце і в другій половині п'ятдесятих років XX століття у лемківському регіоні.

Ключові слова: лемки, операція "Вісла", Православна церква.

УДК 321.01

Микола Карашук, канд. політ. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
polit_dep@ukr.net

ЛЕГІТИМНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ: СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО ОСМИСЛЕННЯ

Дослідження присвячене аналізу сучасного розуміння легітимності політичної влади. Розкривається взаємозв'язок між насиллям та владою, легітимністю і довірою, покорою та підтримкою. Доводиться, що сучасне розуміння влади протиставляє її насиллю та акцентує її комунікативно-символічну природу. Процес легітимізації включає в себе як необхідні, рівноправні моменти довіри та недовіри. Таким чином, сама потреба в процедурах легітимізації влади обумовлюється недовірою до існуючих політичних структур.

Ключові слова: влада, політика, легітимність, довіра, недовіра, підтримка, символ, комунікація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний світ описується у наукових дослідженнях і як "плинна сучасність" (З. Бауман), і як "суспільство ризику" (У. Бек), і як "постіндустріальне суспільство" (Д. Белл), і як "ера пустоти" (Ж. Ліповецькі). Спільним для всіх залишається визнання прискорених трансформацій, що відбуваються в оточуючому нас світі, наслідком яких постає руйнування сталих нормативно-ціннісних орієнтирів людської життєдіяльності. Потужну роль у даному процесі відіграють представники постмодернізму, котрі здійснили всебічну критику так званих "великих нарративів", в межах якої відбувається

деконструкція традиції, ідеалів, цінностей та ієрархій класичної культури. Всі вони потрапили під підозру у приховуванні владних зазіхань, в результаті чого сфери суспільного існування опиняються в перманентній кризі легітимності.

Особливо гостро дана проблема постає в контексті політики, котра безпосередньо пов'язана з боротьбою за державну владу. В межах вітчизняного суспільства дана проблема поглиблюється процесом державотворення, що потребує потужної мобілізації засобів легітимізації політичної системи новостворених політичних інститутів. В епоху руйнування усіх авторитетів наше

супільство стикнулось із завданням конституювання авторитету нової держави.

Як свідчить новітня історія України, дана проблема залишається актуальною до цього часу [17, с.53-160]. Українська держава тривалий час перебуває у процесі коливання між *делегітимізацією* та *легітимізацією* політичної влади. Можна виділити три причини такого стану: перша – це розпад Радянського Союзу та утворення незалежної України, другий – період "помаранчевої революції", третій – "революція гідності", яка ще й досі триває. Криза легітимності політичної влади в контексті вітчизняної історії набуває практичного характеру та обертається ризиками втрати державності. Зазначене свідчить про **актуальність** і своєчасність дослідження проблеми легітимності політичної влади та обумовлює визначення його мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці, присвячені дослідженню різноманітних аспектів легітимізації політичної влади, достатньо широко представлені як у вітчизняних, так і зарубіжних джерелах. В межах політичної науки досліджуються як раціональні, так і ірраціональні компоненти легітимізації влади. У цьому контексті зростає увага до символічних засобів репрезентації політичного, котрі надають різноманітні можливості для опрідметнення ідей. В своїх дослідженнях П.М. Олещук вказує на важливість саме цього аспекту легітимізації політичної влади. "Легітимність, – зазначає він, – забезпечує стабільність режиму та дозволяє здійснювати свої повноваження не лише шляхом звичайного насильства, але й (за висловом П. Бурдье) шляхом "насильства символічного", тобто не фізичного, а ідейно-пропагандистського впливу" [14, с.9].

Схожої точки зору дотримується і О. Висоцький, на думку якого "легітимність є своєрідним нематеріальним, духовним ресурсом, використання якого полегшує процеси здобуття, утримання та реалізації влади, роблячи їх менш затратними та більш результативними" [8, с.59]. Як зазначає М. Г. Тур, легітимізацію можна охарактеризувати "як процес переходу зовнішнього (об'єктивного) смислу у внутрішнє (суб'єктивне), тобто як інтеріоризацію в нормативному плані та як схвалення – в когнітивному" [15, с.15].

В контексті філософського аналізу проблеми легітимізації Є. Бистрицький визначає її наступним чином: "Легітимізація – це завжди процес визнання чи невизнання існуючої влади – як її представників, так і її норм, процедур, інституцій – законів взагалі" [5, с.58].

Метою статті є дослідження специфіки сучасного осмислення проблеми легітимності політичної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання, що пов'язані з легітимністю політичної влади актуалізуються в період зародження доби Модерну. Можна стверджувати, що починаючи з цього періоду європейської історії влада втрачає сакральний характер та змушена постійно виправдовувати своє існування. Відбувається десакралізація політичної влади і як наслідок її денатуралізація, тобто будь-який політичний режим для свого виправдання не може посылатися на природні або божественні передумови. Подібна ситуація стає можливою за умови домінування так званої договірної концепції держави, де остання постає "штучно" створеним інститутом. Одночасно розгортається дискусія з приводу переосмислення середньовічної концепції суверенітету. Вектор уваги переноситься з особистості монарха на штучне тіло держави.

Як відомо, не останню роль у переосмисленні концепції суверенітету відіграв Т. Гоббс, котрий вважав, що спільне злагоджене існування людей можливе за умови наявності *загальної влади*. Кожна людина повинна пе-

редати частину своїх прав одній людині або зібранню людей, котрі могли б звести усі волі громадян у єдину волю. Відповідно подібна реальна єдність досягається шляхом угоди та втілюється в одній інстанції – *державі*.

Необхідно зазначити, що з точки зору Т. Гоббса, той хто володіє верховною владою є сувереном, а всі інші – підданими. Для досягнення верховної влади існує два способи. Перший полягає у застосуванні фізичного насилля, другий – це добровільна згода людей підкорятися загальній владі задля забезпечення захисту. Саме державу, котра встановлюється на основі добровільної згоди, можна назвати "*політичною державою*" або державою, що засновується на штучному встановленні. Натомість державу, сформовану на основі фізичного насилля, Т. Гоббс визначає як засновану на привласненні [9, с.133]. Отже, ще з часів Т. Гоббса виникає переконання, що "політична держава" може виникати тільки на основі визнання громадянами дій суверенної влади легітимними.

Для Нового часу була притаманна зацікавленість засадами насамперед *стабільності* та *впорядкованості* заснованого на договорі супільства. Переважна більшість мислителів того часу були переконані, що інстанцією, котра забезпечує порядок, може бути тільки держава. Інша справа, що державна влада вже не розглядається в якості незалежного від народу суверена. Навпаки, джерело суверенітету вбачається саме в народі, тому державна влада постає зв'язаною з визнанням громадян.

Варто розглянути питання взаємозв'язку концентрації політичної влади в особі держави з монополізацією фізичного насилля. В кінцевому рахунку для політичної теорії доби модерну проблема легітимності так чи інакше вирішувалась в контексті проблеми насилля. Для вирішення даного завдання потрібно звернутися до праць класика політичної думки М. Вебера. Нагадаємо, що саме в його працях сформульовані основні принципи теорії легітимності влади.

У відомій праці "Політика як покликання та професія" М. Вебер ставить питання про сутність політики. "Що ми розуміємо під політикою?" – запитує він, – "це поняття має надзвичайно широкий зміст та охоплює всі види діяльності щодо самостійного *керування*. ... Ми маємо намір в даному випадку говорити тільки про керівництво або здійсненні впливу на керівництво *політичним союзом*, тобто в наш час – *державою*" [7, с.644-645]. Таким чином, одразу пов'язується сутність політики та держави. Далі, виходячи з визнання тези "будь-яка держава заснована на насиллі", визначається специфіка поняття "держави", як і будь-якого "політичного союзу": "держава є тією людською спільнотою, котра всередині певної сфери... претендує (з успіхом) на *монопольно легітимного фізичного насилля*" [7, с.645]. В такому випадку єдиним джерелом "права" на фізичне насилля в супільстві постає держава.

Варто зазначити, що на думку М. Вебера, насилля є засобом політичної боротьби, метою якої є "участь у владі". В такому контексті займатися політикою та прагнути влади означає одне і теж саме. Виходячи з наведених міркувань, отримуємо визначення держави як відношення панування людей над іншими людьми, "що спирається на легітимне (тобто таке, що вважається легітимним) насилля як засіб" [7, с.645]. Тобто, для того, щоб політична влада існувала, необхідним є здійснення відношення "панування-поко́ра", і саме у легітимності міститься *спонука*, *мотив* підкорятися пануванню. У своїх працях М. Вебер вводить наступні широко відомі "ідеальні" види внутрішнього виправдання (легітимності) панування: "традицій", "харизматичний" та "лега-

льний". Усі перелічені види легітимності панування в кінцевому випадку виправдовують "право" на використання фізичного насилля.

В контексті нашого дослідження показовим є перехід від інтерпретації влади, заснованої на фізичному насиллі, до сучасних концепцій легітимності влади, котрі, навпаки, протиставляють владу і насилля. Основна увага при дослідженні проблем легітимізації влади тепер приділяється не фізичному, а "символічному" насиллю. В такому ракурсі питання виправдання політичної влади виявляється вписаним у більш широкий контекст легітимізації існуючого соціально-культурного порядку.

Окрім цього, сучасна соціально-політична думка стикається з проблемою легітимності політичної влади в умовах руйнування модерного світового устрою, при якому домінували національні держави. Мова йде про прояв такого явища як глобалізація, котра пов'язує в єдине ціле різноманітні сфери людської життєдіяльності. Відповідно і їх наслідки набувають глобального характеру, тобто спричиняють вплив на людство, незважаючи на національні кордони. Звідси стає зрозумілим, чому, наприклад, У. Бек розпочинає свою книгу "Влада та її опоненти в епоху глобалізму" з питання: "Якими є засади легітимного панування в епоху глобалізації?" [3]. Як стверджує вчений, сьогодні ми робимо вигляд, що все ще знаємо, що означають слова "політика" і "держави", втім, саме ці готові, традиційні відповіді на всі питання про причини легітимного панування заважають нам зрозуміти смисл битв за владу, які розгортаються в сучасному світі.

З точки зору видатного німецького мислителя Ю. Габермаса, зазначена вище криза легітимності повинна бути вписана у більш широкий контекст "дефіциту смислу" в сучасному суспільстві. Саме цій проблемі присвячена його праця "Проблема легітимізації пізнього капіталізму" [16]. "Дефіцит смислу" означає, що у сучасної людини зникає мотивація діяти відповідним чином. Дослідник виходить з того, "що мотивації виникають завдяки інтеріоризації символічно репрезентованих структур очікування" [16, с.158]. Будь-яке суспільство, в якому існує соціально-економічна нерівність, повинно вирішувати проблему нерівного, але легітимного розподілу суспільних благ. Вони, як вважає Ю. Габермас, вирішують її шляхом "структурного насилля", вписуючи асиметричний розподіл легітимних можливостей задоволення потреб у загально визнану систему норм. Проте, як вже зазначалось, саме такої системи норм сьогодні вже не існує, тому, немає ніяких наперед даних норм, у відповідності до яких може вибудовуватись легітимний політичний порядок. Отже, сьогодні ми змушені конституювати загальні норми за допомогою комунікаційної раціональності та вільного визнання усіх членів суспільства. Подібна символічно-комунікативна основа легітимізації повинна служити встановленню консенсусу між різними групами інтересів.

Як зазначають П. Бергер та Т. Лукман, особливо гостро криза легітимізації інституціонального порядку виникає в той момент, коли "об'єктивації інституційного порядку потрібно передавати новому поколінню" [4, с.153]. Коли історія існування спільноти та біографія окремого індивіда виявляються розірваними, тоді з'являється необхідність пояснення та виправдання елементів існуючого порядку, що і є функцією процесу легітимізації. Дослідники виділяють когнітивний (знання) та аксіологічний (цінності) аспекти даного процесу. "Легітимізація говорить індивіду не тільки те, чому він повинен здійснювати ту або іншу дію, але і те, чому речі *являються* такими, якими вони є. Інакше кажучи, "знання" передують "цінностям" в легітимізації інститутів" [4, с.154].

З точки зору П. Бергера та Т. Лукмана, можна розділити легітимізацію на наступні рівні. По-перше, – це теоретичний рівень. На цьому рівні формується самоочевидне знання про світ, на основі якого в подальшому вибудовується будь-яка теорія, і якого вона знову повинна досягнути для того, щоб стати традицією. Другий рівень легітимізації містить теоретичні положення в початковій формі, котрі репрезентують колективний досвід повсякденної життєдіяльності. Тому пояснювальні схеми цього рівня мають прагматичний характер. Третій рівень містить явні теоретичні конструкції, за допомогою яких інституційний порядок легітимізує себе в термінах диференційованої системи знань. На цьому рівні виникає прошарок "експертів", котрі спеціалізуються саме на виробленні та зберіганні призначених для легітимізації інститутів теоретичних знань. Як вказують вчені, на цій стадії сфера легітимізації досягає відносної самостійності по відношенню до тих інститутів, які вона покликана легітимізувати. В результаті утворюється спеціалізована діяльність, спрямована на виправдання (інституалізацію) власного соціального положення тих, хто зараховує себе в прошарок "експертів". Нарешті, четвертий рівень утворюють "символічні універсуми", котрі інтегрують різні сфери інституційного порядку у всеосяжну систему. Остання постає дійсним універсумом, в горизонті якого набуває значення повсякденний досвід людини [4, с.155-157].

Важливо звернути увагу на тлумачення феномену "символічного" для розуміння специфіки сучасного осмислення легітимності влади. Як вважають П. Бергер та Т. Лукман, символічні процеси – це "процеси сигніфікації (позначення), що мають відношення до реальностей, відмінних від реальностей повсякденного життя" [4, с.160]. Завдяки символічному рівню відбувається вписування індивіда з його досвідом та соціальними ролями у історичний контекст, коли інституційні тоді стають способом участі в універсумі. Проте, не варто забувати, що подібні "символічні універсуми" є продуктами людської історії, тому для того, щоб зрозуміти сутність та структуру певної символічної системи легітимізації влади необхідно дослідити історію їх формування.

У зв'язку з акцентуванням символічної природи будь-якої влади, сучасна політична думка актуалізує дослідження ненасильницьких способів її легітимізації. На думку відомої дослідниці Г. Арендт, необхідно відізнати *владу та насилля*. Там, де панує насилля, стверджує вона, немає влади. З цієї позиції розгортається критика традиційної політичної теорії, котра пов'язує владу, державу та політику з насиллям. Звичка ототожнювати владу і насилля обумовлена розумінням правління як панування однієї людини над іншою за допомогою насилля [1, с.62]. Влада є "самоціллю", натомість насилля – інструментальне, воно завжди засіб для досягнення певної мети. і тому воно годиться тільки для короточасних цілей.

Звідси витікає і необхідність розрізнення *виправданя та легітимності*. Як вважала Г. Арендт, використання насилля може бути виправданим, проте воно ніколи не стає легітимним. "Влада, – писало вона, – не потребує виправданя, вона є необхідним елементом самого існування політичних спільнот; те, чого дійсно вона потребує – це легітимності" [1, с.61]. Внаслідок того, що влада завжди виникає, коли люди об'єднуються разом та починають спільно діяти, вона набуває легітимності через звернення до минулого. Натомість виправданя потребує апелює до майбутнього, до тих наслідків, які ми отримуємо в результаті певної дії.

Виходячи з зазначених міркувань, впливає зв'язність влади і *підтримки* на противагу взаємозв'язку

насилля і *покори*. Людина може підкоритися перед загрозою застосування насилля, але при цьому вона не буде підтримувати ці дії. Тому влада вимагає саме підтримки, що неодноразово підкреслює Г. Арендт: "Інститути країни наділяє владою саме народна підтримка, а ця підтримка – ніщо інше як продовження тієї згоди, яка і створила ці закони... Всі політичні інститути – це прояви та уречевлення влади; вони застигають та розпадаються, як тільки її перестає підтримувати живильна влада народу" [1, с.48].

Важливим моментом в сучасному розумінні політичної влади є її взаємозв'язок з *свободою*. Так, на думку, Г. Арендт політика є *публічною* сферою, що конститується на противагу режиму *приватного*. Саме у публічному співіснуванні людина набуває здатності до людського способу існування. Дійсний людський вчинок є турботою не про *своє*, приватне, а, навпаки, турботою про *спільне*, публічне. Мислитель визначає таке публічне існування як "буття-один-з-одним". Тільки у ньому і виникає влада. "Влада є те, що кличе до існування і взагалі утримує в бутті публічну сферу, потенційний простір явлення серед тих, хто діє і промовляє" [2, с.265]. Таким чином, те, що надає можливість проявитися публічній сфері людського існування, одночасно постає фундаментом людської свободи, адже поза свободою унеможливується публічність як така.

На ненасильницькому характері влади наполягає інший відомий дослідник Н. Луман. З його точки зору, влада передбачає відкритість іншим можливостям діяти. Могутність влади вимірюється здатністю досягати визнання власних рішень при наявності привабливих альтернатив дії або бездіяльності. За наявності свободи підлеглих вона тільки збільшується. Тому владу потрібно "відрізнати від примусу до будь-якої конкретної дії" [13, с.18-19]. Граничним виявом примусу виступає фізичне насилля, яке підміняє власною активністю дії інших людей. Проте, таким чином влада втрачає свою функцію здійснювати селекцію дій людини і, як пише Н. Луман, влада відмовляється від переваг "символічної генералізації". Отже, в переважній більшості випадків "до насилля вдаються через дефіцит влади" [13, с.19].

Як бачимо, сучасні теорії влади наполягають на символічно-комунікативній природі останньої. У Н. Лумана влада, поряд з істиною, грошима та любов'ю, постає символічно генералізованим засобом *комунікації*. "Влада є керована кодом комунікація" [13, с.29]. Дана тенденція стає домінуючою в сучасному розумінні влади. Поза комунікацією неможливо уявити дію влади, натомість поза комунікацією залишається величезний простір для розгортання насилля. У статті Т. Болла наводиться відомий приклад влади регулювальника на дорозі, який за допомогою свистка та жезла примушує водія здійснити дії, які той сам не став би виконувати. Регулювальник віддає команду, тобто застосовує свою владу за допомогою наявності зрозумілої для всіх учасників дорожнього руху мови. Регулювальник, продовжує Т. Болл, міг би застосувати зброю або палицю для того, щоб змусити підкоритися водія, проте подібні дії не можна назвати застосуванням влади, це буде акт насилля. Застосування насилля характеризується дослідником як свідчення про відсутність влади, а демонстрація насилля призводить до викриття того, що претендує на владу, як "псевдовладу", котра таким чином "постає безвладною і нелегітимною в очах своїх підлеглих" [6]. Таким чином, поступово сучасна політична теорія переносить увагу з фізичного насилля на добровільну згоду громадян підкорятися політичній владі. Саме тому основи довіри до влади вбачають у культурній, нормоутворюючій системі.

В контексті взаємозв'язку ефективності та легітимності демократичної системи досліджує політичну владу С. Ліпсет. Він вважає, що стабільність будь-якої демократії залежить не тільки від економічного розвитку країни, а також від ефективності та легітимності її політичної системи. Ефективність розглядається тут як міра відповідності даної системи основним функціям правлячої влади, як їх уявляють населення, бізнес або військові. В свою чергу, легітимність визначається як "здатність цієї системи породжувати та підтримувати віру в те, що існуючі політичні інститути є найбільш придатними та прийнятними для даного суспільства" [11, с.89]. Ступінь легітимності сучасних демократичних політичних систем залежить від вирішення тих проблем, котрі історично розділяли суспільство. Якщо ефективність має *інструментальну* природу, то легітимність, на думку С. Ліпсета, – *оціночну*. В цьому ракурсі легітимність осмислюється як посередник, міст між культурними факторами та інституалізацією влади [12, с.95]. Особливо важливою дана проблема постає у так званих "нових" державах, де процеси державотворення ще не завершені. Зазвичай вважається, що легітимізація цих держав безпосередньо залежить від економічних успіхів діяльності уряду, проте сама по собі економічна ефективність політичної влади є недостатньою підставою для легітимізації держави у довготривалій перспективі. Для цього необхідною є вкоріненість легітимності політичної влади у позавладних інстанціях, наприклад культурі. В іншому випадку навіть порівняно заможні держави ризикують відчувати кризу легітимності.

В цьому контексті цікавим є розрізнення *legitimності* та *довіри*, наведено у праці М. Догана "Легітимність режимів та криза довіри" [10]. Розглядаючи питання "чи повинен я визнати наказ поліцейського?", дослідник пропонує два можливі варіанта відповідей. Перший варіант містить в собі легітимність і довіру: "наказ повинен бути визнаним, оскільки він є обґрунтованим". Друга відповідь апелює до легітимності без довіри: "цей поліцейський зловживає своєю владою, але в даний момент варто підкоритися йому, оскільки він є представником влади". Отже, поліція або будь-який інший соціальний інститут може сприйматися як легітимні, навіть якщо їх представники виявляються неварті довіри [10, с.151-152].

Висновки. Розрізнення довіри і легітимності відкриває шлях до більш адекватного усвідомлення процесів легітимізації політичної влади в демократичних країнах. Справа у тому, що процес легітимізації включає в себе як необхідні, рівноправні моменти *довіри* та *недовіри*. Таким чином, сама потреба в процедурах легітимізації влади обумовлюється недовірою до існуючих політичних структур. Поза недовірою значно ускладнюється процес контролю за політичною владою. Влада в умовах демократії спирається не тільки на консенсус. Для того, щоб демократичний режим залишався саме таким, він повинен бути відкритим і для конфлікту з приводу загальних норм, цінностей та цілей суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Арендт Х. О насилии / Х. Арендт; пер. с англ. Г.М. Дашевского. – М.: Новое издательство, 2014. – 148 с.
2. Арендт Х. Vita activa, или деятельной жизни / Х. Арендт; пер. нем.англ. В. В. Библихина; Под ред. д. М. Носова. – СПб.: Алетей, 2000 г. – 437 с.
3. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / У. Бек; пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника; послесловие В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. – М.: Прогресс-Традиция; Издательский дом "Территория будущего" (Серия "Университетская библиотека Александра Погорельского"), 2007. – 464 с.

4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. / П. Бергер, Т. Лукман; пер. с Е. Руткевич. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
5. Бистрицький Є. Легітимізація як дієве філософське поняття / Є. Бистрицький // Філософська думка. – 2009. – № 5. – С. 49–59.
6. Болл Т. Власть / Т. Болл // Полис (Политические исследования). – 1993. – №5. – Режим доступу: http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicakcii_Polisa/B/1993-5-Boll-Vlast.pdf
7. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; пер. с нем./ Сост. общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологическая мысль Запада).
8. Висоцький О. Ю. Технології легітимізації політичної влади: теорія та практика : [монографія] / Висоцький О. Ю. – Дніпропетровськ : Пороги, 2010. – 318 с. .
9. Гоббс Т. Соч. в. 2 т. / Т. Гоббс; пер. с лат. и англ. Н. Федотова, А. Гутермана. – Т.2. – М.: Мысль, 1991. – 736 с.
10. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия // Социс. – 1994. – № 6. – С. 147-156.
11. Липсет М. Политический человек: социальные основания политики / Мартин Липсет ; пер. с англ. Е. Е. Генделя, В. П. Гайдамака, А. В. Матешук. – Москва : Мысль, 2016. – 612 с.
12. Липсет С. Размышления о легитимности // Апология. – 2005 – № 5. – С. 95-103.
13. Луман Н. Власть / Никлас Луман; пер. с нем. А. Ю. Антоновского. – М.: Праксис, 2001. – 256 с. – (Серия "Образ общества").
14. Олещук П.М. Символічні форми легітимізації політичних режимів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : [спец.] 23.00.01 "Теорія та історія політ. науки" / Олещук Петро Миколайович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 19 с.
15. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимізації соціальних інститутів: Монографія / М. Г. Тур. – К. : ПАРАПАН, 2006. – 396 с.
16. Хабермас Ю. Проблема легітимізації позднего капитализма / Юрген Хабермас; Пер. с нем. Л.В. Воропай. Общая редакция и вступительная статья О.В. Кильдюшов. Примечания, именной и предметный указатели Т.А. Дмитриев. – М.: Праксис, 2010. – 264 стр. – (Серия "Образ общества").
17. Цокур Є. Г. Легітимність політичної влади в Україні у контексті революції гідності / Є. Г. Цокур // Науковий часопис НПУ імені

М. П. Драгоманова. Серія: Економіка і право. – 2014. – Вип. 25. – С. 153-160.

References:

1. Arendt H. (2014) On Violence. Moskov. Novoe izdatel'stvo (In Russian)
2. Arendt H. (2000) Vita activa, or active life. S-Pburg. Aleteija (In Russian)
3. Bek U. (2007) Vlast' i ee opponenty v jepohu globalizma. Novaja vsemirno-politicheskaia jekonomija, Moskov. Progress-Tradicija; Izdatel'skij dom Territorija budushhego, (In Russian).
4. Berger P., Lukman T. (1995) Social construction of reality. A treatise on the sociology of knowledge. Moskov. Medium. (In Russian)
5. Bistric'kij Є. (2009) Legitimacija jak dieve filosof's'ke ponjattja. Filosof's'ka dumka, 5.
6. Boll T. (1993) Power. Polis, №5. Retrieved from : http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicakcii_Polisa/B/1993-5-Boll-Vlast.pdf
7. Veber M. (1990) Izbrannye proizvedenija. Moskov, Progress.
8. Visoc'kij O. (2010) Tehnologii legitimacii politichnoi vladi: teorija ta praktika : Dnipropetrovs'k, Porogi.
9. Gobbs T. (1991) Soch. v. 2 t. T.2. Moskov, Mysl'.
10. Dogan M. (1994) Legitimnost' rezhimov i krizis doverija .Socis. № 6.
11. Lipset M. (2016) Political man: the social bases of politics. Moskva, Mysl' (In Russian).
12. Lipset S. (2005) Reflections on the legitimacy. Apologija, 5.
13. Luman N. (2001) Power, Moskov, Praksis (In Russian).
14. Oleshchuk P.M. (2008) Simvolichni formi legitimacii politichnih rezhimiv. Kiev, 19.
15. Tur M. G. (2006) Neklasichni modeli legitimacii social'nih institutiv, Kiev, PARAPAN.
16. Habermas Ju. (2010) Legitimationsprobleme Im Spätkapitalismus, Moskov. Praksis (In Russian)
17. Cokur Є. G. (2014) Legitimist' politichnoi vladi v Ukraїni u konteksti revolucii gidnosti. Naukovij chasopis NPU imeni M. P. Dragomanova. Serija: Ekonomika i pravo, Vip. 25.

Надійшла до редколегії 10.10.17

Mykola Karaschuk, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
polit_dep@ukr.net

LEGITIMACY OF POLITICAL POWER: THE FEATURES OF COMPREHENSION

The research is devoted to the analysis of modern conception of the legitimacy of political power. The interrelationship between violence and power, legitimacy and trust, abidance and support is revealed. It is argued that modern understanding of power opposes it to violence and emphasizes its communicative and symbolic nature. The process of legitimization involves both trust and distrust as necessary, equal moments. Thus, the very need for procedures of the legitimization of power is caused by distrust of existing political structures.

Keywords: power, politics, legitimacy, trust, distrust, support, symbol, communication.

УДК 323.2 (477):342(477)

Валерій Колюх, д-р політ. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПАРЛАМЕНСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ

Розглянуто актуальний суспільно-політичний контекст функціонування інституту парламентської більшості у Верховній Раді України. Показано взаємозв'язок між формою правління та засадами формування правлячої коаліції. Окреслено перспективи оптимізації відповідних структурних аспектів діяльності українського парламенту в світлі необхідності утвердження демократичних політичних традицій в Україні.

Ключові слова: правовий інститут, парламентська більшість, коаліція депутатських фракцій, парламентарно-президентська республіка, президентсько-парламентарна республіка, президент, уряд.

У правознавстві під інститутом (правовим) розуміють систему юридичних норм, що регулюють певну групу однорідних і взаємопов'язаних суспільних відносин. Відповідно, інституалізація парламентської коаліції – це правове врегулювання її формування та діяльності.

Одним з невід'ємних елементів сучасного парламентаризму є наявність інституту парламентської коаліції, що становить парламентську більшість та парламентської меншості (опозиції).

Відновлення дії положень конституційної реформи 2004 року та повернення до парламентарно-президентської форми правління на підставі відповідного Закону [1] надало новій актуальності питанням формування та діяльності правлячої (урядової) коаліції у

Верховній Раді України (далі – ВРУ). Утвердження Конституційного статусу та ваги ВРУ в системі стримувань і противаг безпосередньо залежить від її внутрішньої інституційної спроможності, необхідним складником якої є утворення таких усталених у світовій практиці структур вищого представницького органу, як парламентська більшість (коаліція) та парламентська опозиція. В офіційному тлумаченні відповідних положень Основного Закону Конституційний Суд України (далі – КСУ), як єдиний орган конституційної юрисдикції, безпосередньо встановив, зокрема, що "фракційне структурування Верховної Ради України і формування коаліції депутатських фракцій є обов'язковими умовами її повноважності" [2].

Своєчасне утворення конструктивної коаліційної більшості (у випадку, якщо жодна з політичних сил не здобула одноосібної перемоги на виборах і для формування більшості необхідне створення коаліції) дозволяє ВРУ сформувати в конституційно передбачені терміни Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) й надалі успішно співпрацювати з ним, а також здійснювати іншу свою основоположну функцію – законотворчу.

Характерно, втім, що, хоча парламентське право багатьох розвинених зарубіжних країн відводить партійним фракціям вирішальну роль у організації і діяльності парламенту, воно не регламентує безпосередньо процес формування парламентської більшості. У цьому відношенні нормативна умова про обов'язкове структурування політичних сил у ВРУ є цілком оригінальною. Показово, що у Великій Британії, яка має найдавнішу історичну традицію існування та взаємодії парламентської більшості й опозиції, згаданий процес не знаходить будь-якого правового оформлення [3, с. 17]. Те ж саме стосується і Федеративної Республіки Німеччини; джерела парламентського права цієї держави не містять жодних положень про те, що в органах влади повинен діяти на партійній чи міжпартійній основі блок парламентської більшості та залежного від нього уряду [4, с. 139].

Саме спосіб формування коаліції, а, точніше, можливість членства у такому об'єднанні окремих депутатів поряд із депутатськими фракціями парламентських політичних сил, наразі викликає гостру політичну полеміку в Україні. Попри те, що зазначене питання системно досліджується фактично від самого моменту зміни форми правління у 2004 р. і знайшло відображення в численних публікаціях низки вітчизняних науковців (І. Домбровського, І. Коліушка, М. Ставнійчук, П. Стецюка, В. Шишкіна тощо), крапку в суспільній дискусії з цього приводу ставити рано. Додаткової актуальності подальшому осмисленню різних точок зору надають нові обставини, продиктовані поточною політичною кон'юктурою діяльності ВРУ VIII скликання, обраної на позачергових парламентських виборах 26 жовтня 2014 р.

Відтак, **метою** даного дослідження є визначення основних проблем функціонування інституту парламентської коаліції у ВРУ нинішнього скликання. **Об'єктом дослідження** виступає сучасний парламентський процес в Україні. **Предметом дослідження** є діяльність парламентської більшості у ВРУ VIII скликання.

Відправним пунктом сучасного коаліційного процесу в Україні стали позачергові вибори 26 жовтня 2014 р., які, своєю чергою, уможливилися внаслідок розпаду коаліції "Європейський вибір" у ВРУ VII скликання і були першою парламентською кампанією після реставрації Основного Закону в попередній редакції. За її результатами у законодавчому органі сформувалося шість фракцій на основі партійних списків ("Народний фронт", "Блок Петра Порошенка", "Самопоміч", "Опозиційний блок", "Радикальна партія Олега Ляшка" та "Батьківщина"). Всі вони, крім "Опозиційного блоку", 27 листопада 2014 р. увійшли до складу парламентської коаліції "Європейська Україна", членами якої натовді були 302 депутати. Однак вже 1 вересня 2015 р. з неї вийшли радикали О. Ляшка (що зменшило кількісний склад об'єднання до 281-ї особи), а в лютому 2016 р. – "Батьківщина" і "Самопоміч", що, по суті, означало припинення діяльності коаліції.

Водночас, офіційно про припинення повноважень коаліції оголошено не було, а значна частина урядових законопроектів продовжувала отримувати підтримку необхідної кількості парламентаріїв. На перший погляд, склалася парадоксальна ситуація: фракції, що залиши-

лися вірними коаліційній угоді ("Народний фронт" та "Блок Петра Порошенка"), разом не мали навіть простої переваги у 226 мандатів, натомість фактично проурядова більшість продовжувала існувати, періодично виявляючи свою життєздатність під час найбільш принципових голосувань.

Такий стан справ обумовлювався, насамперед, наявністю політико-правової шпарини у вигляді Рішення КСУ від 6 квітня 2010 р. стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у ВРУ. Зазначеним Рішенням констатується, зокрема, що "Конституція України, передбачивши належність народних депутатів України до депутатських фракцій, не обмежила їх права самостійно визначатися при прийнятті рішень, у тому числі щодо входження до складу більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, яка формує коаліцію. Наявність у народного депутата України такого права не залежить від позиції депутатської фракції щодо участі в коаліції". Відповідно, "це дає підстави для висновку, що окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції, мають право брати участь у її формуванні, тобто входити до більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України" [5].

Слід нагадати, що означене Рішення піддавалося різкій критиці від самого моменту його ухвалення. Фахівці вбачали у такому тлумаченні положень Основного Закону прецедент суттєвої корекції конституційних норм політичними чинниками й деформації передбаченого Основним Законом України парламентського способу формування уряду. Той вердикт КСУ, нарівні з вердиктом щодо строків перебування на посту Президента України від 25.12.2003 р. поповнив перелік "класичних" з погляду політичної упередженості і залежності рішень органу конституційної юрисдикції. Показово, що, вдавшись до відверто опосередкованих аргументів для виправдання своєї позиції, КСУ взагалі оминув увагою аналіз ключової формули у ч. 6 ст. 83 Конституції України про те, що "у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій". Цитоване положення Конституції України безпосередньо, без підозри на різночитання, чітко вказує на коаліцію саме фракцій, а не на об'єднання, учасниками якого поряд із фракціями додатково могли би бути окремі депутати як представники інших фракцій чи позафракційні [6]. Відтак, за буквального тлумачення зазначених конституційних положень, до складу коаліції депутатських фракцій можуть увійти лише ті народні депутати України, які перебувають у складі депутатських фракцій, що сформували коаліцію. Ця умова підтверджується й формулюванням ч. 10 ст. 83 Конституції України про те, що депутатська фракція, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу ВРУ, має права коаліції депутатських фракцій у ВРУ.

Таким чином, рішення КСУ умову формування коаліції виключно з фракцій підмінює умовою наявності фракцій у складі коаліції. Настільки вільне поводження КСУ з положеннями Основного Закону засвідчувало утвердження примату принципу політичної доцільності над принципом верховенства права. Показовим є також те, що згадане Рішення суперечить логіці і правовому змістові низки попередніх рішень самого КСУ [7].

Зокрема, у Рішенні КСУ від 17 вересня 2008 р. чітко зазначено, що "до складу коаліції депутатських фракцій можуть увійти лише ті народні депутати України, які є у

складі депутатських фракцій, що сформували коаліцію. Саме належність народних депутатів України до цих фракцій відіграє визначальну роль депутатських фракцій в утворенні коаліції депутатських фракцій ... Конституція України визначила суб'єктів формування коаліції депутатських фракцій – депутатські фракції" [8]. Тому Рішення від 6.04.2010 р. КСУ мав приймати з дотриманням правових позицій, виражених у його попередніх рішеннях. Натомість ним було продемонстровано правовий релятивізм. Залишається додати, що подібні тенденції незабаром дістали розвитку під час "освячення" рішенням КСУ від 30 вересня 2010 р. "конституційного" перевороту – повернення до Основного Закону в редакції 1996 р. і, відповідно, до президентсько-парламентарної форми правління.

Причому, попри згадуване відновлення Конституції-2004 у лютому 2014 р., функціональні аспекти парламентського процесу продовжують регулюватися саме в правовому полі президентсько-парламентарної республіки. Так, чинний Регламент ВРУ не лише жодним чином не обумовлює існування коаліції, а й формально не передбачає, приміром, парламентської підзвітності уряду [9]. Зайве казати, які диспропорції це може спричинити в практиці парламентсько-урядової взаємодії. Після повернення до парламентарно-президентської форми правління керівництво ВРУ не зробило нічого, аби привести закон про регламент парламенту до вимог Конституції в частині формування коаліції депутатських фракцій, взаємостосунків з урядом тощо.

Разом із тим, у ситуації активного реформування країни такий підхід дозволяє забезпечувати належну підтримку урядових зусиль і – ширше – необхідні тяглість, правонаступництво та стабільність влади, уникаючи вакууму легітимності. За таких умов керований у "ручному режимі" парламент і ставка на ситуативну більшість під кожне окреме рішення часом дійсно виявляються ефективнішими з погляду політичної доцільності, ніж суворя відповідність парламентської процедури логіці форми врядування.

Проте, абсолютизація коаліційної тематики, перетворення парламентської процедури (хай і однієї з системотворчих) на медіа-привід і чинник розхитування суспільно-політичної ситуації не є виправданим з погляду як державних інтересів України, так і власне потреби розвитку вітчизняного парламентаризму.

Висновки. Отже, попри тимчасові переваги кон'юнктурного підходу до проблеми функціонування парламентської більшості, стратегічною перспективою українського парламентаризму в умовах парламентарно-президентської республіки є запровадження суто фракційного принципу формування правлячої коаліції як найбільш відповідного такій формі врядування. Необхідність відновлення повноцінної фракційної більшості фактично визнається самою урядовою коаліцією у ВРУ VIII скликання. Принаймні, важко розцінити інакше перманентні спроби повернути до її складу бодай котрись із фракцій, які оголосили про перехід в опозицію. Тому теоретичне осмислення коаліційної проблематики продовжуватиме перебувати на поряд-

ку денному вітчизняної політичної і правової науки, а подолання наявних колізій у цій сфері становитиме одне з найперших її практичних завдань.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про відновлення дії окремих положень Конституції України" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 11, ст.143) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-18>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України "Про статус народного депутата України", частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) від 25.06.2008 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-08>
3. Крылова Н. Британский парламентаризм / Н. Крылова // Очерки парламентского права. – М.: Институт государства и права РАН, 1993. – 178 с.
4. Урьяс Ю. Парламентское право ФРГ / Ю. Урьяс // Очерки парламентского права. – М.: Институт государства и права РАН, 1993. – 178 с.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6.04.2010 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10>
6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В. І. Стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України / Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6.04.2010 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/nb11d710-10/paran2#n2>
7. Окрема думка судді Конституційного Суду України Стецюка П. Б. Стосовно Рішення у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України / Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6.04.2010 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/na11d710-10/paran2#n2>
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17.09.2008 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08>
9. Закон України "Про Регламент Верховної Ради України" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 14-15, № 16-17, ст.133) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

Надійшла до редколегії 11.10.17

Valeriy Kolyukh

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONALIZATION OF THE PARLIAMENT COALITION IN THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE

The actual socio-political context of the functioning of the parliamentary majority institution in the Verkhovna Rada of Ukraine is considered. The relationship between the form of governance and the principles of formation of the ruling coalition is shown. Prospects for optimizing the relevant structural aspects of the activities of the Ukrainian parliament in the light of the need to establish democratic political traditions in Ukraine are determined.

Keywords: legal institute, parliamentary majority, coalition of deputy fractions, parliamentary-presidential republic, presidential-parliamentary republic, president, government.

УДК 321

Анатолій Павко, д-р іст. наук, проф.
Національна академія управління, Київ

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА "ДОКТРИНА НІКСОНА" В КОНТЕКСТІ ПОЛІТОЛОГІЇ МОДЕРНУ

В статті на основі критичного використання різноманітних джерел та соціогуманітарної літератури проаналізовано в контексті історико-політичного досвіду сутнісні засади та особливості зовнішньополітичної доктрини "Ніксона", показано її значення в реалізації стратегічних завдань тогочасної американської дипломатії.

Ключові слова: зовнішньополітична концепція, "доктрина Ніксона", "в'єтнамський синдром", "гуамська доктрина", глобальна стратегія США.

Зовнішньополітичні доктрини завжди відігравали в минулому і відіграватимуть на сучасному етапі розвитку світової цивілізації значну роль в діяльності будь-якої держави на міжнародній арені. В конкретних зовнішньополітичних концепціях та доктринах формулюється комплекс поглядів на картину сучасного світу; визначаються засоби та методи зовнішньої політики; здійснюється вибір плацдармів зовнішньополітичної активності та прогнозується розвиток відносин з різними компонентами світової системи держав (держави-союзники, держави-противники, держави, які дотримуються нейтральної позиції) [13, с.23]. Особливо важливе місце з врахуванням об'єктивних чинників вони посідають в теоретичному арсеналі однієї з найпотужніших держав світу – Сполучених Штатів Америки. Історичний досвід виразно засвідчує, що американська зовнішня політика у своєму стратегічному вимірі базується на зовнішньополітичних доктринах та концепціях, які зазнають модернізаційних та модифікаційних змін у відповідності з теоретичною розробкою та практичною реалізацією принципів традиційності та ситуативного реагування США на міжнародні реалії та події в окремих регіонах та державах світу. Зауважимо, що пошуки нового, адекватного стратегічним змінам на планеті доктринального забезпечення зовнішньої політики і способів гарантування національної безпеки розгорнулися в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття на всіх рівнях американського політичного життя. При всьому розмаїтті зовнішньополітичних концепцій та суперечливостей зовнішньополітичної філософії зовнішня політика Сполучених Штатів завжди була підпорядкована імперативам геополітики. Проте це нова геополітика, в основі якої покладено не традиційне захоплення територій, боротьба за сфери впливу та баланс сил, а статус глобального домінування у світі [24, с.6]. Слід зазначити, що трансформація відповідного зовнішньополітичного курсу США традиційно пов'язана зі спробами пристосувати власну міжнародну політику до нового співвідношення сил у світі, до зміни геополітичних обставин. Саме ці чинники та прагматичні завдання і обумовлюють необхідність і доцільність формування та еволюції нових зовнішньополітичних доктрин, в яких у синтезованому вигляді узагальнюються і отримують політико-ідеологічне оформлення основні доктринальні положення нового зовнішньополітичного курсу. На слушну думку О.Яковлева, загалом американські зовнішньополітичні доктрини мають гнучкий характер, а тому є досить зручними для практичного використання [25, с.205].

В чому ж полягає термінологічна сутність зовнішньополітичних доктрин та їх еволюція? Наприклад, у "Дипломатичному словнику", який було опубліковано ще в радянський період, зовнішньополітична доктрина трактується як прийнята тією чи іншою державою система поглядів на цілі, завдання і характер зовнішньополітичної діяльності, а також на способи її реалізації та забезпечення. Авторський колектив зазначеного видання дотримується думки, що квінтесенцією зовніш-

ньополітичної доктрини є те "головне, на що в даний момент зроблено основний акцент в міжнародних справах відповідною державою" [4, с.341]. Разом з тим в запропонованому авторському обмисленні зовнішньополітичної доктрини рельєфно проступає його політико-ідеологічна домінанта. Зокрема, наголошується на тому, що зміст доктрини визначається зовнішньополітичними інтересами панівного класу, принципами його зовнішньої політики [4, с.341].

На думку радянського історика-міжнародника Ю.Мельникова, найбільш чітке смислове значення зовнішньополітичної доктрини пов'язане з її сутнісним розумінням як системи уявлень, рішень та лозунгів, яка розглядається в якості офіційного керівництва до дії тієї чи іншої держави на світовій арені. Як вважає дослідник в окремих випадках міжнародного життя подібна доктрина може бути "інтернаціоналізована", тобто схвалена іншими країнами. Вона може стати основою або частиною відповідних норм міжнародного права чи угод [9, с.35].

Сучасне узагальнене і поглиблене з позицій новітніх методологічних парадигм визначення зовнішньополітичної доктрини міститься в "Політичній енциклопедії", яка була опублікована в 2011 році. У цій фундаментальній науковій праці наголошується, зокрема, на тому, що внутрішньополітична доктрина це офіційно проголошена система принципів зовнішньополітичної діяльності, мети та засобів зовнішньої політики міжнародного актора. На переконання авторів політичної енциклопедії, формулювання зовнішньополітичної доктрини є етапом детермінації зовнішньополітичної поведінки міжнародного актора, що пов'язаний із соціальною легітимізацією та раціоналізацією його подальшої діяльності у міжнародних відносинах. Саме тому публічний характер політичного процесу та активна зовнішньополітична стратегія актора є факторами, що сприяють інституціоналізації зовнішньополітичної доктрини як невід'ємної складової процесу його взаємин з іншими міжнародними акторами [17, с.226]. В силу геополітичних та регіональних змін у світі правлячі кола США були змушені постійно переглядати та здійснювати корегування відповідних зовнішньополітичних доктрин, які визначали сутнісні засади її зовнішньополітичної стратегії.

Вітчизняні дослідники на основі критичного аналізу зовнішньої політики США, великого масиву теоретичних і прикладних праць зарубіжних істориків, фахівців у галузі міжнародних відносин, політологів показали еволюцію тих ідейно-теоретичних принципів, які було покладено в основу політичної стратегії США як і практичної курс держави від часу завершення другої світової війни до розпаду Радянського Союзу. Для прикладу, наведемо відповідний варіант періодизації післявоєнної зовнішньої політики США, який був запропонований для наукового вжитку А.Дашкевичем.

1. Наступально-формуючий етап глобальної протидії комунізму від смерті Ф.Рузвельта до розв'язання агресії у В'єтнамі.

2. Етап переосмислення і непевності зовнішньополітичного курсу Р.Ніксона-Дж.Форда-Дж.Картера.

3. Етап вирішального наступу проти соціалізму та СРСР (1981-1984 рр.).

4. Етап "виклику" радянській перебудові (до кінця 1991 р.).

5. Етап пошуків нової зовнішньополітичної стратегії у світі (від розпаду СРСР по сьогодні) [3, с.49].

Авторитетний історик-міжнародник професор Г. Цветков в одному із своїх ґрунтовних монографічних досліджень всебічно висвітлив етапи становлення та розкрив сутнісні засади американських доктрин періоду "холодної війни", переконливо показав діалектику їх еволюції у післявоєнний період. Об'єктом його аналізу стали наступні зовнішньополітичні доктрини, які окреслені відповідними хронологічними межами:

1. доктрина "стримування" (1946-1952);

2. доктрина "визволення" (1953-1954);

3. доктрина "тотальної розплати" (1954-1955);

4. доктрина "балансування на межі війни" (1956-1958);

5. доктрина "диференційованого стримування" (1959-1960);

6. доктрина "кризового або гнучкого реагування" (1961-1963);

7. доктрина "наведення мостів" (1968);

8. "доктрина Ніксона" (1969-1972) [23].

Не дивлячись на специфіку вказаних доктрин, на їх розходження у тактичному відношенні, спільною їх рисою було забезпечення зовнішньополітичної стратегії "стримування" комунізму.

Чільне місце в теоретичному арсеналі зовнішньої політики Вашингтону займає і офіційна американська зовнішньополітична "доктрина Ніксона". Її поява була обумовлена з одного боку, адекватним процесом відображення нової зовнішньополітичної реальності у свідомості правлячих кіл США, а з іншого – відверто кон'юнктурними, вузькополітичними міркуваннями тогочасної панівної верхівки Сполучених Штатів Америки. Варто при цьому вказати на те, що для американської політичної традиції досить характерними є спроби нового керівництва сформулювати певну нову зовнішньополітичну лінію, ефектно назвати її і тим самим привернути увагу до себе. Цей аспект проблеми представлений належним чином і в "доктрині Ніксона". [5, с.3-4]. Зазначимо також, що період кінця 60-х – початку 70-х років минулого століття був позначений для США глибокими внутрішніми потрясіннями, наростанням труднощів в економіці та соціально-політичній сфері США. У зв'язку з цим це гостро поставило питання про зміну всієї системи пріоритетів державної політики США. Фактично, вперше за все післявоєнні роки не тільки окремі далекоглядні критики американського уряду, але і широкі кола громадськості відчули, що США мають відмовитися від зовнішньополітичних авантур і уповільнити темпи гонитви озброєнь, а значно більші кошти спрямувати на вирішення внутрішніх проблем, що значно загострились. Всі ці зміни повинні були знайти певні відображення і в нових зовнішньополітичних доктринах.

Необхідно зазначити, що "доктрина Ніксона", її різні концептуальні і практично-політичні аспекти вже стали об'єктом наукових досліджень, так і сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них варто вказати на ґрунтовні з точки зору джерельної бази та наукового аналізу праці А.Громико [2], Ю.Мельникова [8,9], В.Никонова [11,12], В.Петровського [13,14,15,16], С.Рогова [18], А.Фурсенко [22], Г.Цветкова [23], О.Яковлева [25], А.Дашкевича [3], В.Соргіна [19,20], Б.Ширяєва [24], а також колективні узагальнюючі праці із зазначеної проблеми українських та російських

представників історико-політичної думки [1,5,7,10,21]. Проте не зважаючи на сумлінність і аргументований характер авторських положень і висновків, вказані праці разом з тим вимагають до себе конструктивно-критичного відношення.

Мета даної статті полягає в тому, щоб спираючись на фактологічний і теоретичний матеріал, розкрити об'єктивні і суб'єктивні чинники, які обумовили необхідність розробки "доктрини Ніксона", проаналізувати її сутність та особливості, роль та значення в контексті історичного досвіду практичної реалізації зовнішньополітичної стратегії США наприкінці 60-х – початку 70-х років.

Насамперед, зауважимо, враховуючи історичний досвід, що зміна зовнішньополітичних концепцій США є результатом та наслідком взаємодії значної кількості факторів. Проте в першу чергу вона обумовлена як об'єктивними змінами у співвідношенні політичних сил на міжнародній арені та всередині країни, так і суб'єктивною переоцінкою правлячою елітою цих зрушень, новими обставинами, які склались у світі і в самих Сполучених Штатах Америки. Слід також зауважити і на ту обставину, що зовнішньополітична філософія і стратегія США завжди мали внутрішньо суперечливий характер.

Одна із основних таких суперечностей полягає в намаганні їх авторів синтезувати зовнішньополітичні стратегії два елементи, які досить важко було поєднати. З одного боку загальний підхід до геополітичних реалій тогочасного світу із суб'єктивних позицій правлячого класу, а з іншого, – намагання заради власних інтересів певною мірою врахувати об'єктивні зміни, що відбуваються у міжнародному співтоваристві та застосувати щодо нього власні конкретні можливості.

Прикметною рисою післявоєнних американських зовнішньополітичних концепцій біло те, що вони відрізнялись одна від одної зміною у співвідношенні цих двох елементів. Якщо перший з них мав переважно консервативну спрямованість, то інший, навпаки, був досить рухливим, динамічним.

Загалом американські зовнішньополітичні концепції і доктрини періоду "холодної війни" являли собою суміш антикомунізму та національного прагматизму, в якій саме прагматичні інтереси і уподобання США значною мірою визначали рівень і напрямок розвитку та поширення антикомунізму і навпаки [5, с.11].

Ставляючи за мету проаналізувати об'єктивні обставини, які спонукали до появи зовнішньополітичної концепції республіканської адміністрації США, відомої як "доктрина Ніксона", важливо, на наш погляд, звернути увагу на глобальний фон, на якому відбувались активні пошуки нової доктрини американської політики.

Слід зазначити у цьому зв'язку, що назрівання та концептуальне оформлення зовнішньополітичної доктрини відбувалось в умовах скорочення американських глобальних можливостей. В даному випадку, мова йшла про прагнення правлячих кіл США утримати в тій чи іншій формі власне лідерство у капіталістичному світі, свою можливість впливати на розвиток світових подій. Поряд з тим правлячі кола США намагались забезпечити наступність у своїй зовнішньополітичній стратегії, неодмінно зберігаючи гегемоністські претензії у сфері міжнародних відносин. Різниця в даному випадку полягала лише в тому, що в інтересах правлячого класу США визнавали необхідність модифікувати тактичні засоби боротьби для досягнення своїх стратегічних цілей. Проте незмінною серед складових доктринального забезпечення зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів Америки за часів "холодної війни"

залишалась антикомуністична спрямованість і цільове призначення відповідної доктрини.

Потрібно підкреслити, адміністрація Л.Джонсона, який заступив свого попередника Дж.Кеннеді, продовжувала активно використовувати у своїй зовнішньополітичній діяльності доктрину "гнучкого реагування" (1963-1968). Як свідчать дипломатичні джерела, новий президент США відмовившись від контактів з радянським урядом та листування з його главою, незабаром загострив радянсько-американські відносини і здійснив різку зміну зовнішньополітичного курсу в напрямку посилення військової експансії США на міжнародній арені. При Джонсоні значних обсягів досягли військові витрати та гонитва озброєнь в США, було розпочато милітаризація країни, якісне удосконалення ядерної зброї. Саме фіаско зовнішньополітичного курсу Л.Джонсона, його негативні геополітичні та внутрішньополітичні наслідки обумовили значною мірою необхідність розробки нової доктрини, а згодом її практичну реалізацію.

Відомо, що з політичним курсом Л.Джонсона пов'язана трагічна сторінка американської історії – безпрецедентна ескалація війни у В'єтнамі. Зазначимо фрагментарно лише основні віхи курсу адміністрації Л.Джонсона в Індокитаї. На початку серпня 1964 р. американські військові після інциденту в Тонкінському заливі перейшли до відкритої збройної агресії проти Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ). Прийнята Конгресом США 7 серпня 1964 р. так звана "тонкінська резолюція", яка була підписана Джонсоном 10 серпня, надавала американському президенту необмежені повноваження щодо проведення військових дій в Індокитаї. З 1965 р. розпочались систематичні бомбардування американською авіацією територій Північного В'єтнаму з використанням хімічної зброї, мінування рік і т.п. Одночасно Вашингтон розширював військові операції проти південноамериканських партизан [7, с.188].

За вісім років війни у В'єтнамі (до січня 1973 р.) США скинули на Індокитайську землю більше ніж 7,1 млн бомб, ракет та мін – в 3,5 разів більше, ніж було на всіх фронтах другої світової війни. У В'єтнамі за 12 років (з січня 1961 по січень 1973 р.) загинуло 45 933 і було поранено понад 300 американських військовослужбовців. Загалом війна обійшлася Сполученим Штатам більше ніж в 140 млрд дол. [23, с.168].

У своєму фундаментальному дослідженні "Дипломатія" Г.Кісінджер, радник майбутнього президента США Р.Ніксона, влучно зазначив: "страхіння В'єтнаму полягало не лише в способі вступу Америки у війну, але і в самому факті цього вступу, який не був підкріплений більш вивіреними оцінками можливих затрат" [6, с.597]. На його думку, в ретроспективному плані президенту Л.Джонсону потрібно було здійснити зважений аналіз з можливостей досягнення Америкою військових та політичних цілей, які потрібні для цього засоби і на протязі якого відрізка часу, з'ясувати наскільки загалом і в цілому були вірними вихідні передумови, які обумовили відповідні зобов'язання з боку США. Проте Л.Джонсон від своїх численних радників отримав лише односторонню рекомендацію – намагатись отримати перемогу у В'єтнамі. Все це свідчить про те, що в питаннях зовнішньої політики він відчував себе досить невпевнено [6, с.596].

Потрібно зазначити, що з розгортанням агресії США у В'єтнамі відбувалось поступове посилення кризи зовнішньополітичного курсу Джонсона та неухильне падіння престижу та рейтингу американського президента. Оскільки на протязі всього періоду свого президентства Ліндон Джонсон був зосереджений на воєнних діях у В'єтнамі, тому основний вектор його зовнішньої політики мав звужений характер. Варто зазначити, що докт-

рини глобального протистояння комунізму, які були проголошені попередниками Л.Джонсона, хоч і продукувались представниками американської політичної еліти, проте не свідчили про готовність громадськості країни в ім'я реалізації цієї зовнішньополітичної стратегії піти на значні як людські, так і матеріальні жертви. Національно свідомі американці були переконані в тому, що інтервенціоністський курс уряду неминуче викличе з їх боку протидію, якщо він передбачатиме:

1. Значні людські жертви;
2. Непомірні бюджетні витрати;
3. Скорочення соціальних програм;
4. Збільшення часового відрізка на реалізацію поставленої мети;

5. Готовність Сполучених Штатів до глобального конфлікту з непередбачуваними, а ймовірно, із трагічними наслідками [3, с.27].

Особливо несподіваною для Л.Джонсона стала заява Д.Ачесона, зроблена ним 15 березня 1968 року, в якій один з фундаторів доктрини "стримування" вказав на відсутність будь-якої довіри до глави Білого дому через подальше небажання американського народу терпіти кровопролитну війну США проти В'єтнаму [3, с.57].

Зазначимо, що у своїй зовнішньополітичній діяльності Л.Джонсон керувався ідеями та концепціями, розробленими американськими президентами від Трумена до Кеннеді. При цьому мова йшла про все три основні аспекти їхніх зовнішньополітичних доктрин – стримування комунізму, глобальна спрямованість національних інтересів США та економічну допомогу союзним і нейтральним країнам. Проте власної зовнішньополітичної доктрини у класичному розумінні цього поняття президент Л.Джонсон через вищезазначені причини не виробив.

Потрібно наголосити на тому, що війна США у В'єтнамі вперше в історії Сполучених Штатів Америки викликала ситуацію, при якій американські моральні цінності увійшли в протиріччя із зовнішньополітичним курсом держави. Це протиріччя привело до зіткнення між урядом та громадськістю, до різкого посилення конфронтації в американському суспільстві. Війна у В'єтнамі мала характер "подвійної війни". Якщо одна велась в джунглях В'єтнаму, проносячи багаточисленні жертви американських солдат, то інша – в самих США – війна протесту проти першої війни. Війна роз'єднала країну, сприяла розмежуванню цілей влади та більшості американського суспільства. Переважна більшість американців, особливо молоде покоління, вважало в'єтнамську війну "аморальною", а дії американської армії у В'єтнамі "морально несправедливими".

Слід звернути увагу на те, що президент Л.Джонсон називав американських солдат "рятівниками" та "миротворцями", обґрунтував необхідність розширення участі США у в'єтнамській війні традиційними американськими цінностями, апелюючи до антикомунізму та патріотизму, хоча вказані цінності в конкретних обставинах тих років не мали впливу на пересічних американців.

Принцип єдності американської нації входив у протиріччя із зовнішньополітичними реаліями в'єтнамської війни. Варто сказати і на те, що поразка у В'єтнамі викликала так званий "в'єтнамський синдром" – специфічну психологічну травму цілого покоління, яку було виявлено у багатьох американців – учасників бойових дій. На думку дослідників, правомірно загалом говорити про психологічну травму американського суспільства в цілому, оскільки Америці потрібні були довгі роки, для того, щоб подолати почуття приниження, викликаного поразкою у в'єтнамській війні.

В центрі діяльності американського президента Л.Джонсона було покладено несоціальну, зовнішню

політику, що і привело до серйозних економічних труднощів. Якщо в 1960 р., коли закінчувалось правління республіканців, рівень інфляції складав лише 1,5%, то в 1968р. головним чином завдяки війні у В'єтнамі він уже сягнув 4,7%. [22, с.29].

Президент Л.Джонсон, розробляючи програму "великого суспільства", стверджував, що така потужна країна, як США, може дозволити собі мати як гармати, так і масло. Проте програма, як свідчить історичний досвід, виявилась утопічною і зазнала краху. Разом з тим було б невірно пояснювати зміну економічної кон'юнктури США лише війною у В'єтнамі. Слід зважати і на ту обставину, що весь хід післявоєнного розвитку, зорієнтованого на "холодну війну" та пріоритети, які були вигідні військово-промислового комплексу, сприяв накопиченню кризових явищ в американській економіці. На думку німецького дослідника Марка Фрея щирі сподівання американського президента на прогресивний розвиток і належне фінансування "великого суспільства" залишились лише мрією. В очах багатьох американців Л.Джонсон втратив довіру населення. Для них більше не узгоджувалась боротьба з бідністю у власній країні з війною проти бідної держави, яка велась далеко за межами Америки [1, с.487].

Глибока соціально-економічна криза в країні, ескаляція війни у В'єтнамі, наростання антивоєнного руху в Сполучених Штатах та інших країнах різко понизили авторитет президента Джонсона, внесли розкол в його адміністрацію. В 1968 р. по всій країні відбулись могутні антивоєнні мітинги та демонстрації, під час яких демонстранти на знак протесту спалювали американські прапори, відбувались зіткнення студентів з поліцією, масовий характер прийняло дезертирство.

Враховуючи жорстку критику свого зовнішньополітичного курсу, Л.Джонсон 31 березня 1968 р. виступив з офіційною заявою про припинення бомбардувань у Північному В'єтнамі і про відмову приймати участь у виборах у якості президента [1, с.487]. Все це було переконливим свідченням того, що адміністрація президента виявилась нездатною усунути глибокі протиріччя в американському суспільстві.

Після вбивства 5 червня 1968 р. в Лос-Анжелісі сенатора Р.Кеннеді – брата покійного президента Джона Кеннеді – наступним кандидатом від Демократичної партії в серпні 1968 р. було обрано Г.Хамфрі – віцепрезидента в адміністрації Л.Джонсона. Незважаючи на те, що в передвиборчій програмі демократів акцентувалась увага на досягненнях уряду Джонсона в соціально-економічній сфері, проте її основним пунктом залишався агресивний курс зовнішньої політики, уособлений якого була війна, що тривала у В'єтнамі. Республіканці натомість в процесі передвиборчої кампанії 1968 р. зробили акцент на кризі зовнішньополітичного курсу адміністрації Джонсона, на необхідності зміни політичного керівництва країни. На з'їзді республіканської партії 1968 р. Ніксон з нагоди його висунення на посаду президента у своїй промові підкреслив: "Після ери конфронтації прийшов час для ери переговорів." Разом з тим він вказав на те, що головним елементом його політики, спрямованої на забезпечення міжнародних позицій Сполучених Штатів, має стати опора на силу, насамперед, військову: "Оскільки ми вступаємо в період переговорів, – підкреслив Р.Ніксон, – ми відновимо силу Америки на стільки, щоб завжди вести переговори з позиції сили і ніколи з позиції слабкості." [12, с.70]. Цю думку американський президент згодом підтвердив і у своїй інавгураційній промові. Саме агресивний зовнішньополітичний курс Л.Джонсона, відсутність всебічно обґрунтованої зовнішньополітичної стратегії,

чітких і перспективних доктринальних положень стала певною причиною поразки Демократичної партії США на президентських виборах 1969 р. в Сполучених Штатах.

5 листопада 1968 р. на президентських виборах кандидат на посаду президента від Республіканської партії Р.Ніксон в досить складних умовах зміг перемогти кандидата демократів Г.Хамфрі (42,7%) та представника "третьої партії" Дж.Уоллеса (13,5%), зібравши всього 43,4% голосів [22, с.7]. Окреслимо основні віхи політичної біографії Р.Ніксона. Річард Ніксон (1913-1994) – державний і політичний діяч, 37-й президент США. Отримав юридичну освіту в Каліфорнії та Північній Кароліні. В 1937-1942 рр. працював юристом у різних фірмах, в 1942-1945 рр. служив у ВМФ США, отримав військове звання капітана. В 1945-1950 рр. член Палати представників; в 1950-1953 рр. – сенатор від Каліфорнії та Республіканської партії. В 1953-1961 рр. – віцепрезидент в адміністрації Ейзенхауера. В 1961-1967 рр. працював юристом, займаючись адвокатською практикою. В 1968 р. Р.Ніксона обрано президентом Сполучених Штатів, в 1972 р. обрано на посаду президента повторно. 9 серпня 1974 р. Ніксон подав у відставку у зв'язку з політичним скандалом ("Уотергейтом"). Такими є основні політичні статті в короткій біографії 37-го президента США. [4, Т2, с.283-284].

Цілоком зрозуміло, що нова республіканська адміністрація Р.Ніксона, прагнучи взяти реванш у сфері зовнішньої політики, повинна була розробити і всебічно обґрунтувати концептуальні засади нового зовнішньополітичного курсу. Враховуючи, що американське суспільство відчувало значне фінансове і морально-психологічне напруження від політики, "холодної війни", Р.Ніксон негайно розпочав пошук альтернатив доктрині "стримування", розробку концептуального забезпечення змін у зовнішньополітичній стратегії США. Адже, спираючись на основну післявоєнну американську зовнішньополітичну концепцію "стримування" у її різних модифікаціях, Вашингтон досить жорстко сповлював свої наміри застосувати військову силу, для того, щоб перешкодити прогресивному розвитку подій у різних регіонах світу.

Від різних політичних сил країни Р.Ніксон отримував пропозиції повернутися у сфері міжнародних відносин до політики ізоляціонізму, надавши йому нових форм. Широкою популярністю серед американської громадськості користувалась критика імперського курсу, підривної діяльності ЦРУ та поступної гонитви озброєнь.

Опозиційні політичні сили країни висували вимоги посилити контроль з боку конгресу за діяльністю президента, зокрема, обмежити його правові підстави щодо військового втручання за кордоном [3, с.58]. Найпотужнішим каталізатором змін в американському зовнішньополітичному курсі, розробки нових концептуальних підходів до сфери міжнародних відносин стало повне фіаско військових США в Індокитаї. Багато страждальну землю В'єтнаму було перетворено з полігону для випробування не тільки новітньої бойової техніки, але і нових методів політики. У В'єтнамі пройшли перевірку і виявили своє банкрутство доктрина "локальної війни", концепція "ескалації". В результаті в очах правлячих кіл США відбулась відома девальвація військово-силових підходів до вирішення міжнародних конфліктів та розчарування у можливостях забезпечення американських зовнішньополітичних інтересів виключно військовими методами. На думку академіка Г.Арбатова, війна у В'єтнамі переконливо показала, що навіть величезна військова могутність, створена США, має свої межі, при цьому ці межі є більш вузькими, ніж цього вимагають політичні планки Вашингтона [12, с.68].

Потрібно підкреслити, що агресія у Південно-східній Азії була однією з найважливіших причин звертання опозиції правлячому курсу, все більш глибокого розколу в самому американському суспільстві. В Сполучених Штатах в умовах посилення "в'єтнамського синдрому" дістали значного поширення анти інтервенціоністські настрої, а Пентагон та військово-промислові кола стали об'єктом гострої критики не тільки з боку лівих угруповань, але і значної частини членів конгресу, буржуазних засобів масової інформації. Наприкінці 60-х років значна частина діячів республіканської партії була переконана несправності сподівань зміцнювати свої міжнародні позиції і одночасно послабити вплив СРСР, інших соціалістичних країн, сил соціального прогресу в світі за допомогою агресивної політики. Тому уряд Ніксона, який був змушений рахуватись з реальною ситуацією всередині країни і за кордоном, розпочав пошук нової зовнішньополітичної стратегії, яка б відповідала можливостям американського капіталізму в нових геополітичних умовах. При цьому слід врахувати і те, що американський уряд не відмовився від багатьох попередніх політичних цілей, оскільки весь час перебував під тиском ультрареакційних сил, які категорично відкидали будь-які позитивні зрушення в американській зовнішній політиці в бік реалізму [2, с.263].

Однак будь-які зміни у зовнішньополітичній стратегії Вашингтона були можливі лише за умови припинення агресії у В'єтнамі. Посівши у січні 1969 р. найвищу посаду в американській державі, Р.Ніксон зосередився саме на цій проблемі і вважав своїм першочерговим завданням скористатись досвідом В'єтнаму в перспективному плані. Державний секретар США Г.Кісінджер у своїй відомій праці "Дипломатія" зробив акцент на тому, що Сполучені Штати незважаючи на те, що залишались життєво важливим фактором міжнародної стабільності, виявились не в змозі витримати безперервний інтервенціоналізм, внаслідок якого 500 тис. американців опинились в Індокитаї при відсутності стратегії перемоги. На його думку, виживання людства корінним чином залежало від відносин двох зверхдержав, але мир у всьому світі залежав від того, чи зможу Америка провести межу між зобов'язаннями, в яких її роль була виключно допоміжною, і моральними акціями, де її власна участь мала обов'язковий характер [6, с.642].

У своїй інавгураційній промові Р.Ніксон визначив три базові принципи, використовуючи які республіканське керівництво мало намір будувати свою військово-політичну стратегію – партнерство, сила і переговори. Включення переговорів з "потенційним противником" в число рівноправних елементів стратегії поряд з її традиційними компонентами – силою та партнерством засвідчило поворот зовнішньої політики США до реалізму. Генеральною метою військово-політичної стратегії було проголошено вже не завоювання абсолютно домінуючих позицій у світі, а збереження "динамічного статус-кво". Проте це не означало, що адміністрація Ніксона мала намір передати до архіву теорію і практику американської сили. Своєю основною метою вона вважала перебудову зовнішньої політики на колишній військово-силовій основі, але більш пристосовані до нових світових реалій.

Визначаючи факт стратегічного паритету між СРСР і США та намагаючись завулювати основні принципи американського військового будівництва, адміністрація Ніксона висунула нову зовнішньополітичну доктрину. Основним політичним документом, який визначив контури нової військово-політичної стратегії республіканської адміністрації, стала "доктрина Ніксона", або "гуамська доктрина".

Скориставшись своїм перебуванням на о. Гуам під час поїздки по країнах Азії, американський президент скористався нагодою, щоб висунути принципи, які визначали новий підхід його країни до міжнародних справ. Під час своєї прес-конференції на острові Гуам, яка відбулась 25 липня 1969 р., було не лише обнародовано доктрину, яка стала теоретичним підґрунтям зовнішньополітичної програми США в якості "основного керівництва для американської політики в Азії". Будучи проголошеною в умовах поразок США у В'єтнамі і наростання обурення американською громадськістю цією "брудною війною", "гуамська доктрина" підтвердила курс США на "безумовне виконання" всіх зобов'язань по військовим угодам, їх наміри взяти під "ядерний захист" неядерних союзників і прагнення воювати в Азії "рухами азіатів" [23, с.169].

Власне перший варіант доктрини Ніксона був проголошений у листопаді 1969 р., а в скорегованій формі 18 лютого 1970 р., коли американський президент у своєму посланні Конгресу, що отримало назву "Нова стратегія в інтересах миру", підкреслив необхідність, враховуючи існуючий баланс ядерної потужності Радянського Союзу і США, спиратись не лише на силу, але й на переговори з протилежною стороною [10, с.179]. Отже, "гуамська доктрина" в якості "доктрини Ніксона" переросла в теоретичне обґрунтування глобальної стратегії Сполучених Штатів у всьому світі. Необхідно підкреслити, що в основу цієї зовнішньополітичної стратегії було покладено три принципи:

1. Партнерство союзників в міжнародній політиці;
2. Нарощування військової сили;
3. Готовність вести переговори з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами.

В "доктрині Ніксона" чітко окреслено фундаментальні засади зовнішньої політики США. Варто у цьому вказати на те, що концептуальні підходи Ніксона до вироблення нової зовнішньополітичної стратегії базувались на відповідній структуризації національних інтересів Сполучених Штатів. Свій ґрунтовий підхід до дотримування зовнішньополітичного курсу і власне розуміння системи національних інтересів Р.Ніксон найповніше сформулював у своїй останній праці: "Злови момент", опублікований у 1992 р. В ній американський президент, зокрема, наголосив на тому, що для визначення американського варіанту політичного інтервенціоналізму, вкрай необхідно чітко визначити різницю між життєвими, критичними і периферійними національними інтересами, жоден з яких не може бути захищений більш-менш тривалий час ресурсами однієї держави, навіть такої сильною як США. [3, с.60].

Зазначимо, що до числа "життєвих інтересів" Сполучених Штати традиційно відносять ті, що становлять безпосередню загрозу державній безпеці. Наприклад, збереження суверенітету країн Західної Європи, Японії, Канади, Перської затоки, нерозповсюдження ядерної зброї у світі. Для захисту цих інтересів офіційний Вашингтон готовий вдатися до всіх засобів, включаючи також використання військової сили.

"Критичним інтересом" з офіційної точки зору адміністрації США, вважається такий, втрата якого здатна створити безпосередню загрозу одному із життєвих інтересів (наприклад, загроза Південній Кореї чи одній з центральноамериканських країн розглядається як загроза відповідно Японії і Мексиці).

Нарешті, до "периферійних інтересів" належать такі, нанесення шкоди яким опосередковано може загрожувати життєвим і критичним інтересам (наприклад, агресія проти Малі потребує зваженого аналізу для з'ясу-

вання можливих наслідків для США, а за необхідності – організації американської відповіді).

У відповідності з ніксонівським поділом національних інтересів, який спирався на принципи практичного ідеалізму, існує градація рівнів втручання. Воно може бути не лише військовим, а й економічним і політичним. У свій зовнішньополітичний доктрині президент запропонував такі критерії американського втручання у конфлікти, який безпосередньо не зачіпали національних інтересів США (В'єтнам і Корея):

1. Дотримання підписаних Сполученими Штатами міжнародних угод і договорів;

2. Наявність ядерної загрози для союзних держав чи інших країн, що входять до сфери життєвих інтересів США;

3. Неядерна агресія проти суверенних держав [3, с.62].

Однак реальність важко було помістити в межі формальних критеріїв. Тому, на думку Г.Кісінджера, заповнення офіційного Вашингтона про те, що Америка буде неухильно дотримуватись взятих на себе міжнародних зобов'язань були не більш ніж "ударом залізної палиці по днищу пустого відра". [6, с.643]. Адже, при будь-яких обставинах ключовим питанням ядерної ери було не дотримання зобов'язань як таких, а їх визначення і тлумачення. До речі, "доктрина Ніксона" не містила конкретних вказівок на рахунок того, як потрібно розв'язувати розбіжності між союзниками стосовно ядерної стратегії.

Потрібно підкреслити, що "доктрина Ніксона" являла собою спробу американської політичної еліти, хоча суперечливу і непослідовну, пристосуватись до нового співвідношення сил у світі, до нової структури міжнародних відносин, пристосуватись таким чином, щоб зберегти своє лідерство у капіталістичному світі. Для цього, на думку американських експертів, необхідно було вирішити дві основні проблеми: по-перше, звільнитись від жорсткості зовнішньополітичних зобов'язань, які мали Сполучені Штати перед своїми союзниками, зробивши їх більш гнучкими та привівши у відповідність зі своїми реальними можливостями; по-друге, підняти рівень власне самих американських можливостей на світовій арені, компенсуючи своє відносне зовнішньополітичне послаблення більш широким залученням сил і засобів союзників до реалізації своїх глобальних амбіцій [5, с.17].

Пояснюючи смисл власної зовнішньополітичної доктрини, американський президент вказав на те, що Сполучені Штати зберігають вірність союзам, які були укладені в роки "холодної війни", але основна його думка полягала в тому, що "Америка не може і не буде розробляти всі плани, всі програми, виконувати всі рішення і брати на себе у всьому обсязі оборону держав, пов'язаних з США союзницькими вузами. Ми будемо надавати допомогу в тих випадках, – наголосив у своєму посланні до народу Р.Ніксон, – коли в цьому є реальна необхідність і коли це буде відповідати нашим інтересам". [12, с.70].

Усунення жорсткості в новій доктрині, на думку її авторів, досягається тим, що декларується пріоритет нинішніх "національних інтересів" США перед міжнародними зобов'язаннями, які були прийняті раніше. "Ми приймаємо участь у світових справах не тому, що маємо певні зобов'язання. Наші інтереси повинні визначати наші зобов'язання, а не навпаки", – роз'яснював сутність своєї зовнішньополітичної концепції Р.Ніксон. [5, с.17].

Таким чином, президент давав зрозуміти своїм союзникам, що зобов'язання США стосовно військових договорів віднині будуть виконувати не автоматично, а в залежності від обставин та зацікавленості в цьому самих Сполучених Штатів. Тим самим республіканська

адміністрація забезпечувала для себе більшу свободу маневру. Обіцянка президента, висловлена в "гуамській доктрині", не втягуватись більше в ситуації, подібні в'єтнамській, не тільки була покликана заспокоїти соціальну думку, але й відображала певне усвідомлення у вищих республіканських ешелонах політичної влади небезпеки наступних військових авантур. При цьому в плані розвитку "доктрини Ніксона" уряд здійснив декілька кроків до розподілення "тягаря" відповідальності за збереження непохитних принципів взаємовідносин між США та їх союзниками. Уряд Ніксона намагався знести до мінімуму безпосередню участь військ США у "внутрішніх" та "локальних конфліктах", у війнах проти революційних визвольних сил прогресивних режимів. [8, с.234-235].

Слід зазначити, що в якості важливого елемента своєї зовнішньополітичної доктрини Р.Ніксон розглядав також партнерство. "Стержем нашої нової зовнішньої політики є партнерство, яке відображає основний принцип міжнародної структури, до якої ми прагнемо", [5, с.21], – підкреслив американський президент в своєму другому посланні до американського народу.

Звернення американських правлячих кіл до "партнерства" як до одного із важливих принципів своєї зовнішньої політики було викликано принаймні двома причинами. Перша причина полягала у відносному зменшенні могутності та глобальних можливостей самих Сполучених Штатів та у відповідному зростанні цих компонентів у їх союзників. Тому "партнерство", яке проголошувалось Вашингтоном відображало прагнення підвищити рівень американських можливостей на міжнародній арені. Друга причина була пов'язана з тим, що у тогочасному світі відбувався об'єктивний процес зміцнення самостійності держав, які перебували в різній ступені залежності від США. Це стосувалось як розвинутих капіталістичних країн, так і країн "третього світу". В цих умовах правлячі кола США намагались, з одного боку, виступити перед світовою громадськістю ролі ініціаторів цього процесу, а з іншого, – зробити спроби спрямувати його в русло загальних інтересів капіталістичної системи, які найбільш рельєфно уособлювали США.

Варто вказати і на те, що "доктрина Ніксона" передбачала різні рівні партнерства. Перший – це "партнерство" з розвинутими капіталістичними країнами, Західною Європою, Японією і т.п.

Американські фахівці у галузі зовнішньої політики, наприклад, вважали, що оскільки Сполучені Штати в минулому допомогли цим державам в стабілізації домінуючої в них капіталістичної системи, відновленні своїх економічних та політичних позицій у сучасному світі, то ці країни були здатні самі взяти на себе певну частку відповідальності за долю капіталізму як у своїй країні, так і в світовому масштабі, безперечно, при збереженні загального керівництва з боку США.

Другий рівень "партнерства" стосувався відносин Сполучених Штатів з окремими країнами "третього світу". Вашингтон не міг розглядати їх в якості рівноправних та вигідних партнерів в глобальному протистоянні з антиімперіалістичними силами. Тому основною метою американської політики по відношенню до цієї групи країн було створення та підтримка стійких проамериканських режимів. Слід звернути увагу на те, що принцип "партнерства" в тому вигляді, у якому його намагались застосувати правлячі кола США, є внутрішньо суперечливим. Адже більшість держав, навіть при наявності політичної спільності їх режимів з правлячими колами США, відкидали експансіоністські устремління Вашингтона.

Необхідно також підкреслити, що важливим компонентом глобальної "доктрини Ніксона", одним з пріоритетних дипломатичних засобів реалізації нової зовнішньополітичної стратегії Вашингтона став "трикутник" Ніксона-Кісінджера, метою якого було перетворення світу, заснованого на біполярному протистоянні на стратегічний трикутник за участю СРСР, США та Китаю. При чому на думку Г.Кісінджера, китайський фактор у радянсько-американських відносинах (за американською термінологією – китайська карта) не лише надавав США можливість підтримувати рівновагу стимулів, щоб зробити Кремль поступливішим, але й відіграв значну роль в активізації процесів розрядки міжнародних відносин. Він, зокрема, вважав, що як тільки Америка стала на шлях зближення з Китаєм, найкращим вибором для Радянського Союзу стало послаблення напруженості зі Сполученими Штатами [10, с.179].

Отже, "доктрина Ніксона" стала прагматично-політичною реакцією на зміни, які відбулися в післявоєнному світі і характеризувалася спробами наблизити рівень американських можливостей до деяких реальностей міжнародного життя. Це застосування передбачало усунення жорсткості "зовнішньополітичних зобов'язань", які були прийняті в минулому, для того, щоб не ефективно витратити людські і матеріальні ресурси на другорядних напрямках. Слід підкреслити, що нова зовнішньополітична доктрина не привела до кардинальних змін основних принципів зовнішньої політики США, але вона внесла суттєві корективи в методи її здійснення. На це вказав і сам американський президент. "Ми зберегли своє розуміння цілей для Америки, – зазначив він у статті, опублікованій в газеті "Юнайтед Стейтс Ньюс енд Уорлд Ріпорт", – але переглянули шляхи її досягнення, пристосовавши її до обставин, які постійно змінюються у динамічному світі" [5, с.27].

Потрібно зауважити, що ці корективи не повною мірою були послідовними. В ній було закладено тенденції, які при певних умовах сприяли стимулюванню американської зовнішньої політики до пошуків реалізму, але в ній вони також містили і тенденції, які підштовхували в бік протистояння супердержав, нагнітання напруженості у міжнародних відносинах між ними.

Принципово важливим у науково-пізнавальному, так і в прикладному сенсі має стати системний аналіз елементів повчального досвіду практичної реалізації "доктрини Ніксона".

Зазначимо, що головна зовнішньополітична ідея Ніксона полягала у якомога швидкому припиненні агресії і В'єтнамі. За підрахунками дослідників, під час перебування у Білому домі президентові вдалося скоротити американський контингент у 22, а фінансові у 8 разів [3, с.59]. Посиливши використання військової техніки та вдавшись до масованих бомбардувань, Ніксон активно вів таємні дипломатичні переговори з Північним В'єтнамом. Інша складова його зовнішньополітичної концепції полягала у порозуміння з КНР, скориставшись для цього радянсько-китайською напруженістю. І у цьому випадку Ніксон удався, насамперед, до методів таємної дипломатії, саме специфічній. Принцип роздвоєності став прикметною ознакою зовнішньополітичної доктрини Р.Ніксона, яку він почав запроваджувати у практику на в'єтнамській землі. Її сутність полягала в тому, що стримувати комунізм необхідно через озброєння прихильників американського варіанту цільного розвитку у різних кайнах світу, де з'являється комуністична загроза. Позиція Ніксона базувалася і на традиційній для американського політичного мислення тезі про те, що "американський варіант демократії можна прищепити на будь-якій землі".

Слід підкреслити, що особливістю політики "в'єтнамізації", яка розглядалась офіційним Вашингтоном в якості важливим елементом зовнішньополітичної доктрини, було здійснення модернізації південно-в'єтнамських сил Сполученими Штатами в процесі американської агресії, яка здійснювалась в Індокитаї. Основна місія американських військ полягала у сприянні південно-в'єтнамським збройним силам, щоб "вони могли прийняти на себе повну відповідальність за безпеку Південного В'єтнаму". Програма "в'єтнамізації" розглядалась Вашингтоном як проект майбутнього перегрупування США та їх союзників в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Сполучені Штати зберігали за собою функцію "охорони американської присутності" у В'єтнамі. Проте під впливом наростання воєнного руху, гучних і рішучих протестів громадськості 19 вересня 1969 р. президент Ніксон виступив із заявою, в якій проголосив початок поетапного виведення незалежних військ із В'єтнама. З листопада 1969 р. у своєму публічному зверненні до американського народу він не лише розкрив сутність доктрини "в'єтнамізації війни", але і запропонував декілька мирних ініціатив, спрямованих на розв'язання в'єтнамської проблеми, визнавши при цьому необхідність виведення американських військ із В'єтнама, в якому до цього часу вже загинула 31 тис. американських військовослужбовців [7, с.198-199].

Наступні звернення президента Ніксона засвідчили визнання провалу в'єтнамської авантюри, нездатності Сполучених Штатів отримати стратегічну перемогу військовим шляхом.

Потрібно зазначити, що курс на "в'єтнамізацію" війни не привів до покращення становища у В'єтнамі, до зменшення напруженості антивоєнних виступів у Сполучених Штатах. 30 червня 1970 р. Сенат схвалив поправлення, яке забороняло надання військової допомоги Камбоджі, проведення на її території бойових дій, чим вперше обмежував повноваження президента в умовах військового часу. Не дивлячись на спробу президента Ніксона скористатись правом вето, 15 серпня 1973 р. фінансування американських військових дій в Лаосі та Камбоджі було припинено [7, с.201].

Варто вказати на те, що хоча "в'єтнамізація" і була ризикованим кроком, проте з позицій здорового глузду, виявилась найкращим із всіх потенційно важливих варіантів застосування нових форм і методів розв'язання нагальних для США зовнішньополітичних проблем. На думку Г.Кісінджера, її перевага полягала в тому, що вона поступово привчала американський та південно-в'єтнамський народи до неминучості виведення експансіоністських військ США з Індокитаю [6, с.620].

В контексті доктринального варіанту стримування комуністичних впливів настановлення про радянських режимів Р.Ніксон здійснив спробу започаткувати широкий діалог з Китаєм та СРСР. Реалізуючи стратегію перетворення світу, заснованого на протистоянні двох супердержав, в стратегічний трикутник, Сполучені Штати здійснили в липні 1969р. серію односторонніх ініціатив, які засвідчили наявність нових тенденцій у зовнішньополітичному курсі Америки.

Зокрема, було знято заборону на поїздки американців до Китайської Народної Республіки. Американцям також було дозволено вводити до Сполучених Штатів виготовлені в Китаї товари на суму в сто доларів. Ці, хоч і незначні заходи, переконливо показували новаторський підхід Америки до гострих міжнародних проблем [6, с.657].

Загалом, період президентства Ніксона співпав з наростаючим розумінням необхідності загальних змін у підходах до міжнародних відносин. Трагічна війна у

В'єтнамі зміцнювала серед американців, з одного боку, прагнення відмежуватись від повсюдного втручання, а з другого боку – штовхала політиків до пошуків кардинально нових концепцій здійснення міжнародної політики. Суттєвою складовою у кожному випадку виступали американо-радянські відносини. Головним бар'єром на шляху до внесення в них позитивних змін виступали ідейно-політичні накопичення двох десятиліть стримування комунізму. Їх руйнівні наслідки найбільше давалися ознаки у неможливості швидкого подолання взаємної недовіри і підозр. Американська громадськість і навіть експерти з проблем Радянського Союзу ніяк не могли сприйняти недавніх одіозних опонентів як партнерів на переговорах [3, с.62]. Оскільки варіативна структуризація і схематизація національних інтересів, здійснених Р.Ніксоном, не могла виконати роль каталізатора "пом'якшення" американо-радянських відносин, то функціональні зусилля у цьому напрямку взяв на себе помічник президента з питань національної безпеки Генрі Кісінджер та його апарат. Саме колишній директор Гарвардського міжнародного семінару зміг переконати президента у необхідності формування нового концептуального фундаменту зовнішньої політики США, невід'ємною складовою якої мала стати доктрина розрядки як у теоретичному вимірі, так і її реалізація у сфері практичної політики. На думку Надзвичайного і Повноваженого Посла СРСР в США в 1962-1986 рр. А.Добриніна, саме період 1969-1972 років був "унікальним періодом" в історії радянсько-американських відносин, позначених "безпрецедентним" покращенням відносин між двома країнами, "періодом прориву до їх нової якості" [21, Т1, Кн1, с.VII]. Слід зазначити, що цей прорив не був позначений автоматизмом, оскільки для того, щоб своєчасно розгледіти цю можливість та використати її, потрібна була значна далекоглядність, сміливість та політична воля обох країн. Радянське керівництво, не зважаючи на наявність ідеологічних комплексів дійсно прагнуло до покращення відносин з Сполученими Штатами, вбачаючи в цьому ключ до вирішення найважливіших міжнародних та внутрішніх соціально-економічних проблем. Активну роль в цьому відігравав генеральний секретар ЦК КПРС Л.Брежнєв, який пов'язував свою політичну репутацію з успіхом розрядки у відносинах із Заходом. Майбутні заокеанські партнери Радянського Союзу – президент Р.Ніксон та його головний зовнішньополітичний радник, енергійний помічник – Генрі Кісінджер на той час розпочали активний пошук виходу із безперспективної "холодної війни" на шляху більш гнучкого підходу до подолання існуючих традицій і стереотипів американської політики, насамперед, у відносинах СРСР.

Ніксон, переважно під впливом Г.Кісінджера, розглядав розрядку у відносинах США з Радянським Союзом і певне зближення з Китаєм і як крок на шляху відродження довіри американської і світової громадськості до зовнішньої політики Вашингтона як такої, базові принципи якої формуються на засадах відданості ідеї загальному миру та глобальній стабільності.

Значну роль у створенні політичної та договірно-правової засад співпраці між СРСР і США відіграла зустріч лідерів двох держав, що відбулася 22-30 травня 1972 р. в Москві. З ініціативи радянської сторони Р.Ніксон і Л.Брежнєв підписали політичний документ "Основи взаємовідносин між СРСР і США", у якому було зафіксовано базові принципи двосторонніх відносин держав. Зокрема, у ньому зазначалося, що мирне співіснування – це єдина основа для підтримання відносин між обома країнами, і констатувалася необхідність відвернення загрози виникнення ядерної війни. [10, с.181].

Не під час бесіди з президентом Р.Ніксоном Генеральний секретар ЦК КПРС Л.Брежнєв висловив впевненість у тому, що цей документ "може стати свого роду фундаментом нової ери у відносинах між СРСР і США". [21 Т1. Кн.2. с.368].

Найважливішим наслідком зустрічі у верхах стало підписання 26 травня 1972 р. безстрокового Договору про обмеження систем ПРО й Тимчасової угоди про деякі заходи в галузі обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СОСО-1). Ці документи поклали початок створенню договірної основи процесу розрядки. Конкретним практичним втіленням "доктрини Ніксона" стало також підписання 29 травня 1972 року керівниками обох держав "базових принципів" торговельних відносин між СРСР і США. Відповідно до них Москва надала офіційну згоду щодо повернення до 2001 року 722 млн доларів боргу за ленд-лізом, натомість Вашингтон зобов'язався сприяти розширенню американських кредитів Радянському Союзу та лобюванню у конгресі ідеї надання СРСР особливого сприяння у торгівлі і зняття тарифних обмежень на радянські поставки [3, с.63].

Отже, "доктрина Ніксона" посідає чільне місце в зовнішньополітичному арсеналі та в еволюції післявоєнної політики США. Вона стала невід'ємним компонентом зовнішньополітичної стратегії США після закінчення "холодної війни" – стратегії глобального домінування. Зазначена доктрина з одного боку, тісно і органічно у змістовному та ідеологічному сенсі пов'язана з попередніми зовнішньополітичними концепціями американського уряду, а, з іншого, суттєво відрізняється від них. Потрібно зазначити, що "доктрина Ніксона" значною мірою була спрямована не стільки на вирішення реальних політичних проблем, скільки передбачала вплив на суспільну думку країни, втілювала прагнення заспокоїти її. Особливо переконаливо це продемонструвала політика "в'єтнамізації".

Зазначимо, що зовнішньополітична концепція адміністрації Р.Ніксона змушена була балансувати між двома імперативами: з одного боку, вона не могла не враховувати певних геополітичних реалій світу, що динамічно змінюється, а з іншого, важко було ігнорувати і ту обставину, що політичні та економічні устремління правлячого класу США перебували в суперечностях з цими реальностями. Цим значною мірою була обумовлена подвійність, непослідовність, внутрішня суперечливість нової зовнішньополітичної доктрини США.

Крім союзних стратегічних і тактичних прорахунків, варто вказати на певні зовнішньополітичні успіхи Р.Ніксона, які вказують як на прагматичну спрямованість, так і на політичні здобутки, пов'язані з реалізацією зазначеної доктрини. Зокрема, та обставина, що колишній мисливець за комуністами здійснив конкретні зовнішньополітичні заходи для покращення відносин з обома соціалістичними країнами і в 1972 році став першим американським президентом, який з офіційним візитом відвідав Китай і Радянський Союз, був, безперечно, одним із найважливіших дипломатичних кроків США з початку "холодної війни", який суттєво трансформував формат міжнародних відносин та активізував процес формування принципів нового зовнішньополітичного мислення.

Список використаних джерел

1. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона. – Ростов-на-Дону: Изд-во "Феникс", 1997. – 640 с.
2. Громько А. Внешняя политика США: уроки и действительность. 60-70-е годы. – М.: Международные отношения, 1978. – 312 с.
3. Дашкевич А. Принципові засади зовнішньополітичної стратегії США: від Г.Трумена до Рейгана. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1996. – 73с.

4. Дипломатический словарь. В 3-х томах. – М.: Наука, 1985. Том II. – 502 с.
5. "Доктрина Ніксона" (отв. Редакторы Ю.П.Давыдов, В.В.Журкин, В.С.Руднев) М.: Наука, 1972. – 232 с.
6. Кисинджер Г. Дипломатия. Пер. с англ. В.В.Львова /Послел. Г.А.Арбатова – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
7. Лютых А.А., Тонких В.А. Внешняя политика США: от Трумэна до Буша – мл. учебное пособие; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2008. – 362 с.
8. Мельников Ю.М. Внешнеполитические доктрины США. – М.: Наука, 1970. – 495 с.
9. Мельников Ю.М. Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945-1982гг. – М.: Политиздат, 1983. – 368 с.
10. Міжнародні відносини та світова політика: підручник/кер. авт. кол. В.70. Крушинський; за ред. В.А.Манжолі. – К.: Видавничо-поліграфічний центр. "Київський університет", 2010. – 863 с.
11. Никонов В.А. От Эйзенхауэра к Никсону. Из истории республиканской партии США. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 288 с.
12. Никонов В.А. Республиканцы: от Никсона к Рейгану. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 287 с.
13. Петровский В.Ф. Внешняя политика США: Теоретический арсенал. – М.: Из-во "Знание", 1973. – 40 с.
14. Петровский В.Ф. Американская внешнеполитическая мысль. Критический обзор организации, методов и содержания буржуазных исследований в США по вопросам международных отношений и внешней политики. – М.: Международные отношения, 1976. – 336 с.
15. Петровский В.Ф. Буржуазные внешнеполитические концепции и идеологическая борьба на международной арене. – М.: Знание, 1977. – 64 с.
16. Петровский В.Ф. Доктрина "национальной безопасности" в глобальных стратегиях США. – М.: Международные отношения, 1980. – 336с.
17. Політична енциклопедія. Редкол. Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст. голови) та ін.. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
18. Рогов С.М. Советский Союз и США: поиск баланса интересов. – М.: Международные отношения, 1989. – 344 с.
19. Сырин В.В. Политическая история США XVII-XX вв. М.: Изд-во "Весь мир", 2001. – 400 с.
20. Сырин В.В. История США. Учебник пособие. СПб: Питер, 2003. – 192 с.
21. Советско-американские отношения. Годы разрядки 1969-1976: Сборник документов. Т1. 1969- май 1972: В 2х кн. Кн 1. 1969-1971. – М.: Международные отношения, 2007. – 752с; Кн 2, январь-май 1972. – М.: Международные отношения, 2007. – 624 с.
22. Фурсенко А.А. Президенты и политика США. 70-е годы. – М.: Наука, 1989. – 295 с.
23. Цветков Г.Н. СССР и США: отношения, влияющие на судьбы мира. – К.: Вища шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1988. – 272 с.
24. Ширяев Б.А. Внешняя политика США. Принципы, механизмы, методы. Курс лекций. – 2-е изд. – СПб, 2007. – 442 с.
25. Яковлев А.Н. От Трумэна до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века. – М.: Мол. гвардия, 1985. – 416 с.

Надійшла до редколегії 12.10.17

Anatolii Pavko, Doctor of Historical Sciences, Professor
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

THE FOREIGN POLICY "NICSON'S DOCTRINE" IN CONTEXT OF MODERN POLITICAL SCIENCE

In the article on the basis of creative use of different sources and sociohumanistic literature and analyzed the foreign policy "Nicson's doctrine", demonstrated the significance in implementation of strategic tasks the modern american diplomacy.

Keywords: foreign policy concept, "Nicson's doctrine", "syndrome of Vietnam", "guyamese doctrine", global strategy of the USA.

УДК 323 (477)

Ігор Петренко, канд. політ. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ КИТАЮ

У статті досліджено історію виникнення та розвитку аналітичних центрів Китаю, а також проаналізовано їх особливості. Розглянуто та порівняно традиційні китайські аналітичні центри та "фабрики думок" "нової хвилі". Визначено основні функції, специфіку та типи аналітичних центрів Китаю.

Ключові слова: аналітичні центри, Китай, державна політика, особливості.

У 2016 році у Китаї нараховувалось 435 "фабрик думок" (ФД), що дозволило йому зайняти другу сходинку після США за кількістю аналітичних центрів у світі [20]. Більшість з 435 ФД є державними структурами і лише 5% вважаються формально незалежними. Штат незалежних ФД як правило не перевищує 30 осіб, а річний бюджет не перевищує 500 тисяч американських доларів [24]. Нові ФД переважно спеціалізуються на економічній, екологічній та соціальних сферах. Сфера зовнішньої політики, як і політична тематика загалом, є прерогативою державних структур.

Китайські аналітичні центри є структурами, що динамічно розвиваються. Попри жорстку етатизацію китайського суспільства та значні (фактично нерозривні зв'язки) "фабрики думок" цієї країни з державними структурами вони мають можливість впливати на порядок денний державної політики. Це зумовлює актуальність вивчення історії їх розвитку та особливостей діяльності, що і є метою даної статті.

Серед основних дослідників аналітичних центрів Китаю варто назвати праці А. Барсукова, Л. Ванг, Б. Глазер, С. Журбей, Дж. МакГанна, Ф. Сандерса, Л. Сюе, Ч. Сюфена, В. Філіппова, З. Ючена,

Як зазначає С. Журбей, витоки ФД Китаю варто шукати у другій половині XIX століття, коли з ініціативи великих державних чиновників з'являються наукові товариства (хуеһуі). На базі одного з таких товариств в

1897 році було створено Китайський інститут міжнародних досліджень. Основна ж маса китайських ФД виникає в комуністичну епоху становлення і розвитку Китайської Народної Республіки [2, с. 166]. Однією із перших ФД КНР є *Китайський народний інститут міжнародних справ (Chinese People's Institute of Foreign Affairs, CPIFA)* створена в 1949 році. Інститут спеціалізується на дослідженні зовнішньої політики та міжнародних відносин [15].

У 1956 році за наказом МаоЦзедуна створюється Інститут міжнародних досліджень, який в період "культурної революції" був закритий і відновив свою роботу лише в 1973 році, а в 1986 році Інститут отримав свою нинішню назву – *Інститут міжнародних досліджень Китаю (China Institute of International Studies, CIIS)*. У 1998 році до складу CIIS був включений Китайський центр з міжнародних справ, колишня науково-дослідна установа Державної ради Китаю. Даний центр при Держраді КНР зіграв значну роль в нормалізації американо-китайських відносин за часів адміністрації Р. Ніксона. CIIS об'єднує в собі спільноту найбільш авторитетних вчених і колишніх дипломатів [11; 25].

У 1960 році був створений *Шанхайський інститут міжнародних досліджень (Shanghai Institute for International Studie, SIIS)*. Інститут тісно співпрацює з муніципалітетом Шанхая. ЦзяньЦземінь часто вдавався до консультацій SIIS за часів свого керівництва містом,

а також на посаді Генерального секретаря КПК і президента Китаю. В Інституті працює біля 100 дослідників, багато з яких навчалися в університеті Фудань в Шанхаї, а також отримали вищу освіту в кращих університетах США і Європи. До складу SIRS входить дванадцять наукових відділів: американських досліджень, азійсько-тихоокеанських досліджень, європейських досліджень, вивчення Японії, російських і центрально-азійських досліджень, південноазійських досліджень, досліджень Тайваню – Гонконгу – Макао, дослідження світової економіки, досліджень Західної Азії та Африки, досліджень міжнародного права і міжнародних організацій, жіночих досліджень, етнічних, релігійних та культурних досліджень [21].

У 1964 році з ініціативи прем'єр-міністра КНР Чжоу Еньлай створюються кілька коледжів та відділень з дослідження міжнародних відносин в рамках існуючих університетів, таких як Пекінського університету і університету Фудань. Еньлай також ініціював створення *Університету закордонних справ Кумаю (China Foreign Affairs University, CFAU)* [8]. Деякі з цих спеціалізованих науково-дослідних центрів в даний час розглядаються як "фабрики думок", і нині користуються значним впливом на формування китайської зовнішньої політики [18, р. 601].

У 1965 році на базі науково-дослідного відділу Інституту свободи і демократії КПК було створено *Інститут сучасних міжнародних відносин Кумаю (China Institute of Contemporary International Relations, CICIR)*. Це був єдиний інститут, який продовжував працювати під час культурної революції з 1965 по 1976 рр. До 1982 року інститут не мав ніяких контактів з закордонними центрами вивчення міжнародних відносин і переважно займався тим, що постачав аналітичну інформацію для МЗС і Міністерства державної безпеки Китаю. Інститут нараховує більш ніж 150 професорів і доцентів, які працюють в одинадцяти дослідних центрах: Росії, Америки, Латинської Америки, Європи, Японії, Південно-Східної Азії, Південної Азії, Західної Азії і Африки, інформації та соціального розвитку, безпеки і роззброєння, світової політики і світової економіки [10].

У 1977 році була створена *Китайська академія соціальних наук (Chinese Academy of Social Sciences, CASS)*, яка є державною установою – еквівалентом міністерства під прямим керівництвом Держради КНР. До складу якої входять спеціалізовані інститути, які вивчають цікаві для Китаю країни та регіони, наприклад Інститут Американських досліджень, Інститут досліджень Японії та Інститут західноєвропейських досліджень тощо. Сьогодні штат CASS нараховує понад три тисячі дослідників і має регіональні відділення в провінціях і великих мегаполісах під безпосереднім контролем Держради КНР [13].

У 80-ті роки ХХ століття Китайське керівництво активно залучало експертно-аналітичні спільноти до реалізації економічних реформ. При Держраді КНР в цей час створюються чотири науково-дослідні центри: Центр економічних досліджень, Центр техніко-економічних досліджень, Дослідницький центр у сфері ціноутворення, Науково-дослідний центр у сфері сільськогосподарства. Дані дослідницькі центри згодом інтегрувалися в найбільший і найвпливовіший після CASS *Дослідницький центр розвитку Державної Ради (Development Research Center of the State Council, DCR)* [16].

З 1992 року ФД Китаю отримали нові стимули до розвитку. У 90-ті рр. китайські керівники все частіше і частіше стали звертатися до експертної думки ФД. Наприклад, ЦзянЦземінь часто звертався за порадою до експертів університету Фудань, а також співробітників SIRS і SASS. З початком ХХІ ст. ФД Китаю вирости як в кількісному, так і в якісному плані. Можна відзначити суттєве підвищення професіоналізму співробітників цих центрів і посилення інтернаціоналізації їх діяльності.

Специфіка аналітичних центрів Китаю визначається тим, що сфера публічної політики там не відділилася від партійно-державної політики. Тим не менше сьогодні в Китаї існують як аналітичні центри урядового підпорядкування, дослідницькі центри Академії наук, університетські дослідницькі центри, так і приватні центри.

Показовим в роботі аналітичних центрів Китаю є приєднання Гонконгу до континентального Китаю, що значно посилює роль аналітичних центрів в розробці і реалізації державної політики. Практично процес передачі був повністю реалізований аналітичним центром під назвою *Інститут досліджень двох економічних систем (Two Systems Economic Research Institute – OCTSERI)* [22]. Цей інститут отримав найбільшу квоту (8 з 150 місць) у створеному в грудні 1997 року Підготовчому комітеті з передачі Гонконгу. При цьому двоє з директорів аналітичного центру зайняли посади заступників керівника комітету. Цей аналітичний центр був створений на початку 90-х років як приватне дослідницьке бюро. Він працював за дорученням китайського організаційного комітету у співпраці з *Офісом у справах Гонконгу і Макао (Hong Kong and Macau Affairs Office – НКМАО)* [19] та *Гонконгським урядовим аналітичним центром (Central Policy Unit)* [5]. Робота в них орієнтувалась на департаменти з проблем політики, економіки, ЗМІ та соціальних проблем. Більша частина роботи аналітичного центру була спрямована на те, щоб допомогти членам комітету щодо підбору необхідних кадрів в державні органи території та вирішення низки питань перехідного періоду.

На початку 2007 року лідери аналітичних центрів десяти країн світу зібралися в Шанхаї для розробки заходів з активізації обмінів і співпраці між китайськими та іноземними аналітичними центрами. Після введення політики реформ і відкритості помітною стала тенденція диверсифікації міжнародних обмінів китайських аналітичних центрів, збільшився перелік тем, який почав охоплювати політику, економіку, культуру, військову сферу, міжнародні відносини, суспільний розвиток та інші сфери.

Китайські аналітичні центри уважно слідкують за тими проблемами, які приваблюють увагу міжнародної спільноти. Сьогодні аналітичні центри Китаю налагодили співпрацю і дослідницькі обміни з країнами п'яти континентів. Китайські аналітичні центри також налагоджують контакти з іноземними навчальними закладами і дослідницькими інститутами, за допомогою організації стажування спеціалістів, організації лекцій, проведення конференцій та обмінами ресурсів [4, с. 29-30].

А. Барсуков зазначає, що в період світової фінансово-економічної кризи (2008-2010 років) "фабрики думок" КНР стали одним із найважливіших політичних механізмів її подолання, спеціалісти цих організацій надавали кваліфікований опис негативних явищ, що відбувалися, а також рекомендації для їх подолання. Дослідник говорить про те, що до 2008 року у КНР кількість "фабрик думок" була незначною і вони в реальності контролювалися державою, або їх вплив на урядові органи вла-

ди був мінімальним. Ключові елементи державної політики в КНР вироблялися, перш за все, у вузькому колі наближених до глави держави осіб [1].

Китайські "фабрики думок" виконують кілька основних функцій: 1) інтелектуальних центрів, у яких виробляються ключові політичні рішення державних структур; 2) моделювання можливої реакції суспільства на нові закони або інші державні рішення.

Найбільш основною характеристикою китайських "фабрик думок" є те, що всі вони утворюються при певній державній структурі. У КНР керівник аналітичного центру та його заступники майже завжди є вихідцями з нинішньої/минулої управлінської верхівки держави. Основною особливістю цих політичних інститутів є те, що вищі державні чиновники КНР, бізнес-еліта країни і політичні експерти мають можливість у рамках даних структур вести постійний діалог.

Прикладом китайських "фабрик думок" нового покоління може бути *Китайський центр вивчення міжнародних економічних відносин (China Center for International Economic Exchanges, CCIEE)* [7], який став функціонувати під патронатом Комісії КНР щодо національного розвитку та реформ. В Китаї політологи дану організацію називають "супер центр". Головою цієї організації є колишній Віце-прем'єр КНР ЦенПхейянь, а його заступниками – колишні і нинішні китайські міністри і відомі політологи з КНР.

У вересні 2009 CCIEE організувала спеціальний саміт, присвячений світовій економічній кризі – "Глобальний Саміт політичних шкіл". Саміт відвідали 900 осіб, з яких 150 – колишні й чинні політичні діячі КНР і закордонних країн, а також офіційні представники таких міжнародних організацій, як Світовий Банк, Конференція ООН з торгівлі та розвитку, близько 450 – вчені і представники політичних шкіл, 200 – бізнесмени та 150 – журналісти.

Крім CCIEE до впливових китайських політичних центрів "нової хвилі" можна віднести *"Форум п'ятдесяти" (Chinese Economists 50 Forum)* [14], до якого входять кращі економісти країни. У серпні 2009 році "Форум п'ятдесяти" організував проведення масштабного діалогу з американськими фахівцями щодо питання якнайшвидшого виходу з глобальної кризи. У вересні 2009 року *Китайський інститут стратегії та управління (China Institute of Strategy and Management, CISM)* [12] провів конференцію за участю своїх колег з США щодо питань американо-китайського партнерства у сфері чистої енергетики і як прискорення співпраці в даній сфері може допомогти двом країнам вийти з кризи.

Ще однією досить впливовою китайською "фабрикою думок" є *Універсальний інститут економіки (Unirule institute of economics)* [23], який був заснований в 1993 році. Нині він позиціює себе як справді незалежну структуру з недержавним фінансуванням. У 2008-2012 рр. цей центр провів понад 15 конференцій і опублікував понад 250 робіт щодо питань виходу з економічної кризи, багато з яких також були використані урядом КНР для розробки антикризової політики.

В останні роки багато не китайських політологічних центрів та інститутів відкрили свої представництва у КНР. Зокрема, мова йде про Фонди Конрада Аденауера (KAS), Фрідріха Еберта (FES), Карнегі та Інститут Брукінгса.

Появі в Китаї "фабрик думок" нового зразку сприяло:

1) перехід від системи одноосібного правління до колективного керівництва, яке передбачає зміну керівних осіб КНР з періодичністю приблизно 1 раз у 10

років, що змушує найрізноманітніші елітарні групи Китаю все більше звертатися за підтримкою до аналітичних центрів;

2) висхідна інтеграція КНР у світову економіку, яка вимагає все більших незалежних експертних оцінок і прогнозів, особливо у галузі інвестицій і фінансів;

3) розвиток ринкової економіки в Китаї, який сприяв виникненню більшої кількості груп інтересів, в першу чергу, підприємців.

Всі ці чинники стимулюють розвиток більш незалежних від партійно-державної структури "фабрик думок".

Значення аналітичних центрів "нової хвилі" у суспільно-політичному та економічному житті країни полягає в тому, що:

1) вони стали унікальною платформою для конструктивного діалогу між представниками трьох прошарків китайського суспільства: колишніх або чинних чиновників, підприємців й наукової інтелігенції;

2) у роботі центрів, а значить, опосередковано – й у процесі прийняття політичних рішень – значно більшу роль стали відігравати підприємці й наукова інтелігенція, яка здобула освіту за кордоном;

3) рекомендації "фабрик думок" багато в чому були позитивно сприйняті китайським керівництвом й частково реалізовані на практиці, що дозволило КНР досить безболісно подолати глобальну економічну кризу [1].

Китайський дослідник Лі Хуанлі виокремлює три категорії китайських ФД:

1. Державні аналітичні центри, які тісно пов'язані з Державною радою і різними відомствами і міністерствами уряду. Ці структури підпорядковані і фінансуються урядом Китаю. Головна місія подібних ФД полягає в наданні експертних оцінок керівництву країни, партії, які приймають рішення.

2. Спеціалізовані академічні дослідні інститути. На відміну від першої категорії китайських ФД, результати дослідницької діяльності академічних інститутів лише зрідка залучаються для реалізації в поточній урядовій діяльності. Дослідження, що проводяться академічними інститутами, мають переважно теоретичний і довгостроковий характер, що не дозволяє їх використовувати в оперативній діяльності політиками-практиками. З точки зору доступу до інформації, академічні інститути перебувають трохи осторонь від державних каналів, по яких йде, в тому числі, секретна і чутлива інформація, що знижує їх дослідний потенціал. Дослідники визнають низький рівень реальної взаємодії китайських академічних інститутів з урядовими і партійними структурами.

3. Аналітичні центри, пов'язані з університетами. Ці ФД проводять академічні дослідження і є найбільш віддаленими від центрів прийняття рішень. Їх конкурентною перевагою є розгалужена мережа контактів із закордонними інститутами і дослідними центрами, в яких проходять навчання китайські студенти на основі програм обміну або стажувань. Наявність цих та інших каналів співпраці зі своїми закордонними партнерами підвищили вплив представників даної категорії ФД на політичні рішення, що приймаються владою [3, с. 131-133].

4. Сюфен та Л. Сюе виокремлюють "напівофіційні" (недержавні) громадські інститути і "цивільні" (приватні) аналітичні центри, тобто науково-дослідні інститути, пов'язані з компаніями, університетами та некомерційними фондами. "Напівофіційні" ФД не є повністю незалежними від уряду, але мають більшу автономію в управлінні, ніж офіційні науково-дослідні інститути. Їх керівники призначаються урядом, і вони фінансуються коштом держави і надають аналітику державним орга-

нам влади. Вони користуються більшою свободою, оскільки мають право приймати кошти від іноземних державних установ або міжнародних організацій. Ці ФД з'явилися в кінці 1970-х рр. Як приклад можна привести *Китайський центр інформаційного розвитку промисловості (China Centre for Information Industry Development, CCID)* [6] та *Інститут розвитку Китаю (China Development Institute, CDI)* [8]. Діяльність обох центрів спрямована на забезпечення науковими дослідженнями і політичними консультаціями органів державної та партійної влади Китаю [26, р. 456].

Цивільні (приватні) центри отримують фінансування переважно з приватних джерел (китайські компанії, іноземні фонди тощо). Як правило ці ФД мають невеликий штат, але можуть залучати до роботи відомих дослідників, зокрема й закордонних. Головними напрямками дослідження цих центрів є економіка (все частіше критикують економічну політику уряду) та рідше екологія. Політикою вони, як правило, не займаються. Такі центри створюються за ініціативою вчених економістів, підприємців і громадських діячів і фінансуються виключно на недержавні гроші. Вони розраховують, перш за все, на приватні пожертвування і спеціальні субвенції в рамках реалізованих національних проектів або програм підготовки кадрів. Вони регулярно проводять семінари, щорічні конференції, і отримують доходи від видавничої діяльності. До числа приватних ФД можна віднести створені в 1993 році *Некомерційний інститут економіки (Unirule Institute of Economics)* [23], в 1994 році некомерційну екологічну організацію *"Друзі природи" (Friends of the Nature)* [17] та в 2006 році *"Фабрика думок Китаю" (China Think Tank)*.

Таким чином, китайські ФД, не дивлячись на певні відмінності, все ж таки відносно близькі до ФД західного зразка. Загалом китайські ФД є постійно діючими інституціями з власним штатом наукових співробітників, які орієнтовані на політику державних органів влади і регулярно публікують результати своїх досліджень для широкої громадськості. Прагнення до вільного вибору тематики досліджень, як правило, обмежується "державним та партійним замовленнями". В системі наявних ФД Китаю не існує суттєвих розбіжностей думок та позицій, що є характерним для західних аналітичних центрів. У свою чергу китайські ФД є значно ближчими до уряду ніж їх західні колеги, що надає їм більше можливостей впливу на посадових осіб. Хоча реальний вплив залежить більшою мірою від особистих зв'язків керівників ФД з політичним істеблшментом КНР. Низькою також є і конкуренція між ФД Китаю, адже кожна з них, як правило, має свою, чітко визначену нішу.

Список використаних джерел:

1. Барсуков А. Ю. Трансформация роли "фабрик мысли" в процессе формирования государственной политики КНР под воздействием мирового финансово-экономического кризиса 2008–2010 гг. Современный анализ социальных проблем: электронный науч. журнал = Modern Research of Social Problems. 2013. № 4 (24). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/transformatsiya-rol-fabrik-mysli-v-protsesse-formirovaniya-gosudarstvennoy-politiki-krn-pod-vozdeystviem-mirovogo-finansovo> (дата звернення: 22.04.2017).
2. Журбей Е. В. "Мозговые центры" и внешняя политика Китайской Народной Республики: история вопроса. Ойкумена. 2011. № 2. С. 164–173.
3. Журбей Е. В. "Мозговые центры" и внешняя политика Китайской Народной Республики: история вопроса. Ойкумена: региональные исследования. 2011. № 3. С. 131–139.
4. Филиппов В. А. Аналитические центры – стратегический интеллектуальный ресурс. Москва: ЛЕНАНД, 2007. 104 с.
5. Central Policy Unit. URL: <http://www.cpu.gov.hk/en/home/index.html> (дата звернення: 22.04.2017).
6. China Centre for Information Industry Development. URL: <http://en.ccidconsulting.com/en/index.htm> (дата звернення: 22.04.2017).
7. China Center for International Economic Exchanges. URL: <http://english.cciee.org.cn> (дата звернення: 22.04.2017).
8. China Development Institute. URL: <http://en.cdi.org.cn> (дата звернення: 22.04.2017).
9. China Foreign Affairs University. URL: <http://en.cfau.edu.cn> (дата звернення: 22.04.2017).
10. China Institute of Contemporary International Relations. URL: <http://www.cicir.ac.cn/chinese/> (дата звернення: 22.04.2017).
11. China Institute of International Studies. URL: <http://www.ciis.org.cn/english/> (дата звернення: 22.04.2017).
12. China Institute of Strategy and Management. URL: http://www.cism.org.cn/en_index.html (дата звернення: 22.04.2017).
13. Chinese Academy of Social Sciences. URL: <http://casseng.cassn.cn> (дата звернення: 22.04.2017).
14. Chinese Economists 50 Forum. URL: <http://www.50forum.org.cn/home/english/index.html> (дата звернення: 22.04.2017).
15. Chinese People's Institute of Foreign Affairs. URL: <http://www.cpifa.org/en/> (дата звернення: 22.04.2017).
16. Development Research Center of the State Council. URL: <http://www.drcnet.com.cn/Drcnet.channel.web/english/index.aspx> (дата звернення: 22.04.2017).
17. Friends of the Nature. URL: <http://www.fon.org.cn> (дата звернення: 22.04.2017).
18. Glaser Bonnie S., Saunders Phillip C. Chinese Civilian Foreign Policy Research Institutes: Evolving Roles and Increasing Influence. The China Quarterly, 2002. Vol. 171. 604 p.
19. Hong Kong and Macau Affairs Office. URL: <http://www.hmo.gov.cn> (дата звернення: 22.04.2017).
20. McGann James G. 2016 Global Go To Think Tank Index Report. 2016. URL: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=think_tanks (дата звернення: 15.02.2017).
21. Shanghai Institute for International Studies. URL: <http://en.siiis.org.cn/EnIndex> (дата звернення: 25.04.2017).
22. Two Systems Economic Research Institute. URL: http://www.octs.org.hk/e_index.htm (дата звернення: 26.04.2017).
23. Unirule institute of economics. URL: <http://www.unirule.org.cn> (дата звернення: 26.04.2017).
24. Wang L. Think Tank in China: Growing Influence and Political Limitations / The Brookings Institution. Washington DC, 2008. 63 p. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20091023_china.pdf (дата звернення: 18.03.2017).
25. Yuchen Z. Think tank scholar has more fresh ideas than old shoes. Global Times. 2009. August 10. URL: <http://www.globaltimes.cn/special/2009-08/455745.html> (дата звернення: 22.04.2017).

Надійшла до редколегії 11.10.17

Igor Petrenko, Ph. D. in Political Science, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HISTORY OF DEVELOPMENT AND CHARACTERISTICS OF THE ANALYTICAL CENTERS OF CHINA

The history of the emergence and development of think tanks in China is explored, and also their features are analyzed in the article. Considered and comparatively traditional Chinese think tanks and "think tanks" of the "new wave". The main functions, specifics and types of analytical centers of China are determined.

Keywords: think tanks, China, state policy, features.

УДК 321

Олександр Салтовський, д-р політ. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПОЛІТИКИ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ НАПЕРЕДОДНІ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1648 РОКУ

Стаття присвячена питанню особливостей формування політичної ідеології козацької старшини в першій половині XVII століття.

Ключові слова: історія політичної думки України, козацька старшина, ідеологія, національна революція.

Феномен українського козацтва, незважаючи на можливість проведення певних аналогій з подібними військовими організаціями тогочасної Європи – донськими козаками в межах Московської держави, сербськими гайдуками і т.п., є унікальним. І ця унікальність визначається тією соціально-політичною роллю яку відіграв в історії цей витвір глибинних захисних сил українського народу. У, здавалося б, катастрофічній ситуації соціального і духовного розколу нації, зради політичної еліти князівсько-боярського походження, саме козацтво виступило виразником і захисником державницьких інтересів народу.

Питання походження і соціальних витоків козацтва до цього часу залишається не до кінця з'ясованим. Представники радянської історичної школи, спираючись на ідеї істориків народницького напрямку акцентували увагу на демократизмі козацької організації та шукали її витoki у напіввійськових-напіввиробничих об'єднаннях селян-втікачів від панщини, дрібних міщан та різного роду військових авантюристів українсько-татарського порубіжжя. Їх опоненти апелюють до того факту, що в козацьких політичних документах та літописах постійно підкреслювалось походження цієї групи українського народу від дружинно-боярської верстви Київської Русі та від удільних князів Литовської Русі. Козацькі літописці постійно підкреслювали, що першими гетьманами козацтва були князі Дмитро Байда Вишневецький, Предслав Лянцкоронський, Євстафій Ружинський і т.п.

В цьому давньому історичному спорі істина лежить між крайніми точками зору: формували козацькі загони для охорони кордонів з Диким Полем представники місцевої адміністрації і зараховували до них всіх бажаних, мало звертаючи увагу на їх походження і минуле, а втікачі від панщини та різні військові авантюристи були зовсім не проти прилучитись до організованої військової сили, що могла надати їм не лише притулок, а й захист від переслідувань. Саме цей факт, на нашу думку, і зумовлює наявність в подальшому в козацтві двох домінуючих течій – так званої "демократичної" і "старшинсько-аристократичної", боротьба між якими часом була більш запеклою ніж із ворогами козацтва та українського народу.

Варто також звернути увагу на те, що осередок козацтва – Запорізька Січ – мав виразні ознаки організації за прикладом європейських військово-чернечих орденів з усіма основними атрибутами – клятви безкомпромісної боротьби "за віру", недопущення на Січ жінок і т.п. Та й самі козаки, на кшталт європейського рицарства, підкреслено іменували себе в спілкуванні з європейськими можновладцями "лицарями".

Сприяло виходу козацтва на історичну арену також і те, що "шляхетська революція" в Речі Посполитій після Люблінської унії стала втрачати свою пасіонарність так і не завершивши виконання свої основних завдань. Як зазначає Д.Вирський "Незавершеність революційної програми" цієї столітньої революції покликala нову хвилю – козацьку революцію (1648 – 1709), здійснену "молодшими братами" шляхти – козаками. Вона розпо-

чалася на тлі загальноєвропейської "кризи середини XVII ст." на теренах, де магнати найбільше "обрізали" досягнення шляхетської революції (не дали провести "екзекуцію прав", котра мислилася як повернення до ідеально-природного стану держави), і врешті-решт вивела значну частину "краю революції" з-під влади річпосполитського універсалістського проекту, аби стати каталізатором нового – козацької України" [1].

Частина української шляхти активно сприяла посиленню політичної суб'єктності козацтва. Зокрема значну роль у формуванні образу козацтва як українського рицарського стану зіграв Й.Верещинський (помер 1598 чи 1599 року), українець за походженням, римокатолицький священик у Холмі, київський католицький біскуп з 1589 року, автор цілого ряду політичних, полемічних, моралізаторських та поетичних творів. "Саме він підхопив ідею С.Оріховського, до речі теж римокатолика, про рицарську школу в Україні-Русі, видавши в 1592 році книжку "Дорога певна до найшвидшого і найнадійнішого осадження в руському краї пустельних земель рицарства королівства Польського", книжка вийшла в Кракові, і "Оголошення про фундування рицарської школи для синів коронних в Україні, подібно до уставу мальтійських хрестоносців" (Краків, 1594)" [6, с. 282-286].

Й.Верещинський, подібно до Ст.Оріховського-Роксолана, пропагував ідею християнської єдності з метою заупинення турецько-татарської агресії і протистояння наступу мусульманства на християнський світ. Для нас особливо цікавими є його проекти організації України в державне утворення із зверненням особливої уваги на значення для цього процесу Києва, викладені в праці "Спосіб осадження нового Києва" (Краків, 1598), а також проект військово-політичної організації козацтва.

В.Шевчук зазначає: "... Йосип Верещинський чи не перший на повний голос заговорив про утворення на основі козацьких полків окремих адміністративно-територіальних одиниць (цей проект було впроваджено в життя вже в XVII ст. гетьманом Михайлом Дорошенком). Населення територіального полку з полковим містом і сільськогосподарською округою мало б підпадати під юрисдикцію місцевих органів влади. Із запровадженням такого адміністративно-територіального поділу, який узаконював і гарантував стале надходження прибутків із території Задніпров'я, мілітарно-орієнтований організм старого Запорозжя мав отримати потужний імпульс для розвитку цивільних владних структур. Але найцікавіше в проекті Й.Верещинського – виразно і чітко поставлена ідея Козацької держави у формі князівства чи герцогства з підлеглистю королю, ідея, яка в XVII столітті стала основоположною для козацького державотворення, і саме за неї змагалися гетьмани від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського" [6, с. 283].

Згідно з проектом Й.Верещинського козацтво слід було розглядати як шляхетський рицарський стан, що користується джерелами прибутків і політичними правами та є панівним в козацькій державі.

"Й.Верещинському відтак належить честь першого теоретика-фундатора Козацької держави, саме він визначив її корінні ідейні постулати і ступінь самоорганізації, вище якого ... козаки дуже рідко піднімалися, принаймні ідея незалежної Козацької держави, хоч і народжувалася вряди-годи в головах козацьких провідників, але домінуючою не ставала. Зате державотворчі постулати Й.Верещинського виявилися напроцуд продуктивними і живучими і у Визвольній війні українського народу, що тривала з кінця XVI, все XVII і частково у XVIII столітті, стали предметом політичних домагань козацтва" [6, с. 284].

На початок XVII сторіччя українське козацтво підійшло поділене на дві основні частини – на так звані "городових" або "реєстровців" (тобто тих, хто був занесений до "реєстру" і згідно з привілеєм короля Стефана Баторія користувався правом володіння землею, звільненням від всіх податків в обмін на обов'язок нести військову службу, отримання грошового утримання на військову амуніцію і т.п.) та "низовиків", що жили в основному з промислів у дніпровських плавнях та військової здобичі. При цьому, у критичні для безпеки держави моменти, польська адміністрація "закривала очі" на не зовсім певний статус "низовиків", активно залучаючи їх до війська і обіцяючи включення до реєстру. Оскільки чисельність реєстру весь час змінювалася, а по закінченні військових кампаній польські урядовці "забували" про свої попередні обіцянки, існував також прошарок так звані "виписчиків" особливо незадоволених владою і її невиконаними обіцянками.

В кінці XVI – на початку XVII сторіччя Річ Посполита вела практично безперервні війни з близькими і далекими сусідами, які вимагали все нових і нових мас добре вишколених вояків і практично невичерпним "резервом" в цій ситуації ставало саме козацтво. Так, наприклад, козаки активно включилися в події пов'язані з боротьбою за московський престол після смерті Івана Грозного, підтримуючи претензії Лжедмитріїв та польського короля Сигізмунда III Вази і його сина Владислава.

В той же час запорожці здійснили кілька вдалих морських походів на турецькі володіння, що викликало великий резонанс по всій Європі і підняло їх дух і впевненість у власних силах. 1606 року козаки взяли Варну, 1614 – Синоп і Трапезунд, 1616 – найбільший невідомий ринок на Чорному морі Кафу. Крім здобуття великої військової здобичі було визволено значну кількість бранців-християн захоплених татарами і приречених на довічне рабство на просторах Османської імперії від Тунісу до Месопотамії. Вдалі військові походи, особливо проти турок і татар та визволення полонених бранців створювали козацтву образ істинного захисника інтересів українського народу.

Похід козаків на Кафу очолював талановитий організатор і реформатор козацького війська Петро Конашевич-Сагайдачний, що походив з шляхетської родини з Самбірщини в Галичині і очолював козацтво з 1616 р. і аж до самої своєї смерті 1622 р. П.Сагайдачний використовував практично будь яку нагоду для збільшення кількості козацьких військ – на допомогу королеви Владиславу, що потрапив в Москві в оточення, 1618 року він привів понад 20 тисяч, а на битву під Хотином 1621 р. проти турків – понад 40 тисяч добре вишколеного війська.

Великий гетьман прекрасно розумів значення духовної складової у боротьбі за порятунок нації. 1620 року, скориставшись тим, що з Москви через Україну повертався Єрусалимський патріарх Теофан, П.Сагайдачний з козаками добився висвячення на київську митрополію Йова Борецького та ще п'ятьох

єпископів, відновивши вищу церковну ієрархію української православної церкви. "Саме він, розглядаючи козацтво як рушійну силу українського суспільства в цілому, зробив важливий крок щодо об'єднання військової та економічної сили козацтва з політично слабкою церковною верхівкою України" [4, с. 31].

Розумів також П.Сагайдачний і значення освіти для формування національної свідомості і провідної верстви. 1616 року гетьман разом з "усім військом Запорізьким" записався до Київського православного братства, прийнявши його під козацьку протекцію. При братстві, стараннями козаків, православного духовенства та меценатів з української православної шляхти і багатих міщан було засновано друкарню та школу, перетворену через кілька років на колегіум, а в подальшому – на академію.

Характеризуючи добу П.Сагайдачного Н.Полонська-Василенко зазначає: "Завдяки політиці Сагайдачного козаки виступають на перше місце в суспільстві України і перебирають на себе значення провідної верстви, яку втрачає поволі українська шляхта, що польонізується і переходить на католицтво. Козаки вперше виступають не тільки як оборонці селян, а й як протектори Православної Церкви. З другого боку – своєю діяльністю Сагайдачний повернув Києву значення культурного, релігійного осередку України. У промовах нововисвячених владик вперше висловлено переконання, що Київ, з його хоробрим козацтвом, є правдивим спадкоємцем слави Києва княжих часів: встановлювалося ідею тягlosti історичного процесу; історична традиція перекривала ту, здавалося б, прірву, що наслідком татарських руйнацій та чужоземних окупацій відділяла княжу Україну-Русь від польського воєводства" [3, с. 444-445].

Результати діяльності П.Сагайдачного були настільки вражаючими на тлі досягнень його попередників та найближчих спадкоємців, що Д.Яворницький навіть написав, що "він заклав міцні підвалини для подальшого існування українського козацтва і разом з тим накреслив програму його майбутніх дій. З огляду на це гетьман Богдан Хмельницький лише продовжив справу Сагайдачного" [7, с. 62].

Погоджуючись в цілому з думкою видатного дослідника козаччини, варто зазначити, що з багаточисельних спадкоємців справи і булави П.Сагайдачного лише Богдан Хмельницький, який поєднав у собі талант полководця, державотворця, політика і дипломата, зумів довести її до логічного кінця – до утворення Української козацької держави. Ця держава стала результатом довголітньої боротьби та прагнень всього українського народу – рядового козацтва і селянства, старшини, національно свідомої шляхти, духовенства. Як зазначає Ю.Мицик "... під час національно-визвольних повстань кінця XVI – першої половини XVII ст. ліквідувалася влада адміністрації Речі Посполитої на великих територіях України, а формувалась нова, українська повстанська влада. Не випадково навіть ворожі повстанцям джерела визнавали, що П.Павлюк – один з вождів повстання 1637-1638 рр. – назвав себе королем. Отже, політична програма Б.Хмельницького та його сподвижників народилася не на порожньому місці, а спиралася на теорію і практику попередніх поколінь державотворців України" [2, с. 29].

Академік О.Оглоблин, характеризуючи стан політичного мислення українців напередодні національно-визвольної революції 1648 року зазначав, що серед них панували погляди, які можна об'єднати в три основні групи. Перша – так званий "ягеллонський легітимізм" – допускала можливість і доцільність існування українських земель в складі Речі Посполитої в статусі окремої політико-територіальної одиниці. До її виразників він

відносить А.Киселя, П.Могили, С.Косова. Друга, вироблена українськими протестантами-аріанами, створення українською шляхтою "Руського князівства", чи "Великого князівства Руського" поза межами литовсько-польської держави. Третя, що виникла в провідних козацьких колах, висловлювала можливість створення окремої держави – "козацького панства" на старих землях Наддніпрянщини і на землях колонізації.

В.Смолій та В.Степанков щодо цієї гіпотези зазначають, що "Важко погодитись з міркуванням відомого дослідника О.Оглоблина про формування в суспільно-політичній думці кількох концепцій державного політичного устрою українських земель... Аналіз виявлених нами джерел дозволяє говорити про появу серед нової еліти, яка формувалася переважно з козацької старшини, лише елементів автономії для козацького регіону" [5, с. 21].

На нашу думку, навіть якщо визнати, що О.Оглоблин дещо й перебільшив існування чітко відмінних груп поглядів на державне майбутнє в провідних верствах українського народу, ідея державності прийшла 1648 року до Б.Хмельницького і козацької старшини не спонтанно, в силу історичних обставин і неочікуваних військових успіхів, не тільки, а можливо і не стільки, під впливом зустрічі взимку 1649 року з київським духо-

венством, яке вже виробило ідею Києва як "другого Єрусалиму", що могла лягти в основу великодержавних прагнень, а як результат тривалої еволюції і інтелектуальних зусиль багатьох кращих представників українства. І не лише належних до козацького стану чи православного духовенства. Свій внесок у цей процес внесла і так звана "католицька Русь" (С.Оріховський-Роксолан, Й.Верещинський, С.Кленович та ін.), ідеї і історична роль якої вимагають ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Вирський Д. Стріла "натягнутого лука" // День, 7 квітня 2017.
2. Мищик Ю. Політичні концепції Богдана Хмельницького: деякі аспекти реалізації // Доба Богдана Хмельницького (до 400 річчя від дня народження великого гетьмана). Збірник наукових праць. – К., 1995. – С.25-39.
3. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 т. – К., 1992. – Т.1.
4. Солдатенко В.Ф., Сиволоб Ю.В. Витоки української ідеї // Українська ідея. Історичний нарис / Солдатенко В.Ф., Крижанівський В.П., Левенець Ю.А. та ін. – К., 1995.
5. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997.
6. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. – К., 1995.
7. Яворницький Д.І. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. – Дніпропетровськ, 1991.

Надійшла до редколегії 12.10.17

Olexandr Saltovsky, Doctor of Political Sciences, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF THE COSSACKS' ELITE IDEOLOGY BEFORE THE NATIONAL REVOLUTION OF 1648

The article deals with peculiarities of the political ideology of the Cossack in the first half of the seventeenth century.

Keywords: history of Ukrainian political thought, cossacks' elite, ideology, national revolution.

УДК 321

Сергій Сьомін, д-р політ. наук, проф.
Національний інститут стратегічних досліджень, Київ,
Ігор Ткаченко, канд. політ. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто міжнародну практику щодо припинення регіональних конфліктів на сепаратистському ґрунті та механізми постконфліктного врегулювання суспільно-політичної й економічної ситуації у постраждалих регіонах. На підставі аналізу історичного досвіду і конкретних міжнародних практик відновлення миру після припинення збройного протистояння, запропоновано заходи з метою запровадження цілеспрямованої державної політики, спрямованої на роззброєння, демілітаризацію та реінтеграцію Донбасу, відновлення громадянського миру, консолідацію українського суспільства, а також вдосконалення нормативно-правового поля щодо застосування амністії та проведення виборів на постконфліктних територіях.

Ключові слова: міжнародні відносини, ООН, ОБСЄ, міжнародні та регіональні конфлікти, постконфліктне врегулювання, демілітаризація, роззброєння, амністія, конфлікт на Сході України, миротворча місія на Донбасі.

Постановка проблеми. Сучасна історія розвитку людства знає чимало прикладів, коли нації та народності зі зброєю у руках відстоювали своє право на самовизначення і власну державу. Свого часу учасниками регіональних конфліктів на сепаратистському ґрунті були: уйгурий тибетці на території Китаю; мешканці Західної Нової Гвінеї; ачехі в Індонезії; карени, мон, качіни, шани, аракан у Бірмі (М'янмі); бенгальці у Східному Пакистані; чисельні рухи на північному-сході Індії; сикхи Пенджабу; белуджій пуштуни Пакистані; курди в Іраку, Ірані та Туреччині; ерitreйці сомалійці в Ефіопії; сомалійці в Джибуті та Кенії; мешканці регіону Шаба в Заїрі; немусульманське населення Судану; арабська та християнська комуни Чаду; туареги Маліі Нігеру; біафра у Нігерії; баски в Іспанії; корсиканці Франції; албанці

Сербії та Македонії; сербій хорвати у Боснії Герцеговині; ірландці Великої Британії тощо.

Своє право на незалежність продовжують відстоювати у збройній боротьбі мешканці Західної Сахари і Палестини. Залишилися протиріччя у Східному Тиморі та Намібії. До кінця невирішеною є ситуація у Нагорному Карабасі та Придністров'ї. Час від часу спостерігається активізація сепаратистських настроїв на території Північного Кавказу Російської Федерації, у Косово, на Тайвані та у Сомалі.

Як свідчить історія, сепаратистські рухи досить рідко досягають проголошеної кінцевої мети – здобуття самостійної держави або приєднання до іншої. Часто густо їхнє прагнення до самовизначення задовольняється наданням певній групі населення автономії. В якості прикладів успішної сецесії можна навести: Бан-

гладеш, Еритрею, Хорватію, Словенію, Боснію, Македонію та Чорногорію.

При цьому, ситуація, що склалася на Сході України (на частині території Донецької та Луганської областей) починаючи з весни 2014 року, за усіма ознаками міжнародного та вітчизняного права не може розглядатися виключно як намагання місцевого населення реалізувати своє законне право на самовизначення. Так званий "донецький сепаратизм" не є результатом внутрішньоукраїнського конфлікту на етнопольтурному рівні. Він не має історичного підґрунтя, а виступає лише складовою збройної агресії Російської Федерації проти України, спрямованої на знищення української державності, позбавлення нас незалежності та суверенітету. Виключно внаслідок постійного втручання Росії у наші внутрішні справи, зокрема, через безпосереднє керівництво озброєними найманцями, відправку так званих "гуманітарних конвоїв" з озброєнням та боєприпасами, а також постійну інформаційно-психологічну обробку місцевого населення не вдається досягти громадянського миру та порозуміння на Сході України.

Історичний досвід переконливо засвідчує, що врегулювання будь-яких локальних конфліктів має починатися з припинення прямого збройного протистояння, розведення ворогуючих сторін та створення так званого "безпекового середовища" на території, яка стала ареною бойових дій. Найбільш успішно створення такого середовища відбувається за умови активної участі у цьому процесі міжнародних миротворчих місій з дотриманням принципів міжнародного права.

Постановка завдання. "Гібридна війна" режиму Путіна проти України, невід'ємним елементом якої виступає штучно створений сепаратистський конфлікт на території Донбасу, не має прямих аналогів у світовій практиці. Водночас, аналіз міжнародного досвіду врегулювання локальних конфліктів слід враховувати під час вироблення державної політики і конкретних механізмів, спрямованих на деескалацію ситуації на Сході України, припинення бойових дій та мінімізацію негативних наслідків громадянського протистояння.

Виклад основного матеріалу дослідження. За свідченням західних аналітиків, практичні результати вирішення локальних конфліктів на території колишньої Югославії, а також у Ліберії та Анголі на пряму залежали від того, чи мала миротворча місія виконавчі повноваження та військовий компонент. Саме ці складові дозволили вести ефективний моніторинг виконання плану врегулювання, тобто у разі необхідності – погрозувати силою членам незаконних збройних формувань, які не виконували мирні домовленості. До найбільш успішних миротворчих місій, де цивільні працювали тісній співпраці з військовими слід віднести: UNTAES в Хорватії, ECOMOG у Ліберії, UNFICYP у Республіці Кіпр та IFOR/SFOR у Боснії [3].

У 2014-2015 роках Україна неодноразово ініціювала направлення на територію Донбасу спеціальних миротворчих місій. Пропонувались різні варіанти місій: від моніторингової місії ОБСЄ з військовим мандатом, до пропозиції ООН та ЄС щодо введення в Україну міжнародної миротворчої місії [4]. У квітні того ж року міністр закордонних справ України П. Клімкін заявив, що Україна передала до ЄС пропозиції щодо 15 завдань, які могла б виконувати військова місія ЄС, зокрема: допомога у проведенні місцевих виборів на Донбасі, гарантування безпеки в регіоні, відновлення

контролю над українсько-російським кордоном, надання гуманітарної допомоги тощо.

Натомість, неозброєні або легко озброєні місії з обмеженими мандатами практично не мають можливості реально вплинути на процес підтримання миру. Приклад Грузії засвідчує, що навіть якщо місія має мандат авторитетних міжнародних організацій таких як ООН та ОБСЄ, але не володіє військовою компонентою, вона неспроможна сама захистити себе, а відтак стає вразливою й залежною від сторін конфлікту. Місія ООН в Абхазії та місія ОБСЄ у Південній Осетії не мали військової складової і співпрацювали з "миротворчими силами СНД", які фактично склалися з російських військових. Саме цей "миротворчий контингент" не тільки не запобіг ескалації напруженості, а навпаки виступив політичним та військовим інструментом вирішення грузинського конфлікту на користь Російської Федерації [2].

Беручи до уваги, що на сьогоднішній день ОБСЄ стосовно України не може відігравати свою роль як антикризовий регіональний менеджер у сфері безпеки на пострадянському просторі внаслідок вкрай антагоністичної поведінки Росії, вбачається за доцільне розглянути можливість розробки й запровадження цілеспрямованої державної стратегії, спрямованої на ініціювання прийняття світовою спільнотою рішення щодо направлення на Схід України спеціальної військової миротворчої місії ООН [6].

Така стратегія має бути розроблена за участю усіх зацікавлених сторін, зокрема, визнаних вітчизняних та зарубіжних міжнародників-практиків, затверджена вищим керівництвом держави. Вона може реалізовуватися не лише засобами українських державних інституцій, а й завдяки міжнародним організаціям, українській діаспорі, а також через авторитетних представників країн-партнерів.

Саме місія ООН із примушенням до миру ворогуючих сторін на Донбасі (з виконавчими повноваженнями та військовою компонентою) здатна реально сприяти погашенню збройного конфлікту на Сході України, не дати йому перейти у "заморожений стан", а також сприяти вирішенню постконфліктних суперечок політичними засобами.

Згідно Лісабонського договору 2007 року, однією зі складових Спільної політики безпеки та оборони Європейського Союзу (*Common Security and Defence Policy, CSDP*) виступає постконфліктне врегулювання та антикризовий менеджмент задля забезпечення сталого розвитку країн, які вийшли з радянської імперії і знаходяться на шляху розбудови власної незалежності. Ця політика полягає у відрядженні спеціальних цивільних місій на території, де припинилося активне збройне протистояння і передбачає:

- гуманітарні і рятівні операції;
- попередження конфліктів та завдання з підтримки миру;
- застосування бойових сил в антикризовому врегулюванні;
- спільні операції з роззброєння;
- різнопланове військово-консультування;
- завдання з постконфліктної стабілізації.

На сьогоднішній день, у пострадянських країнах розгорнуто 4 місії Спільної політики безпеки та оборони ЄС (місії CSDP): EUBAM на молдовсько-українському кордоні; EUJUST THEMIS та EUMM в Грузії; EUAM в Україні.

За висновками західних аналітиків, досвід використання місії CSDP на пострадянському просторі показав, що ценайскладніший регіон задля реалізації миротворчої політики. Європарламентарі двічі відмовлялися відрядити миротворчу місію до Придністров'я (у 2003 та 2006 рр.). Вони не відрядили моніторингову місію до Грузії у 2005 році, коли діяльність місії ОБСЄ з моніторингу кордону було заблоковано Росією. Крім того, досвід моніторингової місії EUMM, відряженої до Грузії після російсько-грузинської війни у 2008 році, також не може вважатися успішним (місія не має доступу на окупованій території Абхазії та Південної Осетії, а отже, не може повністю виконати свій мандат) [3].

З метою підготовки до постконфліктної стабілізації ситуації на Сході України, вбачається за доцільне вже зараз розгорнути діяльність, спрямовану на ініціювання прийняття рішення щодо направлення в нашу країну після завершення збройного протистояння місії ЄС з мандатом на зразок найуспішнішої за всю історію CSDP змішаної Моніторингової місії ЄС в Ачех (провінція Індонезія). Після майже 30 років збройного протистояння місії ЄС у цій країні вдалося запровадити:

- моніторинг процесів демобілізації, роззброєння та знищення зброї;
- реінтеграцію колишніх комбатантів;
- суттєво покращити ситуацію з дотриманням прав людини;
- забезпечити прийняття змін до законодавства;
- вирішити суперечливі випадки щодо надання амністії тощо [4].

Крім того, є усі підстави запровадити в Україні досвід поліцейських місії CSDP, які були відряжені до Боснії та Герцеговини (EUPM Bosnia), Македонії (EUPOL Proxima), а також Палестини та Афганістану, які не лише займалися безпосереднім забезпеченням правопорядку в країнах-реципієнтах, а й вирішували більш стратегічні завдання: надавали допомогу в розбудові правоохоронної системи, створювали ефективну поліцію, реформували прикордонну службу тощо.

За експертними оцінками, невід'ємним елементом переходу населення до мирного життя у постконфліктних регіонах є роззброєння, демобілізація та реінтеграція колишніх комбатантів у громадянське суспільство. На практиці, виключно роззброєння та демобілізація не стають вирішальними факторами на шляху до стабільного громадянського миру та сталого розвитку країни, яка постраждала внаслідок сепаратистського конфлікту. Успішна реінтеграція учасників збройного протистояння до мирного життя виступає запорукою, що роззброєні комбатанти не повернуться до бойових дій чи не приєднаються до злочинних угруповань. Зрештою роззброєння, демобілізація та реінтеграція стосується не лише обсягу зданої зброї та кількості людей, що зняли військову форму. Це, насамперед, зміна поведінки колишніх учасників бойових дій, загальна переорієнтація громадської думки з воєнного на мирний лад.

Засадничі документи ООН, визначаючи невід'ємні елементи процесу реінтеграції учасників збройного сепаратистського конфлікту до мирного життя дають їм таке визначення:

- **роззброєння:** включає збір, документування, контролювання знищення стрілецької зброї, боєприпасів, вибухових речовин, легкого та важкого озброєння, вилученого у комбатантів, а часто-густо і у цивільного населення;

- **демобілізація:** передбачає офіційне і контрольоване звільнення активних комбатантів зі збройних угруповань, включно з етапом так званого "відновлення", під час якого останнім надається короткострокова допомога;

- **реінтеграція:** це процес, під час якого колишні комбатанти отримують цивільний статус, знаходять роботу і джерела існування. Цей процес має політичну, соціально-економічну та психологічну складову. Він не обмежений за часом і відбувається на місцевому рівні, у громадах за місцем проживання колишніх учасників сепаратистського конфлікту [5].

Визнаними фахівцями у сфері роззброєння та реінтеграції в постконфліктних регіонах вважаються представники ООН, які починаючи з кінця 80-х рр. XX ст. широко впроваджують відповідні програми, спрямовані на конкретні групи комбатантів та пропонують альтернативні підходи, коли роззброєння неможливе. Такі програми ООН опікуються проблемами, пов'язаними знедопущенням відновлення військових дій, а тому можуть вважатися ефективним інструментом запобігання конфлікту [6].

До основних чинників, що сприяють успішній реалізації програм ООН з реінтеграції колишніх комбатантів слід віднести:

- економічні стимули, які роблять мирне життя більш привабливим, ніж повернення до бойових дій;
- підтримка дієвих державних інституцій у країнах-реципієнтах, які гарантують безпеку колишнім комбатантам;
- реалізація реальних зобов'язань, які виконуються незалежно від присутності представників міжнародних організацій;
- впровадження ефективних програм реінтеграції колишніх комбатантів після припинення військових дій;
- сприйняття колишніх комбатантів не як однорідної групи, надання пріоритету молодим солдатам і комбатантам із психологічними проблемами [7].

Як свідчить історія, миротворча діяльність ООН не завжди досягала позитивних результатів. Так, у Нікарагуа, Сьєрра-Леоне, Боснії та Герцеговині вона вважається успішною. Натомість, досвід Анголи та Камбоджі показав невідповідність цих програм місцевим умовам.

Зокрема, у Камбоджі сторони конфлікту гальмували процес роззброєння, що призвело до поновлення бойових дій та призупинення програми ООН. Процес фінансування Світового банку в цій країні страждав від неефективного використання ресурсів і корупції. Схожа ситуація була в Анголі, де часткове роззброєння комбатантів створило атмосферу недовіри до мирного процесу та сприяло відновленню бойових дій.

Розглядаючи можливість запровадження програм ООН в Україні з метою реінтеграції учасників збройного протистояння на Донбасі до мирного життя необхідно брати до уваги, що ми повинні убезпечити себе від проблем, які свого часу виникли в Афганістані, Кот-Д'Івуарі, Ліверії та Гаїті.

До основних ризиків, що можуть негативно вплинути на реалізацію миротворчої програми на Донбасі слід віднести наступні:

- політична та економічна підтримка сепаратистських рухів на Донбасі;
- відсутність політичної волі з боку донецьких та луганських сепаратистів дотримуватися базових положень мирної угоди, а саме припинити вогонь та відвести важку артилерію;

– відсутній безпосередній зв'язок між реінтеграцією Донбасу та реформою сектору безпеки і оборони України, що є вкрай важливим задля стабільності після завершення збройного конфлікту;

– наявні організовані злочинні угруповання в зоні АТО, найімовірніше, будуть активно перешкоджати майбутньому процесу реінтеграції постконфліктних регіонів;

– стан української економіки не дасть змогу запропонувати дієві соціально-економічні стимули для колишніх комбатантів задля їхньої успішної реінтеграції до мирного життя;

– відсутні практичні механізми актори, які спроможні реалізувати програму реінтеграції до мирного життя учасників збройного протистояння на Донбасі.

Ще одним, не менш важливим фактором, який безпосередньо впливає на ефективність постконфліктного врегулювання сепаратистських конфліктів є питання амністії та помилування за злочини, які були скоєні під час збройного протистояння. Амністія є необхідною умовою успішного початку припинення вогню та роззброєння учасників збройних формувань. Учасники незаконних збройних формувань лише тоді складуть зброю, коли будуть упевнені, що їхньому життю та безпеці нічого не загрожує.

Як свідчить міжнародна практика, під амністією розуміється відмова від кримінального переслідування (цивільних позовів) проти осіб (груп осіб) за певні злочини, які були скоєні у минулому, а також анулювання раніше встановленої юридичної відповідальності. Амністія застосовується щодо конкретних правопорушень, вчинених особою (групою осіб) у певний період і (або) які пов'язані із певною подією, наприклад, збройним конфліктом. Існує принципова різниця між амністією та помилуванням. Останнє є офіційним рішенням, що звільняє вже засуджену особу (групу осіб) від відбуття покарання [8].

Міжнародне право щодо застосування амністії для учасників збройного конфлікту базується на таких основних принципах і рекомендує державам:

– забезпечити, щоб особи, відповідальні за серйозні порушення прав людини і гуманітарного права, обов'язково були притягнуті до відповідальності;

– надати жертвам конфлікту безперешкодне право на правовий захист і юридичну підтримку, зокрема на компенсацію;

– дотримуватися максимальної відкритості та прозорості. Амністія не може перешкоджати жертвам або решті суспільства дізнатися правду про злочини учасників конфлікту [9].

Міжнародне право наголошує, що амністія не може стосуватися злочинів проти людяності, а також воєнних злочинів. Такі злочини не мають строків давності. Незалежно від місця вчинення злочинів громадянства злочинця, усі держави світу зобов'язані здійснювати кримінальне переслідування за злочини проти людяності та воєнні злочини, видавати підозрюваних у скоєнні таких злочинів державам, де на них чекає кримінальне переслідування.

Слід враховувати, що злочинами проти людяності (ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду) є: вбивство, винищення, поневолення, депортація (насильницьке переміщення населення), ув'язнення (або інше жорстоке протиправне позбавлення фізичної свободи), тортури, сексуальне рабство (або інші форми сексуального насильства), переслідування за політичними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними

або іншими мотивами; насильницьке зникнення людей; злочини апартеїду; інші нелюдські діяння, які полягають в умисному заподіянні сильних страждань, серйозних збитків психічному або фізичному здоров'ю.

Воєнні злочини (ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду) складають: умисний напад на цивільне населення та цивільні будівлі, будь-які медичні установи, транспортні засоби міжнародних гуманітарних організацій; розграбування міста (населеного пункту); вербування дітей віком до 15 років до складу збройних формувань; знущання над полоненими тощо [10].

На практиці, застосування амністії у країнах, які пережили сепаратистський конфлікт регулюються місцевими законами, прийнятими заздалегідь або безпосередньо під час досягнення мирних домовленостей. Національні закони різняться між собою і можуть передбачати як повне звільнення від покарання без жодних умов (blanket amnesty), так і обмежені норми прощення у вигляді різноманітних доповнень до існуючих механізмів правосуддя. Кожна держава самостійно визначає перелік правопорушень, стосовно яких застосовується (не застосовується) амністія.

Так, хорватський закон про амністію від 1996 р. передбачав звільнення від кримінального переслідування та судового розгляду за злочини, вчинені під час війни. Водночас, перед вступом в дію цього закону були заздалегідь оприлюднені списки підозрюваних осіб (списки воєнних злочинців). Останні самостійно залишили територію Хорватії.

У Республіці Македонія амністія не поширювалася на найбільш серйозні порушення гуманітарного права, які мали характер воєнних злочинів, а також на осіб, що несли головну відповідальність та ухвалювали рішення (віддавали накази).

У Боснії та Герцеговині під амністію потрапили фактично усі учасники конфлікту, за винятком серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

У Північній Ірландії засадничі принципи амністії було визначено Белфастською мирною угодою (Good Friday Agreement, 1998 р.): припинення тридцятирічного протистояння; дострокове звільнення під особисте зобов'язання раніше засуджених; можливість повторного засудження тих, хто порушує режим припинення вогню тощо [11].

На сьогоднішній день, в Україні принципи та механізми амністії визначаються Законом України "Про застосування амністії", прийнятим у 1996 році. У 2014 році до закону було внесено суттєві зміни, розширено поняття "амністії", а також встановлена можливість прийняття окремого закону про амністію щодо певної категорії осіб (конкретної особи) [12].

Амністія в українському законодавстві розуміється виключно як часткове (або повне) звільнення особи від відбування покарання за наявності обвинувального вироку і не передбачає відмови від кримінального переслідування за окремі злочини. Такий підхід принципово відрізняється від визнаного у світі трактування амністії у рамках постконфліктного врегулювання сепаратистських конфліктів.

Беручи до уваги тривалість збройного конфлікту на Сході України та кількість наших співвітчизників, які опинилися в зоні АТО вбачається за доцільне ініціювати розробку й прийняття таких законодавчих норм, які б передбачали так звану "обмежену амністію" для осіб, які несуть пом'якшену відповідальність за сепаратистські прояви, не скоїли тяжких злочинів, тобто для рядо-

вих учасників збройного протистояння. Це не означає безкарність, або порушення прав жертв на правду та компенсацію і повинно супроводжуватися фактичним, а не лише формальним, переслідуванням осіб, винних у злочинах проти людяності.

За думкою іноземних дослідників, демократичні вибори виступають ключовим елементом постконфліктного врегулювання у регіонах, які пережили збройне протистояння на ниві сепаратизму. Вибори покликані відновити громадянський мир та значно активізувати реінтеграцію постконфліктних територій. Водночас передчасна організація волевиявлення місцевого населення, так само як і неналежа підготовка до виборів може не лише не сприяти примиренню та реінтеграції, а навпаки спровокувати додаткове джерело конфронтації і відновити активну фазу бойових дій [13].

Розвиток подій громадянської війни в Анголі переконливо засвідчує, що проведення виборів до завершення процесу повного роззброєння ворогуючих сторін значно підвищує ймовірність відновлення збройного протистояння. Політичні опоненти, які програють на виборах за допомогою зброї намагаються змінити результати волевиявлення.

У 1992 році правляча партія Анголи, МПЛА (Movimento Popular de Libertação de Angola, MPLA) виграла вибори з мінімальним відривом у 1-2%. Політичні опоненти, УНІТА (União Nacional para a Independência Total de Angola, UNITA) не погодилися з таким результатом і вирішила його оскаржити. Наявність зброї в УНІТА, яка залишилася у результаті порушення графіку роззброєння, дозволила використати її проти прибічників партії МПЛА. Це призвело до нової громадянської війни, яка тривала ще 12 років [14].

Як свідчать висновки Центру з міжнародних миротворчих операцій (*Center for International Peace Operations*) та Міжнародного центру з проведення миротворчих тренінгів ім. К.Аннана (*Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre*), вибори у постконфліктних регіонах не можуть відбуватися за відсутності необхідного безпечного оточення дієздатних виборчих інститутів. Волевиявлення можна організувати тільки тоді, коли кордони держави відновлені або вони перебувають під контролем міжнародних спостерігачів. Забезпечено необхідний захист не лише процедури волевиявлення, а й створено рівні умови для всіх партій та кандидатів. Успішні випадки врегулювання регіонального конфлікту (у Хорватії, Боснії, Косово та Лівані) відбувалися саме із дотриманням цих обставин [15].

На наше переконання, організація і проведення демократичних виборів на території окремих районів Донецької та Луганської областей, як невід'ємного етапу постконфліктного врегулювання збройного протистояння на Сході України повинно відбуватися виключно за умов:

- створення необхідного інституційного забезпечення проведення виборів, а саме незалежних центральної та місцевих виборчих комісій, у складі яких передбачено участь представників міжнародних організацій, насамперед ОБСЄ (ODIHR);

- повернення до своїх міст і сіл біженців та вимушених переселенців з метою унеможливлення електоральних маніпуляцій (за оцінками ООН кількість біженців з Донбасу перевищила 2 млн. чол.). У крайньому випадку, організації дистанційного голосування, за процедурою, розробленою за участю міжнародних організацій, зокрема ООН та ОБСЄ;

- забезпечення безконфліктного нейтрального середовища у мас-медійному просторі України під час підготовки та проведення виборів, суворого контролю за дотриманням професійної етики у пресі, на радіо і телебаченні, в Інтернеті, кінематографі, на рекламних щитах панелях, а також щодо інших джерел розповсюдження інформації. При цьому, особливу увагу необхідно приділити мінімізації впливу іноземних, передусім, російських ЗМІ на українських виборців;

- більш широкої участі міжнародних організацій у процесі підготовки та моніторингу та виборами, зокрема, щодо охорони виборчих дільниць, матеріально-технічного забезпечення, недопущення тиску на виборців з боку політичних сил, розгляду скарг учасників виборчого процесу тощо;

- виконання усіх мирних домовленостей між колишніми учасниками сепаратистського конфлікту та дотримання значного проміжку часу (2-3 роки) після припинення збройного конфлікту. Це час повинен бути присвячений розробці й прийняттю змін до виборчого законодавства, створенню належної інституційної бази, а також формуванню поміркованої місцевої політичної сили, на противагу прибічникам радикалізму.

За висновками науковців Університетів Дж. Мейсона та Штату Огайо (США), які проаналізували 58 випадків проведення виборів у постконфліктному середовищі у 1960 – 2002 рр., несвоєчасне проведення виборів у "хиткому постконфліктному суспільстві" призводить до ще більшої ескалації протистояння. Якщо вибори проводяться менш, ніж через два роки після припинення вогню у випадку молодих демократій, і менш, ніж через рік після припинення вогню у випадку розвинутих демократій, це призводить до поновлення збройного протистояння. Проведення виборів не пізніше ніж через три роки після припинення вогню є найбільш сприятливим задля стабілізації ситуації та збереження миру [16].

Висновки. Розв'язана проти України так звана "гібридна війна" з боку Росії не має аналогів в історії. Традиційний підхід та звичні інструментарії залучення регіональних організацій з підтримання миру на європейському континенті (насамперед ОБСЄ) не матимуть успіху. Вкрай необхідно домогтися відрядження на Схід України чисельної (не менш ніж 2 тис. осіб) Спеціальної міжнародної (західної) миротворчої місії з адміністративною та військовою компонентами. Головне завдання такої місії має полягати у повному припиненні збройного протистояння в зоні конфлікту та відновленні контролю на державному кордоні. Російська Федерація не має бути допущеною до самостійного формування миротворчих сил, як це було у Молдові чи Грузії.

Мінські домовленості, а саме, Протокол за підсумками консультацій Трьохсторонньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна", поки що не стали тим інструментом, за допомогою якого вдалося б досягти повного припинення збройного протистояння на Сході України, забезпечити розведення ворогуючих сторін та перейти до мирного врегулювання конфлікту. Заходи переходу до постконфліктного врегулювання не були виконані у повному обсязі. Використання світового досвіду виходу з локальних конфліктів, застосування найкращих практик та алгоритму переходу до мирного життя, більш широке залучення консультативних і технічних можливостей зовнішніх акторів мають стати основою задля роз-

робки державної стратегії, спрямованої на припинення вогню, демілітаризацію та реінтеграцію Донбасу.

Необхідно розробити та прийняти Національну стратегію з роззброєння, демілітаризації та реінтеграції учасників незаконних збройних формувань. Першим кроком на цьому шляху має стати досягнення мирних домовленостей між ворогуючими сторонами, на зразок Дейтонської мирної угоди (Боснія), чи Бісесської угоди (Ангола). Беручи до уваги характер і кількість зброї, а також сучасні домінуючі суспільні настрої на Донбасі, сам процес роззброєння може відбуватися паралельно, або навіть і після соціальної реабілітації та реінтеграції учасників незаконних збройних формувань. Такий підхід, за принципом "зброя в обмін на розвиток", було свого часу успішно використано Албанії, Малі та Сьєрра-Леоне. Відповідальність за роззброєння у цих країнах було передано на місцевий рівень, з основним акцентом на розвиток та відбудову територіальних громад.

Потребує розробки й прийняття спеціальний Закон України "Про застосування амністії до учасників збройного конфлікту на Сході України". Необхідною умовою застосування амністії до учасників незаконних збройних формувань має бути невід'ємний зв'язок процесу прощення з розслідуванням подій на Донбасі.

Амністія, як складова Національної стратегії з роззброєння, демілітаризації та реінтеграції повинна передбачати: притягнення до відповідальності осіб, які несуть головну відповідальність за злочини проти людяності та військові злочини; недопущення "закулісних" домовленостей щодо імунітету для окремих осіб; заохочення давати свідчення про злочини; відкритість, прозорість і громадське обговорення; чіткі часові межі проведення амністії тощо.

Організація і проведення виборів народних депутатів до Верховної Ради України та місцевих рад на території окремих районів Донецької і Луганської областей, які стали ареною сепаратистського протистояння до повного роззброєння, демілітаризації, відновлення контролю над державним кордоном, без належного законодавчого та інституційного забезпечення однозначно не призведе до вирішення конфлікту, а навпаки викличе його ескалацію через напругу в усьому українському суспільстві, а отже не може розглядатися за будь-яких обставин. Підготовка до проведення виборів на Донбасі має відбуватися лише за умов: чіткого дотримання графіку кожного етапу мирного врегулювання; періоду підготовки протягом не менше ніж 2 – 3 років; активної

участі міжнародних організацій; дії нового законодавства України про вибори та амністію тощо.

Список використаних джерел:

1. Doyle, Michael W and Nicholas Sambanis (2006). Making War & Building Peace: United Nations Peace Operations. Princeton: Princeton University Press – Режим доступу: <http://cgt.columbia.edu/wp-content/uploads/2014/01/Making-War-and-Building-Peace.pdf>
2. Kakachia, Kornely (2008). The Role of International and Regional Actors in Abkhazia, Georgia. Paper presented at the annual meeting of the ISA's 49th ANNUAL CONVENTION, BRIDGING MULTIPLE DIVIDES, Hilton San Francisco, SAN FRANCISCO, CA, USA, March 26, 2008.
3. Popescu, Nicu (2009). EU and the Eastern Neighbourhood: Reluctant Involvement in Conflict Resolution. *European Foreign Affairs Review* 14. – pp. 457–477.
4. Schulze, Kirsten (2009). AMM (Aceh, Indonesia). In: ESDP: The First Ten Years (1999-2009). Edited by Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane. Institute for Security Studies, Paris, France. – P. 265.
5. United Nations Peacekeeping. Accessed at: <http://www.un.org/en/peacekeeping/issues/ddr.shtml>
6. Piedmont, Dean. "The Role of Disarmament, Demobilization & Reintegration in Countering Violent Extremism," Centre for Security Governance Issue 3, June 2015. – Режим доступу: http://www.secgovcentre.org/files/www/SSR_2.0_Brief_-_3_-_Dean_Piedmont_-_June-2015_FinalVersion.pdf
7. Banholzer, Lilli. "When Do Disarmament, Demobilisation and Reintegration Programmes Succeed?" German Development Institute August 2014. – Режим доступу: https://www.die-gdi.de/uploads/media/DP_8.2014.pdf
8. Rule of Law Tools for Post-Conflict States. Vetting: an operational framework // Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. – UN, 2006. -P.6.
9. General assembly resolution 60/147. – Режим доступу: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf
10. Римський статут міжнародного уголовного суда. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_588
11. Political Prisoners, Resistance and the Law in Northern Ireland: A Paper for Palestinian Activists, 2015.– Режим доступу: <http://lawyersconflictandtransition.org/themainevent/wp-content/uploads/2015/04/POLITICAL-PRISONERS-RESISTANCE-AND-THE-LAW-ENGLISH-APRIL-2015.pdf>.
12. Закон України "Про застосування амністії в Україні". – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80>
13. Democracy and Deep-Rooted Conflicts: Options for Negotiators / Peter Harris, Ben Reilly, – Stockholm: IDEA, 1998. – Режим доступу: http://eppinformation.org/files/peaceprocesses/negotiations/ddrc_options-for-negotiators-1of4.pdf
14. World Peace Foundation. Angola: civil war. – Режим доступу: <https://sites.tufts.edu/atrocitiesendings/2015/08/07/angola-civil-war/>
15. Center for International Peace Operations (ZIF), Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre (KA IPTC). Elections in Post-Conflict Countries – Lessons Learned from Liberia, Sierra Leone, DR Congo, and Kosovo – Report of a ZIF/KA IPTC Seminar, June 12–14, 2008, Accra/Ghana – p. 9-10.
16. Thomas Edward Flores, Irfan Nooruddin, The Effect of Elections on Postconflict Peace and Reconstruction // *Journal of Politics*, Vol. 74, April 2, 2012, Chicago/USA – pp. 558–570

Надійшла до редколегії 12.10.17

Serhii Syomin, Doctor of Political Sciences, Professor
The National Institute of Strategic Studies, Kyiv, Ukraine,
Ihor Tkachenko, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

POLITICAL ASPECTS OF INTERNATIONAL TRANSACTION OF POST CONFLICT REGULATION: EXPERIENCE FOR UKRAINE

The Article is dedicated to the possibilities of using international peacekeeping practice during regional conflicts and observing of mechanisms of post-conflict settlement of politic, economic and social life in the affected regions. A new approaches for the state strategy of disarmament, demilitarization and reintegration are proposed based on the historical background and international practices of peacebuilding and peaceenforcing in different parts of the World. The conclusions also contain suggestions for re-establishment of the public peace, consolidation of the Ukrainian society in Donbas region, launching legislation on amnesty and holding the elections on the post-conflict territories.

Keywords: international relations, UN, OSCE, international and regional conflicts, post-conflict settlement, demilitarization, disarmament, amnesty, armed conflict in the East of Ukraine, peacekeeping mission to Donbas.

УДК 32.001 (075.8)

Олег Ткач, д-р політ. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
Анатолій Ткач, здобувач
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", Київ

М'ЯКА СИЛА В ПОЛІТИЦІ США ЩОДО ЛАКБ ЯК ФАКТОР УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНИМИ ПРОЦЕСАМИ

В статті розглядається складові концепту м'якої сили в межах реалізації політичними акторами стратегії smart power. Особливу увагу акцентовано на впливі глобальних подій на сучасні політичні процеси. Розглядаються складові зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки щодо країн Латинської Америки та Карибського басейну. Особливу увагу акцентовано на впливі глобальних подій на сучасні політичні процеси. У статті аналізується діяльність латиноамериканських держав в боротьбі за перебудову сформованої системи відносин на світовому і регіональному рівнях. міжнародної політики стає "м'яка сила" – комплексний інструментарій вирішення зовнішньополітичних задач з використанням можливостей громадянського суспільства, інформаційно-комунікаційні, гуманітарні та інші альтернативні класичній дипломатії методи і технології. В сучасних умовах "м'яку силу" розглядають у фокусі глобальних соціально-політичних, економічних і культурних процесів. Для вирішення завдань, поставлених у статті, переважно були використані такі наукові методи: загальнонаукові – описовий, герменевтико-політологічний, системний, структурно-функціональний, компаративний, інституційно-порівняльний; загальнологічні – емпіричний, статистичний, прогностичного моделювання та аналізу; спеціальні методи політології. Перевага надавалася методу політико-системного аналізу, за допомогою якого було виявлено спільні та відмінні характеристики базових складових стратегій "м'якої сили", що відображають існуючі політичні, суспільні, інформаційні та інші виклики для міжнародних відносин та глобального розвитку. Для емпіричного дослідження було використано фактологічну базу, яку склали дані експертного опитування українських фахівців-політологів. Праксеологічний та системний методи застосовувались під час аналізу системи відносин в Карибському регіоні за чотирма осями: США – країни Карибського регіону, США – зовнішньорегіональні потуги, а також відносини між карибськими країнами. Також використовувались функціональний та загальноісторичний методи. Методи аналізу і синтезу дозволили дослідити особливості зовнішньої політики США в Карибському регіоні. Задля реалізації цих методів застосовувались такі методологічні прийоми як аналогія, порівняння, узагальнення та екстраполяція. При виявленні ознак інерційності в зовнішній політиці США на глобальному та регіональному рівнях застосовувався діахронічний аналіз. Метод аналізу ситуації (вивчення документів, порівняння тощо) використовувався для дослідження міжнародно-політичних процесів у Карибському регіоні, експлікативні методи (зокрема, контент-аналіз) – для аналізу документів та промов високопосадовців, що в свою чергу допомогло виявити та окреслити тенденції в зовнішній політиці країн регіону.

Ключові слова: зовнішньополітичний курс, політичний процес, глобальні події, світова економічна криза, новий економічний світопорядок, південноамериканська фінансова архітектура, інтеграція, регіональна валюта.

Постановка проблеми. Складовою сучасної міжнародної політики стає "м'яка сила" – комплексний інструментарій вирішення зовнішньополітичних задач з використанням можливостей громадянського суспільства, інформаційно-комунікаційні, гуманітарні та інші альтернативні класичній дипломатії методи і технології. Можна виділити чотири основних засоби трансляції м'якої сили, які використовуються і вимагають високо потенціалу всіх ресурсів держави: зовнішня політика (культурна дипломатія, публічна дипломатія), ЗМІ, інституції, мережеві структури, інтернет, соціальні мережі, релігія.

Міжнародник, американський дипломат і політолог Дж. Най сформулював тезу стосовно сфери міжнародних відносин: "Сила – це здатність змінювати поведінку інших для одержання того, чого ви бажаєте. Для цього є три способи: примус, сплата і привабливість (м'яка сила)" [1, с.9].

Актуальність дослідження. Зовнішньополітична стратегія США щодо Латинської Америки розуміється як діяльність держави, яка спрямована на включення ЛАКБ в процес формування вигідної моделі міжнародних відносин, що включає постановку довгострокових цілей і довгострокового планування з урахуванням співвідношення застосування в просторі і в часі необхідних ресурсів. Оскільки зовнішньополітична стратегія здійснюється стосовно оформлених просторових одиниць, найважливішою її складовою є геостратегічний вимір, пов'язаний з досягненням, підтримкою і збільшенням могутності за рахунок володіння найсприятливішим просторовим положенням (або контролю), за допомогою військових і невоєнних засобів. Виходячи з того, що стратегія належить до поняття військового планування, акцент у поширенні впливу держав на географічні простори поступово змінювався від використання "жорсткої сили" до впливу факторами "м'якої сили": політичному, економічному і культурному впливу. Для забезпечення реалізації зовнішньополітичної стра-

тегії стосовно об'єкта необхідне забезпечення внутрішніх і зовнішніх умов.

Дослідження проблеми науковцями. Джозеф Най (Joseph S. Nye) увів на початку 90-х років поняття "soft power" ("м'яка сила"). Навколо теоретико-концептуального та практико-політичного змісту цього поняття досі тривають дискусії в зарубіжній та у вітчизняній політологічній літературі, активно використовують чинні політики держав ЛАКБ. Термін часто згадується і в українському політичному та політологічному дискурсі. Мова йде про "smart power" ("розумна сила"), яке вперше було запропоновано в доповіді "A Smarter, More Secure America" (2007), прочитаній Дж. Наєм разом з експертом першим заступником держсекретаря США Річардом Арміджем (Richard Armitage) для Центру стратегічних та міжнародних досліджень США (Center for Strategic and International Studies, CSIS) [2, с.5].

Виклад основного матеріалу.

Ефективна м'яка сила – це сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів держави, які дозволяють ефективно використовувати м'яку силу як інструмент впливу в глобальному світі.

Стосовно до "м'якої сили" ми розуміємо формування авторитетних груп для створення інституціональних механізмів впливу, тобто фондів, форумів, неурядових організацій. У сучасному світі держави частіше діють не прямо, а через своїх агентів впливу. Вони формують громадську думку, часто досить агресивну, лобіюють інтереси своїх країн, хоча офіційно це не є їхньою метою.

Зовнішньополітична стратегія США щодо латиноамериканських країн (ЛАКБ) включила в себе комбінацію військових і невоєнних факторів. Військовим аспектом, який сприяє врахуванню в політиці ЛАКБ американських інтересів, стало співробітництво у військово-технічній галузі. Другим ключовим невоєнним фактором, який має зв'язок з першим є економічна модель держави. Третім ключовим елементом американської

зовнішньополітичної стратегії щодо ЛАКБ є вплив на формування еліти, у культурній сфері через систему вищої освіти. Цей вплив дозволяє формувати невелику частку, але впливову частину соціуму, яка підтримує сучасний зовнішньополітичний курс держави, спрямований на тісний союз із США. Четвертим елементом для досягнення американських геостратегічних цілей є моделювання зовнішньополітичного курсу через формування за участю держави військово-політичних блоків.

Інтелектуальна діяльність, яка здійснюється в межах CSIS, яка є однією з структур "фабрик думок" сучасних США концентрується на тому, щоб висвітлити для політичного керівництва держави ключові проблеми розвитку, а також окреслити та запропонувати адекватні рішення глобальних проблем сучасності. Членами CSIS є провідні американські теоретики політичної науки. Так, з квітня 2000 р. цю структуру очолював Дж. Гемрі, що свого часу був заступником міністра оборони США. Серед членів CSIS були З. Бжезинський, Г. Кіссінджер, У. Коен, Дж. Шлезінджер, Р. Джеймс [3, с.7].

Більшість американських політологів позиціонували США як єдину наддержаву, яку не можна за критерієм комплексної могутності співставити з жодною іншою державою. Варто також зауважити, що США були сильнішими як за своїм сукупним потенціалом, так і за окремими його складовими, які в їх функціональному вимірі можна було звести до двох категорій – "hard power" ("жорсткої сили") та "soft power" ("м'якої сили").

В цій ситуації виникли умови для нав'язування волі іншим державам завдяки використанню жорстких економічних, військових важелів впливу. Однак, той дисбаланс, що склався між "жорсткою силою" та "м'якою силою" США, призвів до фактичної кризи американської "м'якої сили". Внаслідок США втратили звичний образ борця за цінності свободи. Разом з тим, одночасно широке розповсюдження американської культури в державах інших культурних ідентичностей ЛАКБ призвело до природного процесу їх конфлікту з місцевими традиціями.

Ресурсами "м'якої сили" є культура та політичні цінності. Дж.Най та Р.Армітідж звертали увагу на зовнішню політику, яка отримує ключове значення для "м'якої сили" в тому випадку, якщо розглядається іншими світовими акторами як легітимна, що має моральний авторитет.

Сутність "розумної влади" полягає, на думку авторів, в можливості забезпечити взаємодоповнююче функціонування різноманітних джерел "м'якої сили", які діють окремо, оскільки безпосередньо не залежать від державної машини і не підпорядковуються їй. Серед таких джерел автори називають приватний бізнес, громадянське суспільство (публічна дипломатія), двосторонні угоди та декларації, взаємодії та консультації з боку багатосторонніх установ, в тому числі й неурядових організацій, щоб адекватно враховувати та узгоджувати різноманітні та багатосторонні інтереси, що співіснують в світі. Дж. Наю та Р. Армітіджу вбачається більш ефективним з економічної точки зору здійснювати фінансування різноманітних міжнародних організацій та установ, ніж витратити величезні кошти на глобальну війну з тероризмом. На їх думку, подібні інвестиції дозволяють залучити до глобальних проектів ряд інших держав, що сприятиме перерозподілу відповідальності за світові проблеми. Це також дозволить США позиціонувати в світовому політичному просторі як актора, що володіє набором перспективних та оптимістичних за своїм змістом ідей відносно того, яким чином вирішувати ці проблеми [4, с.19].

Культура також відіграє важливу роль у світовій політиці, тому що в умовах глобального розуміння її прин-

ципів стало необхідним для організації діалогу між країнами. Розходження в культурі та історичній пам'яті про невіршені конфлікти не дозволяють народам адекватно вирішувати проблеми. Знання культурних особливостей конфліктуючих сторін дає ключ до примирення.

Дослідники погоджуються з тим, що в розпорядженні "жорсткої сили" є сукупність простих механізмів, тому її легше використовувати для досягнення цілей. Проте, "розумна сила" передбачає її використання лише в умовах досягнутого міжнародного консенсусу, тобто за умови підкріплення "м'якою силою". Це необхідно для того, щоб збільшити кількість союзників на світовій арені, а не розширювати коло потенційних супротивників. Коло союзників необхідно поширювати як серед державних, так і серед недержавних акторів.

В контексті міркувань щодо концептуального смислу "розумної сили" автори доповіді фактично приходять до тієї тези, до якої дійшли латиноамериканські дослідники в період напрацювання нової концепції безпеки. Сутність цієї тези полягає в тому, що блокове мислення, характерне для епохи холодної війни та пов'язане з побудовою жорстких коаліцій, в сучасних умовах є застарілим. В сучасних умовах ефективною може бути багатостороння та багаторівнева дипломатія, що передбачає переговори та взаємодію з усіма учасниками міжнародних відносин. Наприклад, глобальні спортивні події можуть розглядатися як позитивне тло для проведення таких переговорів. Навішування ідеологічних ярликів та свідоме конструювання "вісі зла" в контексті "розумної сили" також є неприпустимим, оскільки на практиці лише послаблює "м'яку силу" держави, звужуючи спектр її впливу [5, с.332].

"М'яка сила" США стосовно латиноамериканських держав є складним, багатоконпонентним і різномірним механізмом. Головними конструкціями є досягнення в галузі культури, науки, освіти і спорту, духовні і моральні цінності. Відбувається поступове зростання ролі і значення діяльності різних офіційних і недержавних (часток) представництв в США, діаспори – як важливих суб'єктів і трансляторів "м'якої сили". У цьому контексті окреме місце посідає підготовка громадян ЛАКБ в навчальних закладах. Подальше продовження і розширення цієї практики, безумовно, є досить ефективним методом "м'якого" впливу на латиноамериканський соціум, що сприяє підвищенню кредиту довіри і поліпшення іміджу. Латиноамериканська діаспора має потребу в збереженні культурно-цивілізаційної ідентичності через загрозу її розмивання під натиском процесів глобалізації і пасіонарним підйомом національної самосвідомості латиноамериканського етносу. У цьому плані латиноамериканці мають потребу в "м'якій силі" США, яка має здатність зберегти їхню ідентичність.

Внаслідок цього на початку XXI ст. основною рушійною силою при виробленні зовнішньополітичної стратегії, наприклад, Аргентини знову став прагматичний націоналізм, який у контексті подолання наслідків кризи виявився для урядів (Н.Кіршнера та ін.) визначальним фактором при виборі союзників як у регіоні, так і на світовій арені. При цьому при оцінці перспектив співробітництва латиноамериканських країн ставився досягнення економічних цілей, відкинувши ідеологічні або політичні розуміння. Так, зближення Бразилії, Аргентини з ліворадикальними режимами Венесуели, Болівії і Куби було обумовлено необхідністю подолати наслідки економічної й енергетичної кризи. Крім того, поглиблення співробітництва з цими країнами дозволило латиноамериканським країнам упевнено виступати з ними "єдиним фронтом" на регіональних і міжнародних форумах з найважливіших для регіону питань [6, с.27].

Автори доповіді, обґрунтовуючи стратегічну перспективність "розумної сили" для США, підкреслюють, що за умов можливих економічних труднощів цілий ряд держав, які відповідно до теорії демократичного транзиту, повинні були трансформуватися з диктаторських режимів на демократичні, відмовляться від подальших політичних та економічних реформ в цьому напрямі. Саме тому з цими державами США доведеться вести активний діалог.

Політико-прикладна складова доповіді безпосередньо з концептуального змісту "розумної сили" та відображена в п'яти напрямках, на яких американському уряду необхідно акцентувати політичну увагу та фінансові ресурси. Автори доповіді виокремлюють у своїй праці ці напрями як окремі глави. Перший напрям пов'язаний з посиленням старих політичних міждержавних альянсів та формуванням нових. До нього також входять пошук партнерів та формування міжнародних інституціональних структур. На думку американських вчених, сучасним США не є доцільним сприяння подальшому послабленню існуючих міжнародних інститутів. Чимало з них було створено за активної підтримки США і в них саме США мають вплив. При цьому США не повинні допустити того, щоб ініціатива зі створення нових міжнародних інститутів була перехоплена іншими акторами світової політики. Напрямом є глобальний розвиток, який розглядається як надання гуманітарної, медичної, освітньої, економічної та технологічної підтримки державам "третього світу" самостійно та через міжнародні інститути. Третім напрямом є публічна дипломатія, пов'язана з розширенням гуманітарних обмінів між США та ЛАКБ. Четвертий напрям тематизується американськими вченими як корегування механізмів економічної інтеграції, яка має базуватися на ефективній діяльності міжнародних фінансових установ, орієнтованих на допомогу злидненню державам та заохочення економічного розвитку держав, що активно розвиваються. П'ятий напрям, окреслений як технології та інновації, пов'язаний із забезпеченням глобальної енергетичної безпеки.

Проте в міркуваннях американських політологів відчувається деяка незавершеність. Запропонувавши новий політико-міжнародний концепт, вони пішли шляхом насичення його старим змістом, що витікає з раніше введених понять та політичних реалій сьогодення, а також тих викликів, з якими зіштовхнулося американське лідерство. На нашу думку, вдало віднайдене формулювання, що можна виразити словосполученням "розумна" сила, наводить на глибші міркування щодо його змісту. Складається враження, що у цього поняття може бути додатковий прихований зміст, який має здатність виявити новий, недосліджений пласт джерел та механізмів впливу держави на міжнародній арені, формування її ефективного бренду в політичному просторі. На наш погляд, це дозволило би уникнути розмивання меж поняття "smart power" та його отождолення в окремих випадках з "soft power".

Мова йде про можливість застосування поняття "розумна сила" в контексті якісно нових, перспективних способів впливу в світополітичних стратегіях сучасних держав. На нашу думку, такими напрямами є глобальні спортивні події, вивчення інформаційно-інтелектуального та інноваційного потенціалів сучасної держави. Аналіз цих напрямів в контексті "розумної сили" передбачає вивчення цілеспрямовано сконструйованих в рамках політичної спільноти образів та уявлень явищ міжнародного життя та сучасних політичних процесів. Всі ці феномени, що виступають своєрідними джерелами влади та впливу сучасних держав, відображають різноманітні варіанти впливу на розум та думки завдяки

специфічно відображеного знання, і тому, на нашу думку, доволі близькі за сутністю до "розумної сили".

В якості інструмента "м'якої сили" розглядається спорт в політичних процесах, особливо в контексті smart power, яка органічно входить до складу "розумної сили". Існує низка наукових праць, які розглядають спорт саме як інструмент м'якої сили. Дослідник Бірмінгемського університету Д.Грікс (Jon Grix) та професор кафедри політичних наук та міжнародної політики Кентського університету Донни Лі (Donna Lee) "Soft Power, Sports Mega-events and Emerging States: The Lure of the Politics of Attraction" (2013) опублікували статтю, яка була підготовлена на базі CRP (Center for Rising Powers) при Кембріджському університеті.

Таким чином, масштабні спортивні події є складовою пакету інструментів, що використовуються державами ЛАКБ, які розвиваються, з метою позначити їх м'яку силу в контексті стратегії smart power. Відтак, спорт виступає ідеальною формою реалізації цієї стратегії, адже він характеризується апелюванням до універсальних цінностей та здатністю до "склеювання" розколів в суспільстві, що особливо приваблює потенційних господарів подій, а також глобальну спільноту, і виступає ключовим чинником політики приваблювання (politics of attraction). Така вихідна телеологічна орієнтація спорту та обрана для її реалізації соціальна технологія визначають гуманістичний потенціал спорту, можливість виконувати не тільки соціокультурну функцію, але й комплекс інших, пов'язаних з нею функцій, особливо в політичній сфері.

Сучасні тенденції розвитку цивілізації такі, що значення "м'якої сили" у загальному владному балансі кожної держави зростатиме, тому, що навіть великі і розвинуті держави не можуть дозволити собі вирішувати власні і міжнародні проблеми винятково насильницькими засобами, через взаєзв'язок економік, внаслідок чого застосування деяких форм сучасної зброї, насамперед, ядерної, втрачає зміст, тому що загрожує глобальними катастрофами для всього людства.

В сучасних умовах "м'яку силу" розглядається у фокусі глобальних соціально-політичних, економічних і культурних процесів. Вони формують нову, на відміну від попередніх, систему світової політики, класичні ієрархічні моделі взаємин між політичними акторами поступаються місцем мережевим структурам. У праці Дж. Ная і Р. Когейна – "Влада і взаємозалежність" (Power and Interdependence) підкреслюється, що ключовим поняттям нової концепції стає "комплексна" взаємозалежність, що складається в економічному взаємодіюванні в сфері міжнародної торгівлі під впливом інтернаціоналізації світової економіки. На противагу прихильникам "realpolitik", що ставлять у основу своєї системи національну державу, неоліберали порівнюють "l'État" з міжнародними організаціями, церквами, неурядовими організаціями, транснаціональними корпораціями, революційними рухами [7, с. 18].

Висновки. Таким чином, в епоху глобалізації і посилення геополітичної конкуренції інструментарій "м'якої" сили розглядається дослідниками як важливий ресурс зовнішньополітичної могутності країни, що претендує на роль світового центру або полюсу влади, іншими словами на статус сучасної великої держави.

В сучасних умовах "м'яку силу" розглядають у фокусі глобальних соціально-політичних, економічних і культурних процесів. Вони формують нову систему світової політики, в якій класичні ієрархічні моделі взаємин між політичними акторами поступаються місцем мережевим структурам.

Перспективи подальших досліджень. Важливим є дослідження джерел ефективної "м'якої сили" як стратегії, ідентифікаційну дієвість ідеології і ціннісних орієнтацій, соціальної політики, моделі розвитку, здатність реалізації основної лінії і стратегії розвитку, що об'єднує суспільство, творчу силу нації, культуру і силу впливу в міжнародних відносинах.

Список використаних джерел:

1. Nye J., Jr. Think Again: Soft Power // Foreign Policy, 2006, February 23. p. 9-21.
2. CSIS Commission on Smart Power: a smarter, more secure America [Електронний ресурс] / cochairs, Richard L. Armitage, Joseph S. Nye, Jr. – http://csis.org/files/media/csis/pubs/071106_csissmartpowerreport.pdf

Oleg Tkach, Doctor of Political Sciences, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
Anatoliy Tkach, PhD student
Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, Ukraine

3. Morgenthau H.J. Six Principles of Political Realism / International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues / Edited by R.J. Art, R. Jervis. – NY: Pearson Education, 2005. – P. 11.

4. Леонова О.Г. "Мягкая сила": инструменты и коэффициенты влияния. – Observer, № 3, с. 18-28.

5. Ніколайчук Г. Застосування акторно-мережевої теорії для побудови моделі взаємозв'язку спорту і політики в Україні / Г. Ніколайчук // "Гілея: науковий вісник": Збірник наукових праць. – К., 2015. – Вип. 99. – с. 332-337.

6. Malamud Carlos. La cumbre ALCUE de Madrid y el estado de la relación birregional Europa-América Latina, Análisis del Real Instituto Elcano 98/2010, Madrid. 2010.- p. 121.

7. Nye J. S. (Jnr) The Future of Power / J.S. Nye (Jnr). – New York: Public Affairs, 2011. – 320 p.

Надійшла до редколегії 10.10.17

SMART POWER IN POLICY OF USA IN LAC AS A FACTOR POLITICAL PROCESSES

The constituents of the soft power concept within the realization of the smart power strategy by political actors. The special attention is paid to the influence on modern political processes by the global events. The constituents of the soft power concept within the realization of the smart power strategy by political actors. The special attention is paid to the influence on modern political processes by the global events. In modern terms "soft power" should be considered the focus of global socio-political, economic and cultural processes. They form a new, radically different from the past, the system of world politics, where classical hierarchical model of relations between political actors giving way to networks.. As part of the current international policy becomes "soft power" – complex instruments resolve foreign policy problems using the capabilities of civil society, information and communication, humanitarian and other alternative methods of classical diplomacy and technology. The author analyzed and identified the peculiarities and trends of the Security Dimension of LAC Foreign Policy under the influence of operating conditions of the LAC security environment at national, regional and international levels. The relevance of the topic is determined by the need of comprehensive scientific-practical analysis of the Security Dimension of LAC Foreign Policy because of the fundamental meaning of the term "security". The author used the term "security dimension of foreign policy" to mean the set of objectives, tools and actions, distributed within the system of LAC foreign policy for the purpose of detecting, preventing and neutralizing of security threats. To achieve these purposes the author has set the following tasks: analyzing conceptual and theoretical approaches of the Security Dimension of LAC Foreign Policy; determining the state and factors of transformation of the LAC's security environment; analyzing the U.S. and influences on LAC's security policy; defining the role of the EU's Common Security and Defence Policy for LAC; examining LAC's multilateral security cooperation within the framework and multilateral coalitions. For the first time in the international political science there is a comprehensive research of the Security Dimension of LAC Foreign Policy, the peculiarities of the LAC's security environment as well as the level of dependence of LAC foreign policy strategy on the security issues. It is substantiated and proved that LAC y was transformed from importer to exporter of security. Being a growing geo-economic and security player, it has the status of "reluctant leader" of Europe. LAC foreign policy strategy is characterized by situatedness, emphasis on "soft power" and willingness to take on more responsibility in the international relations, especially in the security sphere due to the growing threats in security environment of country. There is an improvement in theoretical approaches to researching security dimension of the LAC foreign policy and peculiarities of the LAC security policy within international organizations as well as international coalitions. The results of the thesis may have scientific interest and being used in further researches of experts on LAC foreign and security policy, LAC -Ukrainian relations as well as on European and international security. Some provisions of the thesis have applied research interest and can be used by public authorities of LAC in the process of formation of foreign and security policy strategy. Research of the basic "soft power" strategies of the USA and LAC, their cause-effect relations with the practice of the foreign and security policy under conditions of defining international impacts potential and their effectiveness in the international relations. The integral political and systems research of the evolution of the "soft power" concepts in the international relations was conducted. It is pointed to the fact that nowadays the "soft power" strategy is transformed into the "wise power" strategy as the priority factor of the foreign and security policy. The article is based on the theoretical and methodological researches of the scientific problem, the generalization of the foreign and domestic political scientists' points of view and the fact resources such as strategic documents on the issues of the national security and foreign policy of the world's leading political actors, analytical, scientific and research centers' groundwork, official speeches of the US and LAC leaders.

Key words: soft power, smart power, political process, global events, situation, global political space, associated construction, effective source, government.

УДК 321

Ігор Ткаченко, канд. політ. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В статті розглянуті основні проблеми реалізації антикорупційної політики в Україні, що негативно позначаються на належному врядуванні. Зокрема, проаналізовано стратегічні документи у сфері планування державної антикорупційної політики та результати діяльності органів державного управління, що здійснюють формування та реалізацію такої політики. Здійснено аналіз та узагальнено проблеми стратегічного планування та реалізації політики у сфері запобігання та протидії корупції 2014-2017 роках. Визначено причини та умови, які впливають на низьку ефективність новостворених державних інститутів та надано пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: державна антикорупційна політика, стратегічне планування, запобігання і протидія корупції, політичний процес в Україні, політичні інститути, НАЗК, НАБУ.

Постановка проблеми. За останні роки в Україні відбулись кардинальні зміни політичної системи держави та її основних інститутів. В системі державного управління з'являються нові органи, завданням яких є

формування та реалізація державної політики у відповідному напрямку. При цьому, ключовою сферою діяльності держави, до якої прикута увага всього цивілізованого світу є державна антикорупційна політика.

Створивши систему органів та осіб, які формують та реалізують державну антикорупційну політику, законодавством закладено підвалини для якісно нової системи управління антикорупційною сферою. На сьогодні, такі інститути як органи прокуратури, національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції є спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції. Якщо вважати запуск Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів та Державного бюро розслідувань завершеними, фактично маємо цілісну систему органів управління антикорупційною сферою з чітким розподілом повноважень між суб'єктами.

Разом з тим, доводиться констатувати наявність перманентно триваючих конфліктів та непорозуміннь, які існують як всередині системи органів, що формують та реалізують державну антикорупційну політику, так і між основними політичними інститутами держави, громадянським суспільством і міжнародною спільнотою. До сих пір не створено цілісної системи координації діяльності антикорупційних органів, не налагоджено ефективної взаємодії між ними. Дискусійними і безкомпромисними є спори навколо створення антикорупційних судів, що на думку основних донорів України та частини прогресивної громадськості завершить формування ефективної моделі запобігання та протидії корупції в Україні. Наслідком суперечностей між новоствореними антикорупційними органами, політичними інститутами та громадянським суспільством є відсутність стратегічного планування та системного бачення пріоритетів та цілей державної антикорупційної політики. Вказані проблеми помножені на відсутність політичної волі як основної рушійної сили реформ, у свою чергу, негативно позначаються на результатах роботи всієї системи державних органів, що формують та реалізують державну антикорупційну політику.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням різних аспектів державної антикорупційної політики в Україні в останні роки присвячена низка робіт та виступів таких вітчизняних дослідників, як: Т.Брус, І.Беззуб, І. Бойко, В. Ковальов, О. Куц, В. Нестерович, О. Марін, В. Попович, В. Суценко, М. Хавронюк, а також закордонних громадських діячів, політиків та експертів: А. Ослунда, М. Йованович, Х. Мінгареллі, К.Ланчінська. Окрему увагу проблемам формування та імплементації державної антикорупційної політики приділяють представники громадянського суспільства в Україні: О. Дрік, Д. Каленюк, А. Марчук, О. Лемєнов, Р. Сіверс, О. Жернаков, Я. Юрчишин та інші.

Постановка завдання. Метою даної статті є здійснення аналізу та узагальнення основних проблем стратегічного планування та реалізації державної антикорупційної політики у 2014-2017 роках як складової політичного процесу на сучасному етапі розвитку політичної системи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прогресивні перетворення, що нині відбуваються в Українській державі, супроводжуються складними реформами політичних, економічних і правових відносин. Однією з найважливіших складових цього процесу є реалізація антикорупційної реформи.

Незважаючи на певний прогрес, протягом останніх років антикорупційна реформа залишається одним з ключових завдань влади в Україні. У цьому напрямі

вже здійснено низку важливих законодавчих і практичних кроків та продовжується впровадження системуютьоворюючих заходів.

У період до 2014 року (коли було ухвалено антикорупційне законодавство) основною дієвою особою у сфері запобігання та боротьби з корупцією формально був Президент України, який брав на себе стратегічне планування пріоритетів в цій сфері. Так, 10 квітня 1997 року Президентом України затверджено "Національну програму боротьби з корупцією" [1]; 24 квітня 1998 року – "Концепцію боротьби з корупцією на 1998 – 2005 роки" [2]; 11 вересня 2006 року – "Концепцію подолання корупції в Україні "На шляху до доброчесності" [3]; 21 жовтня 2011 року – "Національну антикорупційну стратегію на 2011 – 2015 роки" [4].

На рівні виконавчої влади, з метою втілення в життя зазначених стратегічних документів, Уряд приймав власні рішення. Йдеться про "Державну програму щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки" [5], а також низку планів, спрямованих на боротьбу з корупцією на відповідний рік.

Починаючи з 2014 року в Україні створено відносно розгалужену правову та законодавчу базу, яка дозволяє здійснювати більш ефективне стратегічне планування, реалізацію і контроль за впровадженням державної антикорупційної політики. При цьому, законодавством забезпечено розмежування функцій і повноважень кожної з гілок влади та передбачено утворення центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом – Національного агентства з питань запобігання корупції.

Так, 2 липня 2014 року Урядом затверджено *План першочергових заходів з подолання корупції* [6], який передував схваленню Верховною Радою України *Закону України "Про запобігання корупції"* [7].

Наслідком виконання вказаного Плану стало схвалення Парламентом Антикорупційної стратегії на 2014 – 2017 року у формі Закону [8].

Антикорупційна стратегія на 2014 – 2017 роки визначила систему завдань і заходів щодо зменшення рівня корупції. Насамперед, мова йде про створення системи доброчесної та професійної публічної служби відповідно до міжнародних стандартів та кращого світового досвіду; усунення ризиків корупції та впровадження прозорої системи проведення державних закупівель; подолання корупції у судовій системі та органах кримінальної юстиції; усунення корупційних передумов ведення бізнесу, формування бізнес-клімату, сприятливого для відмови від корупційних практик та нетолерантного ставлення бізнесу до корупції тощо.

Вперше в історії України стратегічний документ у сфері запобігання корупції було прийнято на рівні Закону, що мало б забезпечити більш високу якість його реалізації. Крім того, згідно з вимогами Закону України "Про запобігання корупції" Кабінетом Міністрів України затверджено Державну програму щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015 – 2017 роки [9].

Для підтримки антикорупційної реформи в жовтні 2014 року Президентом України було створено Національну раду з питань антикорупційної політики. Завданням цього консультативно-дорадчого органу мало стати внесення пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії, здійснення моніторингу та аналізу ефективності її реалізації, внесення Главі держави пропозицій щодо поліпшення взаємодії органів, відповідальних за імплементацію

стратегії; участь у підготовці для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України законопроектів у сфері запобігання та протидії корупції.

Не ставлячи під сумнів ефективність здійснених заходів можна стверджувати, що протягом останніх років мав відбутися принциповий перерозподіл "ролей" різних суб'єктів державної влади у формуванні та реалізації антикорупційної політики. Ключовим носієм політичної волі у сфері запобігання корупції мав стати Парламент, оскільки згідно з нормами статті 18 Закону України "Про запобігання корупції" виключним повноваженням Парламенту є визначення засад антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія), що розробляється Національним агентством з питань запобігання корупції на основі аналізу ситуації щодо корупції, а також результатів виконання попередньої антикорупційної стратегії.

Незважаючи достатньо прогресивний механізм політичної участі, закладений у вітчизняному законодавстві на основі кращих міжнародних практик і стандартів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Ради Європи, на сьогодні в Україні проводяться існують серйозні проблеми з організацією та здійсненням ефективного стратегічного планування державної антикорупційної політики. Нажаль, створення законодавчої бази поки що не сприяло підвищенню ефективності управління антикорупційною сферою протягом 2014-2017 років.

Реалізація першої в історії незалежної України Антикорупційної стратегії до 2017 року мала на меті знизити рівень корупції в Україні, підвищити рівень довіри населення до влади, що у свою чергу, сприяло б збільшенню іноземних інвестицій.

Разом з тим, аналіз практики виконання Державної програми щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015 – 2017 роки свідчить про низький рівень досягнення запланованих результатів, а отже і їх формальність. Значна кількість заходів програми була закріплена за Національним агентством з питань запобігання корупції, яке почало функціонувати лише через півтора роки після затвердження самої програми.

Антикорупційна стратегія на 2014-2017 роки не базувалася на фундаментальному аналізі попередніх зусиль у сфері запобігання корупції, а тому її окремі пріоритети ґрунтувалися на суб'єктивному підході розробників. Не було також забезпечено ґрунтовного аналізу помилок та ризиків, які заважали імplementації стратегічних документів у попередні роки.

Антикорупційна стратегія як державний документ планування була покликана визначати довготермінові перспективи розвитку, натомість, її виконання звелося до вирішення поточних організаційних та технічних проблем. До того ж, законодавство не обмежує період дії антикорупційної стратегії трьома роками, а тому цілком логічно, що цілі сталого розвитку не можуть бути досягнуті в рамках короткотермінового планування і потребують перегляду при підготовці нової стратегії.

У зв'язку з вказаними недоліками, вже у перший рік реалізації державної програми, виникла практична необхідність у коригуванні та актуалізації строків виконання низки завдань, індикаторів їх ефективності та переліку органів, відповідальних за впровадження програми. Так, у 2015 році до Державної програми були внесені зміни, які стосувалися створення Міністерством юстиції України Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та його по-

дальшої передачі до Національного агентства з питань запобігання корупції [10].

Слід зазначити, що система Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, була запущена в авральному режимі 1 вересня 2016 року. З цього ж часу його власником є Національне агентство з питань запобігання корупції, яке офіційно розпочало свою роботу за два тижні до цього. Станом на початок 2018 року агентство так і не завершило роботу із запровадження автоматичної перевірки декларацій. На сьогодні в Реєстрі знаходиться більше 1,2 млн щорічних декларацій, а загальна кількість документів інших типів наближається до 2 –х млн.

Як зазначається в альтернативному звіті щодо стану виконання антикорупційних заходів, передбачених Державною програмою щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015-2017 роки, підготовленому Центром політико-правових реформ, з 27 завдань, визначених у Державній програмі, виконано повністю або частково менше 50%. За такими напрямками як: удосконалення обліку фізичних та юридичних осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення, імplementація стратегії подолання корупції у приватному секторі, посилення спроможності протидіяти корупції на державних підприємствах, зміна суспільних уявлень про корупцію, завдання виконанні з великим запізненням або не виконанні взагалі [11].

Можна погодитись з думкою В. Бруса та В. Ковальова про те, що для докорінних змін в антикорупційній політиці пріоритетними цілями мають стати: запровадження дієвого принципу незалежності в роботі антикорупційних органів та унеможливлення їх політичної залежності; законодавче закріплення проведення поліграфічного дослідження при проходженні конкурсу на посади державної служби категорії "А", що унеможливить зайняття відповідальної посади людиною, що колись вчиняла або має схильність вчинити протиправні дії; забезпечити покарання для посадовців, що вчинили корупційний злочин, з неможливістю подальшого зайняття посади державного службовця [12].

Як зазначається в розробленому Національним агентством з питань запобігання корупції проекті Закону України "Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2018-2020 роки", реалізація завдань попередньої стратегії до 2017 року не завершена в повному обсязі, оскільки переважна частина передбачених в ній заходів має недостатній рівень реалізації [13].

Розробники проекту справедливо відмічають, що причинами невиконання заходів, визначених Антикорупційною стратегією, є тривале становлення нових антикорупційних інститутів, недоліки чинного законодавства з питань запобігання корупції і його застосування, відсутність стійкого несприйняття корупції в суспільстві, відсутність належного механізму моніторингу і оцінки виконання Антикорупційної стратегії та високий рівень толерантності суспільства до корупції, недостатній рівень прозорості діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

Результати дослідження стану корупції в Україні, проведеного Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) в 2017 році за методикою стандартного опитування засвідчили сприйняття корупції населенням і представниками бізнес-середовища на рівні відповідно 3,98 і 3,47 балів з п'яти. При цьому у 40% до-

рослого населення України корупційний досвід відсутній. Найбільш корумпованими населення вважає, сфери охорони здоров'я, освіти, контакти з органами державної влади та місцевого самоврядування і надання судових послуг. Для бізнесу такими сферами є надання послуг енергетичними компаніями, контакти з органами державної влади та місцевого самоврядування, публічних закупівель і надання судових послуг. 34% опитаних підприємців відмовились відповідати щодо їх корупційного досвіду у відносинах з правоохоронними органами [14].

Слід зазначити, що в запропонованому Національним агентством з питань запобігання корупції проєкті Антикоруційної стратегії на 2018-2020 роки завдання структуровані за відповідними пріоритетами, кожен з яких має окрему мету та визначені заходи.

Виходячи зі змісту проєкту, стратегічними проблемами, які потребують вирішення є:

формування та реалізація державної антикорупційної політики (завершення процесу створення необхідної законодавчої основи для вироблення і реалізації ефективної державної антикорупційної політики на основі імплементації міжнародних стандартів; завершення формування ефективної системи органів по боротьбі з корупцією; чітке розмежування повноважень між ними);

запобігання корупції (у представницьких органах влади, у діяльності органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, у судовій системі, в органах кримінальної юстиції, в органах прокуратури, в державних і комунальних підприємствах, у приватному секторі);

невідворотність покарання за корупцію (посилення системи виявлення та розслідування корупційних злочинів і пов'язаних з корупцією правопорушень, конфіскації майна, яке було предметом або доходом від злочинної діяльності, повернення конфіскованих доходів, здобутих злочинним шляхом із-за кордону, забезпечення невідворотності притягнення до відповідальності осіб, що вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення);

формування негативного ставлення до корупції (шляхом проведення органами державної влади інформаційних кампаній).

В результаті аналізу представленої Національним агентством з питань запобігання корупції проєкту нового стратегічного документу, можна зробити висновки про наявність у ньому суттєвих недоліків, серед яких, насамперед, виділяються наступні:

відсутність детального огляду загального контексту формування та реалізації державної антикорупційної політики як окремої сфери діяльності держави та внеску кожного з інститутів влади у досягнення загального позитивного результату;

не визначеність джерел та ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей (мети) Стратегії, а також вимірюваних індикаторів, які будуть використані для аналізу стану імплементації завдань за кожним з пріоритетних напрямків;

не визначеність кінцевих споживачів та їх потреб, що не дозволяє побудувати на основі Стратегії ефективну програму з її реалізації та визначити показники продуктивності (KPI);

не чіткість суб'єктно-об'єктного складу та ієрархії виконавців, що негативно позначилося на обґрунтуванні стратегічних пріоритетів державної антикорупційної політики в тексті документу, а також призведе до низького рівня імплементації завдань (мети) за кожним з напрямків;

відсутність визначених реальних та потенційних ризиків, які можуть негативно вплинути на досягнення стратегічних цілей за кожним з чотирьох напрямків реалізації завдань.

Висновки. Відсутність широкого суспільного дискурсу щодо нової антикорупційної стратегії за участю громадськості та експертного середовища призводить до витіснення питань державної антикорупційної політики на другий план у політичному процесі. Незважаючи на сучасну правову базу у сфері формування та координації державної антикорупційної політики, 2018 рік почався без затвердженої Антикоруційної стратегії на період з 2018 року. При цьому, подальше відкладення обговорення та ухвалення цього стратегічного документу негативно позначиться на плануванні та імплементації подальших антикорупційних реформ.

Проведений аналіз стану державної антикорупційної політики в Україні дозволяє стверджувати, що на сьогоднішній день в Україні поки що не забезпечено застосування ефективних механізмів її планування, координації, імплементації та контролю попри наявність достатньої законодавчої бази розгалуженої системи державних інститутів.

Із урахуванням виявлених під час виконання чинної Антикоруційної стратегії недоліків, учасники системи державної антикорупційної політики повинні звернути увагу на необхідність забезпечення належної координації підготовки нової редакції Антикоруційної стратегії, яка повинна була набути чинності з 01 січня 2018 року.

Цілком очевидно, що слід переглянути період, на який розробляється Антикоруційна стратегія з метою його збільшення як мінімум до п'яти років, що надасть можливість організувати більш якісне та ефективне коротко- та середньострокове планування конкретних антикорупційних заходів, а також налагодити систему контролю за їх виконанням.

Дії України на міжнародному рівні щодо взяття нових та виконання вже існуючих зобов'язань у сфері антикорупційної політики потребують ґрунтовного аналізу, ефективної координації та контролю. Насамперед, мова йде про діяльність делегації України для участі в роботі Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO), координатора України з реалізації Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією Антикоруційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) тощо.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України "Про Національну програму боротьби з корупцією" від 10 квітня 1997 року №319/97 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/319/97>
2. Указ Президента України "Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998-2005 роки" від 24 квітня 1998 року №367/98 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/367/98>
3. Указ Президента України "Про Концепцію подолання корупції в Україні "На шляху до доброчесності" від 11 вересня 2006 року N 742/2006 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742/2006>
4. Указ Президента України "Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки" – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>
5. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки" від 28 листопада 2011 р. № 1240 – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1240-2011-%D0%BF>
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження плану першочергових заходів з подолання корупції від 2 липня 2014 р. № 647-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/647-2014-%D1%80>
7. Закон України "Про запобігання корупції" від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (з наступними змінами). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

8. Закон України "Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки" від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII (з наступними змінами). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>

9. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки" від 29 квітня 2015 р. № 265. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>

10. Постанова Кабінету Міністрів України Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/625-2015-%D0%BF>

11. Протидія корупції / Альтернативний звіт// ЦППР. – [Електронний ресурс]. – http://pravo.org.ua/ua/news/combating_corruption/alternative_report/

12. В. Брус, В. Ковальов "Проблеми реалізації антикорупційної політики в Україні". – / В. Брус, В. Ковальов // Державне управління:

удосконалення та розвиток. – 2016. – Вип. 3. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=954>

13. Проект Закону України "Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2018-2020 роки". – режим доступу. – <https://nazk.gov.ua/proekt-zakonu-ukrayiny-pro-zasady-derzhavnoyi-antikorupciynoyi-polityky-v-ukrayini-antikorupciyna>

14. Результати соціологічного дослідження щодо рівня корупції в Україні, проведеного за методикою НАЗК. – Режим доступу. – <https://nazk.gov.ua/news/rezultaty-sociologichnogo-doslidzhennya-shchodo-rivnya-korupciyi-v-ukrayini-provedenogo-za>

Надійшла до редколегії 12.10.17

Ihor Tkachenko, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PROBLEMATIC ISSUES OF FORMATION AND IMPLEMENTATION STATE ANTI-CORRUPTION POLICY AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE

The Article is dedicated to the key problems which affect implementation of the state anti-corruption policy in Ukraine and good-governance. Within implementation by the public bodies in 2014-2017 the Author analyses basic strategic documents in the sphere of planning of the state anti-corruption policy. The main problems of strategic planning and implementation of the state anti-corruption policy are defined and universalized for the future public policy purposes. There reasons and circumstances of law effectiveness of the new anti-corruption institutions are identified by the Author and given proposals how to avoid them.

Keywords: state anti-corruption policy, strategic planning and good-governance, prevention and fighting corruption, political process in Ukraine, political institutions in Ukraine, National agency on corruption prevention (NACP), National anti-corruption bureau (NABU)

ДИСКУСІЯ / DISCUSSION

Dariusz Miszewski, PhD
The War Studies University, Warsaw

**PRESIDENT OF THE CZECH REPUBLIC MILOŠ ZEMAN –
RUSSIAN AGENT OF INFLUENCE
IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT?**

In November 2013 a social rebellion (EuroMajdan, Euro-Revolution, Revolution of 2013, the dignity revolution, Ukrainian spring) was held against President Viktor Yanukovich in Ukraine, after he had refused to sign an association agreement with the European Union (EU) during the 3rd Eastern Partnership Summit in Vilnius. Earlier Russia had threatened him to close its market for Ukrainian goods and raise prices of Russian energy raw materials for Ukraine. After an unsuccessful attempt of the Ukrainian authorities to resolve the social conflict by force, the EU and Russian diplomacy helped to reach the agreement between the opposition and President Yanukovich on 21 February. However, he did not intend to respect the agreement and went to Russia, where he announced his return to power. On 22 February 2014 the Supreme Council of Ukraine deprived him of the office. On 23 February the chair of the Supreme Council and acting president Oleksander Turczynow announced new presidential elections and Ukraine's readiness to conclude an association agreement with the EU and build good relations with Russia. On 23 February the new Ukrainian authorities canceled the language act that granted significant privileges to national minorities in their densely populated settlements.

The events in Ukraine were used by Russia to intervene in its internal affairs. On the pretext of protecting the Russian-speaking population and the autonomy of Crimea Russia annexed it in 2014 (Nationality, 2001)¹. The Tatars of Crimea opposed against the Russian occupation. They reminded the world that Crimea had become Russian because of ethnic cleansing under Stalin (Novinky.cz 400440, 2016; Novinky.cz 394863, 2016). Russian authorities and mass media started anti-Ukrainian propaganda about the governments of nationalists and fascists in Kiev. The chairman of the Foreign Affairs Committee of the Russian Duma, Alexei Pushkov, described it as "Bandera's democracy" (Novinky.cz 328707, 2014). Russian Foreign Minister Sergei Lavrov spoke about a threat to the Russian, Hungarian and Czech minorities from the Ukrainian nationalists (Novinky.cz 335526, 2014). The Russian media began to recall the historical and ethnic diversity of Ukraine's border regions, which used to belong to Poland, Czechoslovakia, Hungary and Romania. They proclaimed that the national minorities who lived there were afraid of the outbreak of Ukrainian nationalism. They said that during World War 1 and World War 2 Ukrainian nationalists had cooperated with the Germans and together they had murdered Jews, Poles and Russians. They claimed that Hungary, Romania, Bulgaria and Greece protested against the nationalist politics of Kiev (Novinky.cz 328678, 2014; Novinky.cz 367331, 2015). The Russian Duma and media called on President Vladimir Putin to force Kiev to comply with the Council of Europe's decisions towards national minorities and human

¹ Census (2001) – Autonomous Republic of Crimea: Russians 1.18 mln (58.3%), Ukrainians 492.2 thousand (24.3%), Crimean Tatars 243.4 thousand (12%), Belarusians 29.2 thousand (1.4%), other Tatars 11 thousand (0.5%), Armenians 8.7 thousand (0.4%), Jews 4.5 thousand (0.2%), Poles 3.8 thousand (0.2%), Moldovans 3.7 thousand (0.2%), Azers 3.7 thousand (0.2%).

rights. They wanted the Ukrainian authorities to cease their anti-Russian policy when they did not condemn the destruction of Russian and Soviet monuments in Ukraine and glorified Ukrainian nationalists (Novinky.cz 328707, 2014). Russia believed that the best protection of the rights of national minorities in Ukraine would be the transformation of Ukraine into a federal state (Novinky.cz 372404, 2015; Novinky.cz 372625, 2015). The leader of Russia's Liberal-Democratic Party Vladimir Zhirinovskiy threatened Ukraine with the partition of its lands by Russia, Poland, Hungary and Romania if it rejected the postulate (Novinky.cz 331281, 2014). He also warned the western neighbours of Ukraine and the Baltic states that their support for the nationalist-fascist authorities in Kiev could result in Russian military intervention (Novinky.cz 344883, 2014). Russia's strategic goal was to stop Ukraine from integrating with the EU and NATO (TVN24 490099, 2014; TVN24 490269, 2014).

The Czech government recognized the new government in Kiev, and regarded the removal of Yanukovich from power as constitutional. They recognized Russia's annexation of Crimea as a violation of international law and aggression against a sovereign state (Novinky.cz 328931, 2014). In their opinion the referendum of the Crimean Russians served Russia to legalize its aggression. The Czech government recalled that under the Budapest 1994 memorandum, Russia, the United States and Great Britain pledged to respect Ukraine's sovereignty and territorial integrity. (Novinky.cz 329122, 2014). The Czech authorities were of the opinion that Russia supported military separatists in Donbas (Novinky.cz 335767, 2014). They supported NATO's financial and advisory assistance to the Ukrainian army in order to reform it, but excluded any military assistance (Novinky.cz 346856, 2014). Social Democratic Prime Minister Bohuslav Sobotka emphasized that after the experience of Munich (1938) and the intervention of the Warsaw Pact (1968) the Czech Republic could not accept any unilateral actions of powers that violated territorial integrity and sovereignty of neighbouring states. He was of the opinion that the Kosovo precedent had no connection with the Crimean case, because of Transnistria, Abkhazia and South Ossetia (Martinek, Rovenský, 2014).

The Czech government was constitutionally responsible for the Czech foreign policy (Gudlewicz, 2002: 90-93; Antoszewski, 2005: 19-22). However, Miloš Zeman², elected in the first direct presidential election in 2013, did not intend to limit himself to courtesy representation of the state. At the beginning of 2014 he opted for NATO troops entering Ukraine in order to deter Russia if it wanted to

² Born in 1944, graduated from the Prague School of Economics, member of the Communist Party of Czechoslovakia (1968-1970). During the Velvet Revolution in 1989 in the Civic Forum, in 1990 in the Federal Assembly, from 1992 in the Czech Social Democratic Party, its chairman from 1993, from 1996 chairman of the Chamber of Deputies, prime minister (1998-2002), in 2003 he lost the presidential election, in 2007 he joined the Social Democratic Party, in 2009 he founded the Party of Civic Rights-Zeman's people, in 2010 his party did not enter the parliament, president (2013-2018), he announced his candidacy for the second term.

annex its territory. He was afraid of an open war between Russia and Ukraine as it could lead to the isolation of Russia by the United States and the EU. This would have a negative impact on the political and economic situation of the Czech Republic, for which Russia was an important economic partner. In protest against Russia's involvement in the activities of the separatists in Donbas, the president, the prime minister and the chairmen of both parliamentary chambers did not participate in the banquet celebrating the Victory Day at the Russian Embassy in Prague on 9 May 2014. It was an annual tradition for the representatives of the Czech authorities to participate in it (Lang, 2014a; Novinky.cz 335637, 2014). The banquet was attended by former President Václav Klaus, the vice chairman of the Chamber of Deputies and the leader of the Czech Communist Party Vojtěch Filip and several Communist and Social Democrat deputies, former Prime Minister Jiří Rusnok and a few former ministers in Zeman's government between 1998-2002. (Danda, 2014; Novinky.cz 335767). It was Zeman's last anti-Russian protest.

After the "peaceful" annexation of Crimea by Russia in March 2014, Zeman claimed that Crimea was lost for Ukraine. For historical and ethnic reasons no one intended to take it back from Russia by force. Crimea was to belong to Russia because Russia had lost it in 1954 by the ill-considered decision of then-USSR leader Nikita Khrushchev (Novinky.cz 329106, 2014). Zeman believed that the separatist actions of the Autonomous Republic of Crimea were indirectly affected by the West's recognition of Kosovo's independence (2008). He argued that the only solution to the problems in Ukraine was its federalisation (Novinky.cz 329628, 2014). He emphasized that the West had to respect the interests of Russia in Ukraine, Moldova and the Caucasus. Zeman opposed economic sanctions against Russia, which would be as ineffective as they were against Cuba (Novinky.cz 333209, 2014).

President Zeman became involved in the Russian propaganda on national relations in Ukraine. In March 2014 the representatives of the Czech minority in Volhynia asked Zeman to help them in repatriation to their home country. The president exerted pressure on the government to bring all those willing to come to the country as soon as possible. In the second half of 2014 the requests from the Czechs in Volhynia intensified due to the anti-terrorist action of the Ukrainian troops in Donbas. They were afraid of the Russian-Ukrainian war and military recruitment. The Czech government did not see a reason for a quick repatriation, because the Czech minority was not harmed. They did not want to take extraordinary actions that would fit into the anti-Ukrainian policy of Russia (Novinky.cz 330671, 2014; Novinky.cz 347469, 2014; Novinky.cz 349368, 2014). On Facebook Zeman wrote that he did not want to talk to any Ukrainian for whom Stepan Bandera was a national hero (Zeman, 2015). He described the processions of Ukrainian nationalist parties the All-Ukrainian Union "Freedom" and the Right Sector with a portrait of Stepan Bandera (he compared him to Reinhardt Heydrich) as Nazi. He claimed that the demonstrators raised the slogans of death to Poles, Jews and communists. His anti-Ukrainian speeches were widely cited by the Russian press and praised by the chairman of the Foreign Affairs Committee of the Duma Pushkov. In the Czech Republic the public demanded from Zeman to disclose sources of information on the internal situation in Ukraine (Švec, 2015a).

During the Ukrainian presidential campaign in May 2014 Zeman opted for electing a Ukrainian president who would end the civil war and prevent a conflict with Russia. He expected that the military option would be rejected and

the domestic crisis as well as the crisis in relations with Russia would be resolved politically. He believed that Julia Timoshenko could not guarantee it (Novinky.cz 337049, 2014). After the election of Petr Poroshenko Zeman advised him to run peace talks with all sides of the conflict in Ukraine in consultation with Russia. He offered a Czech mediation mission. He criticized the EU that, instead of the EU diplomacy, individual EU states or the Weimar Triangle states negotiated with Russia about Ukraine (Novinky.cz 340040, 2014).

Zeman publicly claimed after Russian propaganda that the conflict in Ukraine was a civil war. He did not exclude Russia's support for the separatists in Donbas. He claimed there was no evidence of Russia's soldiers being there. The Czech president argued that if in 1968 the Soviet army had 150,000 soldiers during the invasion in Czechoslovakia, then in Ukraine it would have to be even bigger. At that time, Prime Minister Bohuslav Sobotka and Minister of Defense Martin Stropnický reported that at least 5,000 Russian soldiers were fighting in Donbas. Zeman called on the Ukrainian authorities to end the internal conflict in a peaceful way. Otherwise he predicted the Ukrainian-Russian war, the destabilization of Ukraine strongly linked to the Russian economy and the long-lasting crisis between Russia and the West. He was convinced that cooperation with Russia was necessary to fight the Islamic State in Syria and Iraq and to fight international terrorism (Novinky.cz 346926, 2014). At the same time, in public speeches he consistently opposed economic sanctions against Russia. In an interview for the Russian ITAR-TASS in June 2014 Zeman stated that he could see no reasons for the political and economic isolation of Russia by the United States and the EU. He opted for intensified economic, investment and tourism cooperation between the Czech Republic and Russia. He called on the EU to abolish visas for Russian citizens and called Russia to increase its investment in the Czech Republic (Novinky.cz 339928, 2014). He blamed the separatists for firing a Malaysian aircraft in August 2014 over eastern Ukraine, so that the West would not accuse Russia of it, which would result in its international isolation. He was of the opinion that the EU openness to political, economic and tourism contacts would be conducive to an agreement with Russia (Novinky.cz 342872, 2014). On the 100th anniversary of the outbreak of World War 1 Zeman urged NATO, the EU and Russia to jointly resolve the conflict in Ukraine (Novinky.cz 340237, 2014).

At the end of September 2014 Zeman took part in a four-day conference "Dialogue of Civilization" organized in Rhodes by the president of Russian Railway Vladimir Jakunin, a close associate of Putin. In his speech Zeman argued that all sanctions against Russia should be abolished because of the situation in Ukraine. He referred to the example of Cuba, where despite forty years of sanctions, Fidel Castro's regime did not fall. He reckoned that the civil war in Ukraine was a local crisis. For Europe a much important problem was the war on terrorism in which Russia was the ally of the West. He stated that without the West's cooperation with Russia, Ukraine could end up as a fallen state like Somalia, Libya, Syria, Iraq, Central African Republic, Afghanistan, which were the breeding ground for global terrorism (Novinky.cz 348872, 2014). He supported Russia's intervention in Syria, which could unite Russia with the West in the war against the Islamic State ("The New York Times", 2017). In an interview for "Bild" Zeman argued that the unity of the United States, the EU, Russia and China in the fight against global terrorism was more important than the local crisis in Ukraine. Western powers must not let the Cold War with Russia return as it would be

a threat to global peace (Novinky.cz 353858, 2014). At the Asia-Europe Summit (ASEM) in October 2014 in Milan, an informal meeting between Zeman and Lavrov was held, and the main topic of their conversation was Ukraine (Novinky.cz 350784, 2014).

During a press conference at the NATO summit in Newport, UK (4-5 September 2014), Swedish Foreign Minister Carl Bildt publicly asked Zeman, who demanded evidence from NATO and EU on Russia's military involvement in Ukraine, whether the Czech Republic had any special services, and if so, he should ask them (Novinky.cz 346856, 2014). The Czech intelligence had evidence of the presence of Russian troops in Ukraine (Novinky.cz 349559, 2014). Czech Ambassador in Kiev Ivan Počuch reported that Russia supported the separatists in Donbas politically, propagandistically, financially and militarily. Putin treated the EU and NATO as geopolitical rivals (Novinky.cz 346259, 2014).

At the Leipzig meeting in October 2014, where the Presidents of Germany, the Czech Republic, Slovakia, Poland and Hungary commemorated the 25th anniversary of anti-communist demonstrations in the former GDR, once again Zeman claimed that there was a civil war in Ukraine. He stated that the involvement of Germany, Italy, the USSR and France in the Spanish Civil War (1936-1939) was not recognized as their invasion of Spain. His view was absolutely different from the positions of the other presidents and former US Secretary of State James Baker (Novinky.cz 350071, 2014).

On the 25th anniversary of the Velvet Revolution on November 17, 2014, a demonstration against the pro-Soviet policy of Zeman was held in Prague when he opposed calling Putin's regime "Brezhnev regime". He refused to describe the 2013 revolution in Ukraine as libertarian and democratic or compare it to the 1989 revolution in Czechoslovakia. He even stated that the then nationalist and anti-democratic demonstrations of the Ukrainian nationalists had led to the outbreak of the civil war. The Ukrainian Foreign Ministry handed the Czech ambassador in Kiev a protest note on the anti-Ukrainian statements of the Czech president. The Ukrainian press wrote sarcastically that just in case he should book an air ticket to Rostov on Don. The Russian press praised him for an accurate assessment of the Ukrainian crisis as a civil war (Novinky.cz 353840, 2014; Novinky.cz 354078, 2014).

In an interview for the Czech newspaper *Právo* in January 2015 Zeman stated that Ukrainian Prime Minister Arseniy Yatsenyuk was "the prime minister of the war". He contrasted him with the peaceful policy of President Poroshenko. In his view, Yatsenyuk was not seeking a peaceful solution to the internal crisis and was seeking a confrontation with Russia. He repeated that the removal of President Yanukovich was unlawful (Novinky.cz 357720, 2015). The Ukrainian authorities were outraged with his words. In response to the protest of the Ukrainian Embassy in Prague the Czech Ministry of Foreign Affairs stated that the Czech foreign policy was led by the government, not the president. On the other hand, the Russian mass media praised Zeman for his independence of views on Ukraine (Švec, 2015b).

When the West demonstratively refused to take part in the Russian celebrations of the 70th anniversary of the victory over Germany in Moscow, Zeman did not intend to succumb to internal and international criticism of his pro-Russian policy (Novinky.cz 357660, 2015; Novinky.cz 351883, 2014). Zeman's visit in Moscow was criticized by the American ambassador in the Czech Republic, Andrew Schapiro, for breaking the West's unity against the aggressor. The Czech president considered this to be an

interference with the internal affairs of the host country and violation of the Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961). He announced that he would not see the ambassador anymore (Novinky.cz 367635, 2015). Undaunted by criticism Zeman argued that Russia was not a threat to any EU or NATO state, because it might lead to a war. In his opinion Russia did not intend to annex Eastern Ukraine because it would not be economically profitable. Before leaving for Moscow in an interview for ITAR-TASS he said that Prime Minister Yatsenyuk hampered the peaceful policy of President Poroshenko. He claimed again that the EU sanctions had been harmful not only for Russia. He opted for the abolition of the sanctions and for the abolition of the EU visas for Russian citizens (Vilček, 2014). He announced that in twenty years Russia would become a member of the EU (Novinky.cz 368679, 2016). Against the position of the government and opposition parties, Zeman went to Moscow, where the EU states were represented by the President of Cyprus and Prime Minister of Slovakia Robert Fico. In Moscow Zeman emphasized the need for the cooperation between the West and Russia in the fight against international terrorism, which was more important than the local crisis in Ukraine (Novinky.cz 368703, 2015; "The Wall Street Journal", 2015). In a conversation with Zeman on 9 May 2015 Putin praised him for his independent view of the relations between the West and Russia. He regarded Zeman to be a politician that brought together the two sides of the dispute. The Czech president sought to increase the economic cooperation between the Czech Republic and Russia. As for Ukraine, the two presidents opted for the implementation of Minsk peace agreements (Novinky.cz 369089, 2015; Wilk et al., 2016). Zeman thought that after the fighting in Donbas had ended, the sanctions should be abolished before the end of 2015 (Novinky.cz 369099, 2015).

The right-wing opposition (TOP 09 and ODS) believed that the Czech Republic was obliged to condemn the aggression of a stronger state against the weaker and defend international law, democracy and freedom in international relations. The EU sanctions did not serve the Czech economy, but it was impossible not to react to the aggression of Russia (Novinky.cz 246485, 2014). After President Zeman's visits to Rhodes and Moscow, the opposition demanded that the government should prevent him from pursuing foreign policy incompatible with the Czech ration of the state (Lang, 2014b; Martinek, 2015; Novinky.cz 369270, 2015). They advocated the territorial integrity of Ukraine and its right to join the EU. Russia did not have the right to Crimea and Donbas as Germany did not have the right to the Czech borderland in 1938. The opposition also emphasized that giving the borderland to Germany in 1938 did not save Europe. After Chechnya, Georgia and Moldova, Ukraine was another victim of Putin's imperialist policy, modeled on Stalin's (Novinky.cz 3258-24130, 2014). Zeman became Putin's propagandist when he saw a civil war in Ukraine, not Russian soldiers. The opposition warned the government and the president against the Czech Republic being recognised as the "fifth column" of Russia in Western structures (Lang, 2014c; Lang, 2014d).

Prime Minister Sobotka and Foreign Minister Lubomír Zaorálek carried unofficial fights against pro-Russian Zeman, who constantly spoke against the government's political line (K. Brožová, 2015; "The Financial Times", 2015). However, the prime minister and the head of the Social Democratic party could not disregard the pro-Zeman fraction that threatened to split in the event of a political isolation of the president. The ruling coalition parties of KDU-ČSL and ANO were for cutting the president's funds

on foreign travels (Palata, 2015; Novinky.cz 364933, 2015; Novinky.cz 366159, 2015) Zeman's pro-Soviet policy was supported by the Communists (KSCM), who praised him for his great contribution to friendly Czech-Russian relations (Novinky.cz 349559, 2014; Novinky.cz 369129, 2015). Also some Social Democrats supported his Eastern policy (Bělohorský, 2014; Pehe, 2015).

At international conferences with Russia Zeman always met Putin or Lavrov and manifested his pro-Russian position (Zpravy.idnes.cz 081443, 2017). One may ask why the Czech president has pro-Russian views. Is he just a useful idiot or a Russian agent of influence? Let us look at history and sociology of politics. Two other presidents Edvard Beneš (1935-1938, 1939-1948) and Václav Klaus (2003-2013), Putin's supporter, had Pro-Russian views. In the 19th century the Czechs began to perceive Russia as their defenders against the Germans, proclaiming the Slavic idea to break down Austro-Hungary. During World War 2 in Central Europe the Czechs were the only nation that looked forward to being liberated from the German occupation by the Red Army. In the interwar period, Czechoslovakia was the only Central European country where nearly one million Communist Party legally operated. After 1989, the Czech communists did not resign to use the word "communist" in the name of the party, and in the parliamentary elections they usually reached the 2nd or 3rd place.

In 2002 Zeman ceased to be prime minister. In 2003 he lost the presidential election to Klaus and withdrew from active politics. In 2007 after the conflict with the then leadership of the Czech Social Democratic Party he made secession with his followers. He spent time fishing in a small town where he lived (Nové Veselí). Even then he was visited by Russian ambassador to the Czech Republic Sergei Kisielew. He also maintained regular contacts with pro-Russian businessmen Martin Nejedlý (Lidovky.cz, 2014; K. Mouchová, 2014; Hlidacipes.org, 2016; J. Spurný, 2016; The New York Times, 2017)¹ and Miroslav Šlouf (Zpravy.idnes.cz, 215422, 2008; Zpravy.idnes.cz, 222844, 2008)². They both financed the foundation of the Party of Civic Rights-Zeman's people in 2009, which became a trampoline for Zeman's presidency. Among the party leaders was also Vratislav Mynář (Czech Republic, 2013, NBÚ, 2016)³. One of Zeman's "old friend" was former KGB

¹ Born in 1966, former athlete, since the 1990s he has been conducting business activities on a European scale, he worked in Russia for many years (trading cars between Germany and Russia), in 2007 he became the executive of Lukoil Aviation Czech, since 2009 in the Party of Civic Rights-Zeman's people, in 2014 he became the party's deputy chairman, in 2013 he became a member of Zeman's election team, he financed Zeman's party and his presidential campaign, with the support of Lukoil as the Czech press claimed, he did business with Šlouf; in 2014 he became an informal economic advisor to President Zeman as he could not obtain a security certificate. British and American intelligence suspects him of cooperation with the Russian service. There is no information about his long-term activity in Russia, his cooperation with Lukoil, his education or business outside the Czech Republic. He knows many influential Russian politicians. He accompanies Zeman on his foreign visits.

² Born in 1948, graduated from the Prague School of Economics, member of the Communist Party of Czechoslovakia (1975-1991), president of the Socialist Youth Union, member of the Czech Social Democratic Party (1994-2009), ran its election campaigns (1998-2002), chairman of the advisors of Prime Minister Zeman. In 2009 together with Zeman he founded the Party of Civic Rights-Zeman's people, in 2013 he ran his presidential campaign, since 1990 he has been involved in business, including Slavia Consulting which cooperated with Lukoil.

³ Born in 1967 in Kiev, politician and entrepreneur, since 2013 head of President Zeman's office, has not received a security cer-

agent Vladimir Jakunin, former president of Russian Railways (2005-2015) and since 2015 a representative of the Kaliningrad District in the Federation Council. In 2014, due to the crisis in Ukraine he has been sanctioned in Australia and the United States (Treasury, 2014; "The Financial Times", 2015) In July 2016 in Berlin Jakunin opened the scientific institute "Dialogue of Civilization", financed by his St. Andrew's Foundation. His wife presides over his other foundation called the "Dialogue of Civilization," founded in 2002, which organizes annual scientific conferences in Rhodes (DW.com, 19372829, 2016). Former head of Czech intelligence Karel Randák cautiously stated that many advisers to the Social Democratic Prime Minister Sobotka and President Zeman had pro-Russian views ("The New York Times", 2017).

References:

1. Antoszewski Andrzej (2005), System polityczny Republiki Czeskiej, [in:] Europa Środkowa, dekada transformacji. Republika Czeska, B. J. Albin, W. Baluka (red.), Wrocław.
2. Bělohorský V., Kam vítr, tam Mnichov (2014), <https://www.novinky.cz/kultura/salon/332711> (17.04.2017)
3. Brožová K., Sobotka: Zemanova cesta do Moskvy neznamená, že Česko mění postoj k Ukrajině (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/368810> (16.04.2017).
4. Czechy: Čala władza w ręce zemanowców (2013), http://wyborcza.pl/1,76842,14517487,Czechy_Cala_wladza_w_rece_zema_nowcow.html (15.04.2017).
5. Česko neuznává legitimitu Janukovyče a nepovažuje ho za prezidenta Ukrajiny (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/328931> (19.04.2017).
6. Český velvyslanec v Kyjevě: Zdá se, že Rusko zahajuje válku (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/346259> (19.04.2017).
7. Čeští krajané z Ukrajiny chtějí do vlasti, opět žádají Zemana o pomoc (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/349368> (11.04.2017).
8. Danda O., Banket na ruské ambasádě: Dorazí komunisté a Václav Klaus (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/335716> (18.04.2017).
9. Demonstranti z Rudého náměstí z roku 1968 odmítli pozvání na Hrad kvůli Zemanovi (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/351883> (16.04.2017).
10. Do Zemana se na summitu NATO navázal švédský ministr (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/346856> (15.04.2017).
11. Evropská unie by mohla zrušit protiruské sankce do konce roku, míní Zeman (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/369099> (10.04.2017).
12. Fašistická ukrajinská vláda utlačovala Reky na Krymu, prohlásil řecký ministr (2015), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/367331> (17.04.2017).
13. Gdulewicz Ewa (2002), Republika Czeska, [in:] Ustroje państw współczesnych, Ewa Gdulewicz (eds), vol. 2, Lublin.
14. Garanci bezpečnosti máme díky NATO a EU, připomněl Zeman (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/340237> (16.04.2017).
15. Historie vyostřuje situaci na Ukrajině, bojuje se o jazyk i o Banderu (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/328707> (12.04.2017).
16. Hrbil se před diktátorem, řekl Kalousek o Zemanově návštěvě Moskvy (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/369129> (10.04.2017).
17. KOMENTÁŘ: Proč je česká levice smířlivá k Rusku – Jiří Pehe (2015), <https://www.novinky.cz/komentare/358283> (19.04.2017).
18. Kontroversyjny rosyjski think tank w Berlinie. Nowe narzędzie propagandy? (2016), <http://www.dw.com/pl/kontroversyjny-rosyjski-think-tank-w-berlinie-nowe-narzdzie-propagandy/a-19372829> (15.04.2017).
19. Lang V., Šefové komor učili padlé rudoarměje, recepci u Rusů bojkotují (2014a), <https://www.novinky.cz/domaci/335750> (19.04.2017).
20. Lang V., Zeman na Rhodosu zostudil Česko a může za to vláda s premiérem, míní Kalousek (2014b), <https://www.novinky.cz/domaci/podzimni-volby-2014/350064> [19.04.2017].
21. Lang V., Zemanova slova bych čekal spíš od Putinova propagandisty, řekl Kalousek (2014c), <https://www.novinky.cz/domaci/346965> (19.04.2017).
22. Lang V., Bursík před volbami hraje na protiruskou notu. Jde o víc než kampaň, řekl (2014d), <https://www.novinky.cz/domaci/podzimni-volby-2014/348598> (19.04.2017).
23. Lavrov: Kyjevské vlády tvořené pohrobky přísluhovačů nacistů se bojí i Češi (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/335526> (12.04.2017).
24. Lukoil nedal Zemanovcům ani korunu, říká šéf české pobočky Nejedlý (2010), http://byznys.lidovky.cz/lukoil-nedal-zemanovcum-ani-korunu-rika-sef-ceske-pobocky-nejedly-p9s-firmy-trhy.aspx?c=A101010_190226_in_domov_tsh (11.04.2017).
25. Ławrow grozi Europie? "Lekkomyślne rozszerzanie NATO jest błędem" (2014), <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/490269> (19.04.2017).

tificate from the National Security Agency, between 2010 and 2013 leader of the Party of Civic Rights-Zeman's people, since 2005 he has cooperated with Šlouf .

26. Martinek J., *Neplatte Zemanovu cestu do Moskvy, žádá Němcová vládu* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/364427> (17.04.2017).
27. Martinek J., Rovenský J., *Do obchodní války s Ruskem nejedeme, řekl Sobotka* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/329802> (11.04.2017).
28. Mouchová K., *Martin Nejedlý tají svůj životopis. Už 143 dní* (2014), http://ceskapozice.lidovky.cz/martin-nejedly-taji-svuj-zivotopis-uz-143-dni-fmf-tema.aspx?c=A131025_220237_pozice_136973 (20.04.2017).
29. *Na Ukrajině je občanská válka, ruská invaze by vypadala jinak, míní Zeman* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/346926> (15.04.2017).
30. *NBÚ zamítl Mynářův rozklad proti neudělení prověrky, kancléř ještě zkouší soud* (2016), <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1649779-nbu-zamitl-mynaruv-rozklad-proti-neudeleni-proverky-kancler-jeste-zkou-soud> (15.04.2017).
31. *Nejezděte na východní Ukrajinu, varuje Čechy ministerstvo zahraničí* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/329122> (17.04.2017).
32. Palata L. (Praga), *Zeman nie będzie paradował w Moskwie. Czeski rząd ma na niego bat* (2015), <http://wyborcza.pl/1,75477,17742058.html#MTstream> (12.04.2017).
33. *Polsko a pobaltské státy jsou určeny k záhubě, budou vymazány, pohrozil Žirinovskij* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/344883> (13.04.2017).
34. *Pomozte nám rozdělit Ukrajinu, žádá Polsko dopis z ruské Dumy* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/331281> (17.04.2017).
35. *Pomozte volyňským Čechům vrátit se do vlasti, vyzval Chovance Zeman* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/347469> (11.04.2017).
36. *Prezident Zeman v květnu navštíví Rusko* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/357660> (12.04.2017).
37. *Recepti na ruské ambasádě letos ústavní činitelé ignorovali* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/335767> (16.04.2017).
38. *Ruská okupační správa zakázala krymskotatarský medžlis* (2016), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/394863> (14.04.2017).
39. *Rusko přitvrdilo postup proti krymským Tatarům* (2016), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/400440> (14.04.2017).
40. *Rusko přitvrzuje v kritice Ukrajině: Nezasahuje proti fašistům a ostrakizuje menšiny* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/328678> (12.04.2017).
41. *Rzecznik Putina: zažádališmy gwarancji, że Ukraina nigdy nie wejdzie do NATO* (2014), <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/490099> (19.04.2017).
42. *Schwarzenberg chce schůzku s premiérem kvůli Zemanovým výrokům v Moskvě* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/369270> (12.04.2017).
43. *Sobotka škodí zemi, chceme schůzi Sněmovny k sankcím, zni z ODS a TOP 09* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/346485> (18.04.2017).
44. *Spurný J., Putinův hrdina Josif Kobzon* (2016), <http://blog.aktualne.cz/blogy/pohled-zblizka.php?itemid=27578> (19.04.2017).
45. *State Statistics Committee of Ukraine* (2001), <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> (12.04.2017).
46. *Středoevropští prezidenti si připomněli pád komunismu v NDR, Zeman cinkal klíči* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/350071> (19.04.2017).
47. *Šlouf financuje návrat Zemana do politiky. Odkud bere peníze?* (2008), http://zpravy.idnes.cz/slouf-financuje-navrat-zemana-do-politiky-odkud-bere-penize-pqr-/domaci.aspx?c=A081007_222844_domaci_abr (18.04.2017).
48. *Šlouf zahájil operaci "Zeman na Hrad!"* (2008), http://zpravy.idnes.cz/slouf-zahajil-operaci-zeman-na-hrad-dug-/domaci.aspx?c=A080804_215422_domaci_dp (15.04.2017).
49. *Švec M., Demonstranti v Kyjevě podle Zemana volali Smrt Židům. Záznamy to ale nedokládají* (2015a), <https://www.novinky.cz/domaci/357902> (16.04.2017).
50. *Švec M., Řídíme se stanoviskem české vlády, nikoli Zemanem, reagoval Kyjev na výroky prezidenta* (2015b), <https://www.novinky.cz/domaci/357868> (16.04.2017).
51. "The New York Times", *Rosyjska gra o wplywy* (2017), <http://wiadomosci.onet.pl/kiosk/rosyjska-gra-o-wplywy/tbelqpd>, (22.04.2017).
52. *Treasury Sanctions Russian Officials, Members Of The Russian Leadership's Inner Circle, And An Entity For Involvement In The Situation In Ukraine* (2014), <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl23331.aspx> (20.04.2017).
53. *Účast Zemana na přehlídce v Moskvě není šťastné rozhodnutí, tvrdí Stropnický* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/364933> (22.04.2017).
54. *Ukrajinský premiér Jaceňuk o mír neusiluje, tvrdí Zeman* (2016), <https://www.novinky.cz/domaci/368679> (19.04.2017).
55. *V Liberci a Jablonci nad Nisou se besedovalo o aktuální situaci na Ukrajině* (2014), <https://www.novinky.cz/vase-zpravy/liberecky-kraj/liberec/3258-24130> (18.04.2017).
56. *Válka na Ukrajině trvá, shodli se politici. I když Zeman řekl něco jiného* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/349559> (15.04.2017).
57. *Vilček I., Finsko chce zlepšit ekonomické vztahy s Ruskem, sankce vadí i Maďarsku* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/345135> (15.04.2017).
58. *Vláda schválí Zemanovu cestu do Moskvy* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/366159> (14.04.2017).
59. *Volání po autonomii Zakarpatské Ukrajiny je prý akcí Kremle* (2015), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/372625> (17.04.2017).
60. *Volnýři Češi by se chtěli vrátit do vlasti, na Ukrajině mají strach* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/330671> (11.04.2017).
61. *Vykopete příkop pro celou generaci, varuje Zeman Rusy před intervencí* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/329106> (15.04.2017).
62. *Wilk A., Olszański T. A., Górecki W., Porozumienie mińskie – rok gry pozorów* (2016), <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry- pozorow> (20.04.2017).
63. *Zakarpatsí Rusíni chtějí autonomii jako Donbas* (2015), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/372404> (15.04.2017).
64. *Západ potřebuje Rusko pro boj s islámskými teroristy, tvrdí Zeman* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/353858> (19.04.2017).
65. *Zeman hovořil s Putinem o ekonomice i Ukrajině* (2016), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/369089> (19.04.2017).
66. *Zeman: Jaceňuk nechce mírové řešení, je premiérem války* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/357720> (15.04.2017).
67. *Zeman je pro preventivní zastrašení Ruska* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/333209> (17.04.2017).
68. *Zeman: Krize na Krymu je tak hluboká kvůli Kosovu* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/329628> (17.04.2017).
69. *Zeman: Letadlo nad Ukrajinou zřejmě sestřelili separatisté* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/342872> (15.04.2017).
70. *Zeman letos na recepci ruské ambasády nepůjde* (2014), <https://www.novinky.cz/domaci/335637> (17.04.2017).
71. *Zeman Miloš, Prezident republiky* (2015), <https://www.facebook.com/prezidentcr/posts/789214857827608?fref=nf#> (15.04.2017).
72. *Zeman nepřímo varoval před vítězstvím Tymošenkové na Ukrajině* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/337049> (15.04.2017).
73. *Zeman: Putin není sebevrah, na Pobaltí nezaútočí* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/367635> (16.04.2017).
74. *Zeman se v Miláně neoficiálně sešel s Lavrovem* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/350784> (16.04.2017).
75. *Zeman se v rozhovoru pro moskevský tisk postavil proti sankcím vůči Rusku* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/339928> (15.04.2017).
76. *Zeman ustoupil tlaku při návštěvě Moskvy, píše Wall Street Journal* (2015), <https://www.novinky.cz/zahranicni/amerika/368703> (20.04.2017).
77. *Zeman v Pekingu jednal s Putinem, v listopadu pojedje do Ruska* (2017), http://zpravy.idnes.cz/zeman-v-cine-jedna-s-putinem-dp1-/zahranicni.aspx?c=A170514_081443_zahranicni_pku (28.05.2017).
78. *Zeman vede válku s českou diplomacií, píše Financial Times* (2015), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/361205> (19.04.2017).
79. *Zeman zkritizoval ukrajinského premiéra za výrok o Sovětském svazu* (2015), <https://www.novinky.cz/domaci/359285> (20.04.2017).
80. *Zemanovi chybí jednotná evropská zahraniční politika* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/340040> (15.04.2017).
81. *Zemanovi doma předhazují proruskou orientaci, tvrdí moskevský deník* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/353840> (19.04.2017).
82. *Zemanovy výroky ohledně Ukrajiny jsou nepřijatelné, Kyjev si předvolal českého velvyslance* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/354078> (19.04.2017).
83. *Zemanův klíčový poradce Martin Nejedlý na Hradě působí jen na základě ústní dohody* (2016), <http://hlidacipes.org/zemanuv-klucovy-poradce-martin-nejedly-na-hrade-pusobi-jen-na-zaklade-ustni-dohody/> (14.04.2017).
84. *Zrušme sankce, vyzval Zeman na konferenci pořádané Putinovým prominentem* (2014), <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/348872> (14.04.2017).

НАШІ АВТОРИ / AUTHORS

Dudra Stefan – габлітований докто наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Інституту політології Зеленогурського університету, м. Зелена Гура, Польща.

E-mail: stefan.dudra@wp.pl

Карашук Микола Григорович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

E-mail: polit_dep@ukr.net

Колюх Валерій Вікторович – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

E-mail: vmedvin@gmail.com

Салтовський Олександр Іванович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

E-mail: t_e_n@ukr.net

Сьомін Сергій Валерійович – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, м. Київ, Україна.

E-mail: 1979i@ukr.net

Ткаченко Ігор Валентинович – кандидат політичних наук, доцент кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. E-mail: 1979i@ukr.net

Miszewski Dariusz – доктор філософії, співробітник Військового університету, м. Варшава, Польща.

E-mail: i.i.petrenko@icloud.com

Павко Анатолій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних та політичних наук Національної академії управління, Заслужений діяч культури України, лауреат премії ім. М.С. Грушевського НАН України, відмінник освіти України.

E-mail: yanaravko@yandex.ua

Петренко Ігор Ігорович Петренко, кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

E-mail: i.i.petrenko@icloud.com

Ткач Анатолій Олегович, здобувач кафедри політології та регіоналістики, Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ, Україна.

E-mail: tio19@ukr.net

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

E-mail: tio19@ukr.net

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 2(2)

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 5,7. Наклад 300. Зам. № 218-8552.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл4.
Підписано до друку 20.02.18

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02